

Tussenevaluatie milieu- en waterbeleid Noord-Brabant

Conclusies en bevindingen

Panteia

Research to Progress

KWINK
GROEP

Tussenevaluatie milieu- en waterbeleid Noord-Brabant

Conclusies en bevindingen

27 juli 2018

Maarten Noordink (KWINK groep)

Wouter Jacobs (Panteia)

Jakar Westerbeek (KWINK groep)

Laura de Leeuw (KWINK groep)

Conclusies

Inleiding

In december 2015 is door de Provinciale Staten (PS) van Noord-Brabant het Provinciaal Milieu- en Waterplan 2016-2021 (PMWP) vastgesteld. Gelijktijdig met het PMWP hebben de Algemene Besturen van de waterschappen Waterbeheerprogramma's (WBP's) vastgesteld voor de periode 2016-2021. Deze tussenevaluatie heeft als doel te achterhalen of de provincie Noord-Brabant en de waterschappen op de goede weg zijn bij de uitvoering van het milieu- en waterbeleid. De hoofdvraag voor het onderzoek is:

Zijn de provincie en de waterschappen op de goede weg om de gewenste doelen en resultaten te bereiken tegen aanvaardbare kosten en inzet?

Tijdens het onderzoek zijn wij echter gestuit op onderzoekstechnische beperkingen die het voor ons niet mogelijk maken om deze vraag te beantwoorden. Doordat de voortgang op een groot aantal ambities alleen kwalitatief in beeld is te brengen en informatie over activiteiten en kosten onvoldoende toegankelijk en transparant is, kunnen we geen relatie leggen tussen voortgang op de doelen enerzijds en kosten en inzet anderzijds.¹

Gegeven deze onderzoekstechnische beperkingen is deze tussenevaluatie overwegend kwalitatief van aard. Naast de inhoudelijke voortgang gaan we in op twee belangrijke uitgangspunten in het milieu- en waterbeleid: de integratie van verschillende omgevingsdoelen in één beleid en de veranderende rol van de

overheid. Hierna presenteren we de belangrijkste conclusies op de drie onderdelen.

Inhoudelijke voortgang

In deze paragraaf volgt een toelichting op de inhoudelijke voortgang op de drie hoofdonderdelen uit het PMWP. De onderstaande conclusies zijn gebaseerd op een combinatie van onderzoeksrapporten, interne bronnen en informatie aangeleverd door betrokkenen.

- Op het gebied van de **Gezonde fysieke leefomgeving** zijn er veel raakvlakken met andere beleidsvelden waaronder Agrofood en Economie. De belangrijkste voorbeelden hiervan zijn de opgaven op het gebied van waterkwaliteit en vitale bodem. Ten aanzien van waterkwaliteit is er een breed gedeelde zorg dat, ondanks de vele inspanningen van de provincie en de waterschappen, de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (KRW) voor 2027 niet gaan worden gehaald. Ten aanzien van vitale bodem volgt uit deze tussenevaluatie het beeld dat de bewustwording van het belang van een vitale bodem is toegenomen, zowel bij de provincie en de waterschappen als bij partners, en dat de eerste stappen zijn gezet voor een langdurige inzet op dit onderwerp (voorbij de looptijd van het PMWP). Uit de midterm review van de Samenwerkingsovereenkomst tot Uitvoering van Waterdoelen (STUW) blijkt verder dat het zeer onwaarschijnlijk is dat de prestaties op gebied van verdrogingsbestrijding gehaald zullen worden. Voor de andere drie thema's binnen de STUW (vismigratie, waterberging en beek & kreekherstel) is de verwachting dat de prestaties bijna gehaald worden. Op de onderwerpen luchtkwaliteit, licht, geur, geluid en bodemverontreiniging is op basis van de beschikbare informatie het beeld dat de gewenste voortgang wordt geboekt.

¹ Zie hoofdstuk 1 voor een toelichting.

- **Veilige fysieke leefomgeving** heeft betrekking op de risico's van hoogwater, gevaarlijke stoffen, luchtvaart, en overige risico's zoals natuurbranden en drugsafval. Uit deze tussenevaluatie volgt het beeld dat de voortgang op het terrein van waterveiligheid en -overlast over het algemeen op schema ligt. Daarnaast vinden wij in de beschikbare informatie geen indicaties dat de risico's door natuurbranden, gevaarlijke stoffen en luchtvaart in de evaluatieperiode groter of kleiner zijn geworden. De uitdagingen rondom drugafval zijn hardnekkig, maar er wordt sterk ingezet op samenwerking met andere overheden.
- Voor **Groene groei** geldt – net als bij Gezonde fysieke leefomgeving – dat er veel raakvlakken en overlappen zijn met andere beleidsvelden. Bovendien liggen ambities vaak ver in de toekomst, voorbij de looptijd van het PMWP. Waar het gaat om de duurzame energievoorziening en duurzame voedselvoorziening zijn door aanpalende programma's (uitvoerings)agenda's opgesteld. Daarbinnen vindt een groot aantal gecoördineerde activiteiten plaats (deels ook buiten de scope van het PMWP). Uit deze tussenevaluatie volgt het beeld dat ook op de groene groeithema's Duurzame grondstoffenvoorziening en Duurzame benutting ondergrond veel activiteiten worden ondernomen, vaak gericht op het creëren van de juiste randvoorwaarden (bijvoorbeeld het in kaart brengen van de problematiek of subsidieregelingen) en soms resulterend in de eerste praktijkresultaten. Om de ambities op de lange termijn te bereiken zal opschaling van projecten en initiatieven moeten plaatsvinden. Tot slot worden in het kader van het thema Duurzame zoetwatervoorziening veel projecten gefinancierd, deels in het kader van het Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ). Met betrekking tot de toekomstige zoetwatervoorziening bestaan wel zorgen, omdat is geconstateerd dat de

draagkracht van het grondwatersysteem weinig ruimte biedt voor extra grondwateronttrekkingen rekening houdend met klimaatverandering.

Integraliteit in beleid en uitvoering

De provincie en de waterschappen streven naar meer integraliteit in beleid en uitvoering. Dat wil zeggen dat opgaven meer in samenhang en over de grenzen van domeinen heen worden aangepakt. We concluderen dat het PMWP hierin een belangrijke stap is.

- Het proces om te komen tot een gezamenlijk beleidsplan is nuttig en leerzaam gebleken. Betrokkenen bij de provincie, de waterschappen en partners zijn zich meer bewust geworden van de onderlinge raakvlakken, afhankelijkheid en noodzaak om integraal te denken en samen te werken. Bij de provincie zijn er nu meer dwarsverbanden tussen de programma's Milieu & Gezondheid en Verbindend Water² en met andere programma's.
- Bij opgaven waarbij integraal werken van meerwaarde kan zijn, gebeurt dit ook steeds vaker. Voor sommige opgaven zijn bij de provincie projectteams samengesteld vanuit de verschillende programma's en disciplines. Hier wordt integraal samengewerkt tussen Water en Milieu en met andere beleidsvelden binnen de provincie.
- In de uitvoeringspraktijk tekenen zich hierbij de eerste (tussentijdse) resultaten af. Externe partners worden intensief betrokken bij het milieu- en waterbeleid. Dit heeft op onderdelen ook geleid tot meer integraliteit in de uitvoering.

² In het vervolg zal naar deze programma's verwezen worden als 'Milieu' en 'Water'.

We constateren ook aandachtspunten en tekortkomingen in de wijze waarop invulling is gegeven aan het PMWP.

- Het is belangrijk om scherp in beeld te hebben bij welke opgaven een integrale aanpak van toegevoegde waarde is, omdat opgaven elkaar raken en kunnen versterken of elkaar juist in de weg zitten. Het PMWP biedt op dit punt onvoldoende duidelijkheid.
- De beweging naar meer integraliteit in beleid en uitvoering legt intern bij de provincie organisatorische grenzen bloot. De uitvoering van het milieu- en waterbeleid is belegd bij twee programma's (Milieu en Water). Daarnaast is in het PMWP aansluiting gezocht bij plannen op andere beleidsvelden en zijn – mede daardoor – verschillende andere programma's betrokken. Samenwerking, onderlinge afstemming en informatie-uitwisseling zijn dan cruciaal. De eerder genoemde multidisciplinaire projectteams lijken een effectieve en efficiënte manier om hier invulling aan te geven. Daarnaast onderstrepen we het belang van sturing, begeleiding en opleiding van medewerkers voor de nieuwe, integrale manier van samenwerken.
- Steeds vaker werken de provincie en de waterschappen gebiedsgericht. Dan vormen de specifieke kenmerken én het oplossend vermogen van het gebied (buurt, wijk, stad, regio) belangrijke uitgangspunten. In de evaluatie zijn we verschillende voorbeelden van gebiedsaanpakken tegengekomen. Bij sommige daarvan is de aanpak nog afgebakend per opgave of thema, terwijl de opgaven op het terrein van water, milieu en aanpalende domeinen met elkaar samenhangen. Dan is weliswaar sprake van maatwerk per gebied, maar niet van een (volledig) integrale aanpak.
- De doorvertaling van het PMWP naar een gezamenlijk sturingskader heeft niet gewerkt zoals beoogd. De keuze voor een dynamische aanpak die

gaandeweg en gezamenlijk met partners wordt ingevuld, past bij de complexiteit van de opgaven en de benodigde langdurige inzet van de provincie en de waterschappen. Het instrument dat hiervoor was bedacht, de Dynamische UitvoeringsAgenda (DUA) waarin de provincie, de waterschappen en partners hun aanpak zouden specificeren, heeft echter nooit het beoogde gezamenlijke karakter gekregen en is ook voor wat betreft de provinciale activiteiten niet compleet en actueel. Over de voortgang van de activiteiten uit het PMWP wordt bovendien niet meer overkoepelend gerapporteerd. Daardoor ontbreekt het bij de betrokken partijen aan een gedeeld overzicht van activiteiten en een gedeeld inzicht in de voortgang daarop. Dit vormt een belemmering voor bijsturing en (her)prioritering op bestuursniveau of samen met partners.

Veranderende rol van de overheid

In zowel het PMWP als de WBP's staat de veranderende rol van de overheid beschreven. Om complexe vraagstukken op te lossen, moeten de provincie en de waterschappen samenwerken met partners en ruimte geven voor initiatieven uit de samenleving. Het PMWP en de WBP's hebben hieraan een duidelijke impuls gegeven, waarvan de eerste (tussentijdse) resultaten zichtbaar worden. Het is tegelijkertijd ook een leerproces. We constateren daarbij een aantal aandachtspunten.

- In de uitvoering van het milieu- en waterbeleid zien we een beweging bij de provincie en de waterschappen naar meer samenwerking met partners (samenwerkende rol) en ruimte voor initiatieven uit de samenleving (responsieve rol). Deze manier van werken wordt steeds meer onderdeel van de reguliere werkwijze, maar is nog geen routine.
- Bij veel van de thema's binnen het milieu- en waterbeleid zijn de provincie en de waterschappen de afgelopen jaren zoekende geweest naar de invulling van de samenwerkende en responsieve rol. Dit leidde soms tot

onduidelijkheid bij partners. Het ontbreken van een duidelijke rol- en instrumentkeuze per opgave in het PMWP vormt hiervoor een verklaring.

- Het aannemen van een samenwerkende rol heeft in sommige projecten tot concrete successen geleid. Ten aanzien van de responsieve rol vallen er nog beperkt concrete resultaten te noteren. Deels valt dat te verklaren doordat de provincie en de waterschappen nog zoekende zijn en zich deze rol eigen moeten maken. Deels ook doordat een vergelijkbaar leerproces plaatsvindt aan de zijde van burgers en bedrijven; er gaat tijd overheen voordat initiatieven ontstaan en leiden tot resultaten. Bij het geven van ruimte aan initiatieven van burgers en bedrijven vormen continuïteit en opschaling van initiatieven een uitdaging, evenals de grote afstand van de provincie tot de burger en (sommige) bedrijven.
- De provincie heeft de neiging om directer te willen sturen als de politieke aandacht voor een onderwerp toeneemt. Soms is dat gerechtvaardigd en effectief, maar soms ook niet. Dan past het niet bij de verhoudingen op een onderwerp en kan het contraproductief zijn in de samenwerking met partners of voor de 'energie' in de samenleving.
- Er kan sprake zijn van een lastige dynamiek in de samenwerking als de provincie verschillende rollen tegelijk vervult ten opzichte van een partij. Als de provincie eenzijdig ingrijpende besluiten neemt, kan dit doorwerken op dossiers waarin de provincie als samenwerkingspartner optreedt van een partij die de gevolgen van deze besluiten ondervindt.
- De programma's Milieu en Water komen in hun zoektocht naar nieuwe partners soms uit bij bestaande relaties van andere programma's. Afstemming binnen de provincie is dan van belang.
- Individuele medewerkers die beschikken over de benodigde houding, ervaring en vaardigheden spelen vaak een belangrijke rol als initiator,

facilitator en/of verbinder. Aan medewerkers die niet van nature samenwerking opzoeken en/of niet beschikken over de benodigde vaardigheden, wordt nu beperkt handvatten geboden.

- Het platform MilieuWaterNB.nl, dat informatie-uitwisseling en samenwerking intern en extern zou moeten faciliteren, werkt niet zoals beoogd en is ook niet meer actueel. Een dergelijk platform kan enkel informatie-uitwisseling en samenwerking faciliteren wanneer er tijd en capaciteit voor wordt vrijgemaakt en medewerkers (worden gestimuleerd om) er echt actief mee aan de slag gaan. Dit is tot op heden nog beperkt gebeurd.

Afsluitend

We stellen vast dat er op de verschillende thema's binnen het milieu- en waterbeleid projecten en initiatieven zijn gestart en voortgang wordt geboekt. Maar ook dat voor de komende jaren nog de nodige inhoudelijke uitdagingen resteren. Dat laatste is niet vreemd, want veel van de opgaven zijn complex en vereisen een langdurige inzet van de provincie, de waterschappen en partners.

We zien dat meer integraliteit in beleid en uitvoering, en een meer samenwerkende en responsieve werkwijze, belangrijke randvoorwaarden zijn om de doelen uit het milieu- en waterbeleid te kunnen bereiken. We concluderen dat het PMWP en de WBP's hierin voor versnelling hebben gezorgd en dat daardoor op verschillende opgaven inhoudelijke en procesmatige voortgang is geboekt.

Deze evaluatie brengt ook aan het licht dat voor complexe opgaven verdere beleidsintegratie en het doorontwikkelen van de werkwijze van de provincie en de waterschappen nodig zijn om doelen te kunnen bereiken. Verdere integratie over de grenzen van beleidsvelden helpt voorkomen dat langs elkaar heen wordt gewerkt, legt intern tegengestelde belangen bloot en dwingt tot politieke keuzes. In de ervaringen met het PMWP schuilen hiervoor lessen. In een separate

rapportage hebben we die vertaald naar aanbevelingen voor de resterende looptijd van het PMWP en voor het traject richting de Omgevingsvisie.

Inhoud

Conclusies	1	4.2. Rolinvulling provincie en waterschappen	24
1. Inleiding	7	4.2.1. Inleiding	24
1.1. Achtergrond	7	4.2.2. Rollen in omgevingsbeleid	24
1.2. Vraagstelling en afbakening	7	4.2.3. Veranderende rol in milieu- en waterbeleid	25
1.3. Aanpak	8	4.2.4. Samenwerkende rol in de praktijk	26
2. Inhoudelijke voortgang	10	4.2.5. Responsieve rol in de praktijk	28
2.1. Inleiding	10	4.2.6. Deelconclusies en lessen	29
2.2. Samen werken aan een duurzame fysieke leefomgeving	10	4.3. Gebiedsgericht werken	30
2.3. Gezonde fysieke leefomgeving	11	4.3.1. Wat is gebiedsgericht werken?	30
2.4. Veilige fysieke leefomgeving	12	4.3.2. Programma Gebiedsgericht Werken	31
2.5. Groene groei	13	4.3.3. Uitvoeringspraktijk Milieu en Water	32
2.6. Deelconclusies	15	4.3.4. Deelconclusies en lessen	33
3. Beleidsintegratie	17	4.4. Aansturing VTH-taken	33
3.1. integrale benadering op beleidsniveau	17	4.4.1. Bijdrage Omgevingsdiensten aan de PMWP-doelen	34
3.1.1. Integratie Milieu en Water	17	4.4.2. Nieuwe manier van werken in relatie tot Omgevingsdiensten	34
3.1.2. Integratie met aanpalende beleidsvelden	18	4.4.3. Deelconclusies en lessen	35
3.2. Integraliteit in uitvoering met partners	19		
3.3. Deelconclusies en lessen	20		
4. Manier van werken	21	Bijlage I. Voortgang uitvoering milieu- en waterbeleid	36
4.1. Functioneren beleidscyclus	21	Bijlage II. Overzicht geraadpleegde documenten	58
4.1.1. Beleidsvorming	21	Bijlage III. Overzicht leden kernteam en gesprekspartners	63
4.1.2. Vertaling van beleid naar uitvoering	21	Bijlage IV. Caseonderzoek	65
4.1.3. Monitoring en evaluatie	22	Bijlage V. Leidraad case-interviews	73
4.1.4. Bijsturing	23	Bijlage VI. Vormen van overheidssturing	75
4.1.5. Deelconclusies en lessen	23		

1. Inleiding

1.1. Achtergrond

In december 2015 is door de Provinciale Staten (PS) van de provincie Noord-Brabant het Provinciaal Milieu- en Waterplan 2016-2021 (PMWP) vastgesteld. Voor het eerst zijn het Provinciale Waterplan en het Provinciale Milieuplan samengevoegd tot één integraal plan. Daarmee is een volgende stap gezet naar een integrale benadering van de fysieke leefomgeving, vooruitlopend op de totstandkoming van de provinciale Omgevingsvisie. De ervaringen die opgedaan zijn met het PMWP zijn dan ook van belang voor deze Omgevingsvisie. Gelijktijdig met het PMWP hebben de Algemene Besturen van de waterschappen Waterbeheerprogramma's (WBP's) vastgesteld voor de periode 2016-2021. De Brabantse waterschappen zijn de regionale waterbeheerders. De doelen van het PMWP en de WBP's zijn in het kort:

- Voldoende water voor mens, plant en dier;
- Schone en gezonde leefomgeving (bodem, water en lucht);
- Bescherming van Brabant tegen overstromingen en externe risico's;
- Verduurzaming van onze grondstoffen-, energie- en voedselvoorziening.

1.2. Vraagstelling en afbakening

Onderzoeksvraag

Dit rapport beschrijft de resultaten van de tussenevaluatie van het milieu- en waterbeleid. De evaluatie heeft als doel te achterhalen of de provincie Noord-Brabant en de waterschappen op de goede weg zijn met het milieu- en waterbeleid. De volgende hoofdvraag is geformuleerd:

Zijn de provincie en de waterschappen op de goede weg om de gewenste doelen en resultaten te bereiken tegen aanvaardbare kosten en inzet?

Tijdens het onderzoek zijn wij echter gestuit op een aantal onderzoekstechnische beperkingen die het voor ons niet mogelijk maken om de onderzoeksvraag te beantwoorden:

- Voor een groot aantal opgaven op het terrein van milieu en water zijn in het PMWP kwalitatieve ambities vastgelegd, die in het PMWP zelf of in bijvoorbeeld projectplannen (nog) niet zijn uitgewerkt in concrete en meetbare (tussen)doelen. De voortgang op die ambities is alleen kwalitatief in beeld te brengen.
- De Dynamische UitvoeringsAgenda (DUA), waarin de provincie, de waterschappen en partners hun aanpak zouden specificeren, heeft nooit het beoogde gezamenlijke karakter gekregen en is ook voor wat betreft de provinciale activiteiten niet compleet en actueel. Daardoor is op activiteitsniveau geen overkoepelend beeld beschikbaar van de geplande activiteiten.
- Het PMWP wordt niet (meer) separaat gemonitord. De programma's Milieu en Water van de provincie rapporteren binnen de P&C -cyclus van de provincie over de activiteiten uit het PMWP waar zij bij betrokken zijn. De structuur die daarbij wordt aangehouden komt bovendien niet een-op-een overeen met de structuur van het PMWP.

Informatie over de voortgang op de activiteiten was daardoor onvoldoende toegankelijk en transparant.

- Doordat verantwoording op programmaniveau plaatsvindt en niet de structuur van het PMWP volgt, was voor deze tussenevaluatie ook geen overzicht beschikbaar van de tussentijdse bestedingen op het niveau van het PMWP.

Afbakening

Gegeven deze onderzoekstechnische beperkingen is deze tussenevaluatie overwegend kwalitatief van aard. We richten ons hierbij op drie uitdagingen rondom het milieu- en waterbeleid:

1. **Inhoudelijke voortgang:** We onderzoeken de voortgang op de doelen uit het milieu- en waterbeleid (hoofdstuk 2).
2. **Integraliteit in beleid en uitvoering:** We kijken naar de integratie van beleid en of dit heeft bijgedragen aan een meer integrale benadering van de fysieke leefomgeving in de uitvoering (hoofdstuk 3).
3. **Veranderende rol van de overheid:** We bestuderen de veranderende rol van de overheid, waarbij we specifiek ingaan op beleidscyclus, de samenwerking tussen de provincie, de waterschappen en partners, de ruimte die wordt gegeven aan initiatieven uit de samenleving, gebiedsgericht werken en de aansturing van de Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH)-taken (hoofdstuk 4).

De nadruk in onze bevindingen ligt op het water- en milieubeleid van de provincie zoals beschreven in het PMWP. Waar dat kan geven wij ook een doorkijk naar WBP's en de uitvoering daarvan door de waterschappen. Onze bevindingen in de volgende hoofdstukken betreffen dan ook voornamelijk de provincie. Wanneer wij ook uitspraken doen over de waterschappen benoemen wij dat expliciet.

1.3. Aanpak

Documentonderzoek en voortgangsdokument

In de evaluatie is uitgebreid documentonderzoek gedaan (bijlage II bevat een overzicht van de bestudeerde bronnen). Hierin zijn ook de uitkomsten van recent uitgevoerde diepte-evaluaties meegenomen. Het betreft onder andere de evaluaties van de Samenwerkingsovereenkomst tot Uitvoering Waterdoelen (STUW), het beregeningsbeleid en het verdrogingsbeleid.

Mede op basis van het documentonderzoek is een overzicht opgesteld dat op hoofdlijnen inzicht geeft in de beleidsinhoudelijke voortgang op de verschillende onderdelen van het PMWP. Dit overzicht vormt een belangrijke basis voor de beschrijving van de voortgang in hoofdstuk 2. Het overzicht zelf is opgenomen in bijlage I.

Verkennde gesprekken

In de beginfase van het onderzoek zijn verkennde gesprekken gevoerd met direct betrokkenen bij de provincie en de waterschappen bij het milieu- en waterbeleid. Bijlage III bevat een overzicht van alle gesprekspartners.

Caseonderzoek

De inzichten uit het bronnenonderzoek en de verkennde gesprekken zijn gebruikt om tien cases te selecteren voor het verdiepende deel van het onderzoek (bijlage IV bevat meer informatie over de caseselectie). Voor deze cases hebben we documenten bestudeerd en gesprekken gevoerd met betrokkenen. Bij het selecteren van gesprekspartners is gelet op een evenwichtige verdeling tussen personen binnen en buiten de provincie en de waterschappen, alsmede tussen gesprekspartners die met name op beleidsniveau kunnen reflecteren en gesprekspartners die meer zicht hebben op de uitvoering van het beleid (bijlage V bevat de leidraad voor de case-interviews).

Begeleiding

Het onderzoek is begeleid door een kernteam. Het kernteam bestond uit een onafhankelijk provinciaal opdrachtnemer en opdrachtgever en uit afgevaardigden van de programma's Milieu & Gezondheid en Verbindend Water³ en de waterschappen. Tevens zijn de conceptresultaten van het onderzoek en de aanbevelingen besproken in de Regiegroep Water, waarin vertegenwoordigers vanuit de provincie en de waterschappen zitting nemen.

³ In het vervolg zal naar deze programma's verwezen worden als 'Milieu' en 'Water'.

2. Inhoudelijke voortgang

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de beleidsinhoudelijke voortgang van het PMWP en de WBP's (de water- en milieudoelen in de provincie Noord-Brabant). Het hoofdstuk bevat de voortgang op hoofdlijnen. In bijlage I is een uitgebreider overzicht van de voortgang op hoofdlijnen opgenomen. Vanwege de in hoofdstuk 1 genoemde onderzoekstechnische beperkingen bevat deze tussenevaluatie geen uitputtende voortgangsrapportage waarin de voortgang op alle activiteiten uit het PMWP en de WBP's is opgenomen.

De inhoud van dit hoofdstuk is in een participatief proces met het begeleidende kernteam en de Regiegroep Water tot stand gekomen. De inhoud is in eerste instantie gebaseerd op de voortgangsrapportage van het PMWP over het jaar 2016, de losse voortgangsrapportages van de programma's Milieu en Water binnen de P&C-cyclus over het jaar 2017 (inclusief bijlagen), de online toestandrapportage 'Brabant InZicht', en beschikbare evaluatie- en onderzoeksrapporten. Vervolgens is in afstemming met het kernteam en de Regiegroep Water het overzicht aangevuld en geactualiseerd.

Het hoofdstuk is gestructureerd aan de hand van de structuur van het PMWP. Per hoofdstuk van het PMWP is onder het kopje 'Waar willen we naar toe?' in het 'PMWP in vogelvlucht' aangegeven wat de water- en milieudoelen zijn. Aan de hand van deze structuur geven we in deze paragraaf inzicht in de

beleidsinhoudelijke voortgang. Dit doen we door de (aard van de) inspanningen op het onderwerp te bespreken en om een inschatting te geven van de mate van (verwacht) doelbereik.

2.2. Samen werken aan een duurzame fysieke leefomgeving

In het hoofdstuk 'Samen werken aan een duurzame fysieke leefomgeving' van het PMWP is in plaats van de vraag 'Waar willen we naar toe?' de vraag 'Waar gaan we vanuit?' gesteld. De genoemde uitgangspunten zijn: een goede balans tussen efficiënt beschermen en duurzaam benutten; uitnodigend voor partijen die medeverantwoordelijkheid nemen en streng voor achterblijvers; en opgaven integraal en gebiedsgericht oplossen. Hier wordt volgens het plan invulling aan gegeven door samen, gebiedsgericht en integraal te werken, in te zetten op sociale innovatie, met natuurlijke processen mee te werken, VTH-taken uit te voeren en te monitoren en evalueren. Deze onderwerpen komen aan bod in de hoofdstukken 3 en 4.

Een specifiek onderwerp dat in dit hoofdstuk verder aan bod komt is het onderwerp klimaatadaptatie. In 2017 is door de provincies Noord-Brabant en Limburg, de waterschappen en gemeenten in Noord-Brabant en Limburg een Uitnodiging Zuid-Nederland aan het Rijk aangeboden met daarin een agenda om regionaal invulling te geven aan het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA). In 2018 is de uitnodiging uitgewerkt in het uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie Zuid-Nederland 'Zuid maakt er werk van'.

In het kader van klimaatadaptatie is daarnaast in juni 2018 een Klimaatop Zuid georganiseerd. In de slotverklaring is vastgelegd dat de betrokken partijen actief aan beperking van de effecten van klimaatverandering gaan werken.

2.3. Gezonde fysieke leefomgeving

Het hoofdstuk 'Gezonde fysieke leefomgeving' bevat in het PMWP in vogelvlucht drie onderwerpen: Voldoende en schoon water voor mens, plant en dier; Schone lucht met niet te veel lawaai, geur en licht; en Vitale en schone bodem.

Voldoende en schoon water voor mens, plant en dier

- **Waar willen we naar toe?** In 2027 voldoen alle wateren aan de eisen vanuit de Kaderrichtlijn water (KRW). Voldoende zwemwater van goede kwaliteit.
- **Inspanningen.** De provincie en de waterschappen werken binnen het STUW-programma intensief samen aan het halen van de KRW-doelstellingen. Het STUW-programma kent hierbij vier onderdelen: Verdrogingsbestrijding, Beek- en kreekherstel, Vismigratie en Waterberging. Daarnaast nemen de provincie en de waterschappen op landelijk niveau deel aan onder andere het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) en de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater (DWZ) om de waterkwaliteitsmaatregelen uit de KRW te halen. Met betrekking tot de zwemplassen is Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB) aangewezen om een onderhoudsprogramma op te stellen en uit te voeren. Met betrekking tot ven- en wijstherstel zijn POP3-subsidies opengesteld voor projecten op het gebied van venherstel en is een kwartiermaker Peelrandbreuk/wijst aangesteld. Met betrekking tot de aanpak van opkomende stoffen zijn twee early warning systemen opgezet rond grondwaterwinningen en zijn de early warning systemen voor de overige grondwaterwinningen in voorbereiding. Daarnaast voeren de waterschappen het afvalwaterketenbeheer uit, waarbij continue wordt ingezet op het verbeteren van het effluent om te voldoen aan de KRW-richtlijnen. Tot slot zijn voor het vaarwegbeheer extra middelen vrij gemaakt om de onderhoudsstaat op orde te brengen.

- **Doelbereik.** Uit de midterm review van de STUW blijkt dat het zeer onwaarschijnlijk is dat de prestaties op gebied van verdrogingsbestrijding gehaald zullen worden. Voor de andere drie thema's (vismigratie, waterberging en beek- en kreekherstel) blijkt uit de midterm review van de STUW dat het de verwachting is dat de prestaties bijna gehaald worden. Op het onderwerp waterkwaliteit zullen volgens gesprekspartners, ondanks de verschillende inspanningen, de doelen voor 2027 niet gehaald zullen worden. Via de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater wordt aan een versnelling gewerkt. Waar het gaat om de kwaliteit van zwemplassen hebben de meeste van de 90 zwemplassen een uitstekende kwaliteit.

Schone lucht met niet te veel lawaai, geur en licht

- **Waar willen we naar toe?** De luchtkwaliteit en overlast door geluid voldoen aan de Europese en nationale normen, geurhinder veehouderij aan de nationale en overige geurhinder en licht aan de regionale normen.
- **Inspanningen.** De provincie heeft op de onderwerpen geluid en licht verschillende kaarten opgesteld waarin de belasting inzichtelijk wordt gemaakt. Op het onderwerp geluid is daarnaast het beleid op verschillende punten aangepast om overlast te verminderen. Met betrekking tot luchtkwaliteit zijn meetsystemen geïnstalleerd en extra maatregelen genomen rondom stallen (onder andere het Stallenbesluit). Op het thema gezondheid is de Brabant Health Deal gesloten en zijn verschillende andere projecten gestart. Op het onderwerp geur is meegewerkt aan de landelijke evaluatie van de Agrarische geurregeling. Ook is een voorlopig toetsingskader opgesteld waarmee kan worden getoetst of de emissies voldoen aan de normen die zijn vastgelegd in de Verordening ruimte. Tot slot is meegewerkt aan de actualisatie van het landelijk Handboek Gezondheids Effect Screening (GES).

- **Doelbereik.** De concentraties fijnstof in de provincie Noord-Brabant dalen en voldoen, op enkele locaties na, aan de Europese normen. Ten aanzien van geluid zijn geen concrete doelen voor het aantal geluidsgehinderden gesteld. Uit de geluidsbelastingkaart van 2017 blijkt dat er circa 6300 geluidsgehinderden, circa 2800 ernstig geluidsgehinderden en circa 1200 slaapgestoorden zijn. Ten aanzien van licht zijn geen concrete doelen gesteld, maar de lichthinder is wel inzichtelijk gemaakt. Met betrekking tot geurhinder is de achtergrondbelasting volgens betrokken beleidsmedewerkers gedaald.

Vitale en schone bodem

- **Waar willen we naar toe?** De bodem bevat geen urgente bodemverontreinigingen, is vitaal en geschikt voor maatschappelijke functies.
- **Inspanningen.** De provincie werkt continu aan het saneren van urgente bodemverontreinigingen. Volgens gesprekspartners zijn de uitdagingen op dit gebied goed onder controle. Binnen de provincie is daarnaast een integraal projectteam vitale bodem ingesteld, waarbinnen verschillende activiteiten worden ondernomen gericht op een vitale bodem. Het uitvoeringsplan hiervoor is eind 2017 vastgesteld. Daarna zijn de eerste initiatieven en projecten in gang gezet, waaronder het in kaart brengen van de bodem, die de basis moeten gaan vormen voor een langetermijnaanpak en vergrootte bewustwording en urgentie over het onderwerp vitale bodem. Tot slot wordt gewerkt aan duurzaam beheer, sluiting en beheersing van stortplaatsen.
- **Doelbereik.** Brabant telde in 2017 164 bodemverontreinigingen met een verspreidingsrisico. Daarvan wordt momenteel 55% aangepakt. De rest van de verontreinigingen zijn tot 2020 aan de beurt. Daarnaast is de bewustwording van het belang van een vitale bodem toegenomen, zowel bij de provincie en de waterschappen als bij partners, en zijn de eerste

stappen gezet voor een langdurige inzet op dit onderwerp (voorbij de looptijd van het PMWP).

2.4. Veilige fysieke leefomgeving

Het hoofdstuk 'Veilige fysieke leefomgeving' bevat in het PMWP in vogelvlucht drie onderwerpen: Aanvaarbare risico's vanuit hoogwater; Aanvaardbare risico's door gevaarlijke stoffen en luchtvaart; en Aanvaardbare risico's door natuurbranden en drugsafval.

Aanvaarbare risico's vanuit hoogwater

- **Waar willen we naar toe?** Er zijn geen onaanvaardbare risico's door overstroming voor de Brabantse burger en de economie.
- **Inspanningen.** De waterschappen geven invulling aan hun wettelijke taak om de primaire waterkeringen aan de normen te laten voldoen door de beoordeling op veiligheid en dijkverbetering. De provincie en de waterschappen dragen daarnaast samen bij aan de onderdelen 'Rivieren' en 'Zuidwestelijke Delta' van het Deltaprogramma. In het kader hiervan zijn acht koploper projecten voor rivierverruiming onderzocht. Momenteel worden er bij twee van deze projecten Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT)-verkenningen uitgevoerd en lopen er verschillende MIRT-onderzoeken. Waar het gaat om de regionale keringen heeft de provincie een toezichthoudende rol: de provincie stelt de norm en de waterschappen voeren uit. Binnen deze plannen lopen verschillende projecten. Op het gebied van wateroverlast zijn Kilmaatstresstesten uitgevoerd die inzicht geven waar de knelpunten voor wateroverlast liggen. Waterschap De Dommel heeft daarnaast Actieplan Leven-De-Dommel opgesteld na de wateroverlast van 2016. Waterschap

Aa en Maas heeft in 2017 het Koersdocument 'Weer, een uitdaging' vastgesteld.

- **Doelbereik.** Zowel de activiteiten rondom de koploperprojecten als de plannen van de waterschappen liggen op schema. In 2013 was ongeveer de helft van de regionale keringen die de waterschappen in beheer hebben op orde; in 2017 geldt dat voor zo'n driekwart. Bijna heel Brabant voldoet daarnaast aan de normen voor wateroverlast vanuit het oppervlaktewatersysteem. Bij extreme neerslagsituaties – zoals in juni 2016 – kan wateroverlast echter niet altijd worden voorkomen.

Aanvaardbare risico's door gevaarlijke stoffen en luchtvaart

- **Waar willen we naar toe?** De burger ondervindt geen onaantvaardbare risico's vanuit de luchtvaart en vervoer en opslag/verwerking van gevaarlijke stoffen en voelt zich veilig.
- **Inspanningen.** De provincie neemt deel aan het landelijke Moderniseringsprogramma Omgevingsveiligheid (MOV) waarin een integrale afweging van risico's in relatie tot maatschappelijke belangen wordt uitgewerkt, met aandacht voor het betrekken van burgers en bedrijven. Daarnaast is er een risicokaart opgesteld, welke momenteel wordt vernieuwd. Ook wordt gewerkt aan informatieproducten met betrekking tot externe veiligheid. Met betrekking tot de veiligheid rondom Moerdijk heeft de provincie samen met gemeenten een VTH-team Moerdijk en een strategisch Veiligheidsberaad opgericht. Tot slot is het Uitvoeringsprogramma Impuls Omgevingsveiligheid 2018 opgesteld, waarbinnen de provincie een coördinerende rol vervult.
- **Doelbereik.** Er zijn geen indicaties dat risico's voor burgers door gevaarlijke stoffen en luchtvaart groter of kleiner zijn geworden in de evaluatieperiode.

Aanvaardbare risico's door natuurbranden en drugsafval

- **Waar willen we naar toe?** Natuurbranden worden zoveel mogelijk voorkomen en de gevolgen zijn beperkt. Verminderde risico's als gevolg van de dumping van drugsafval.
- **Inspanningen.** Er is een Taskforce Natuurbranden opgericht en op basis daarvan zijn voor de grootste natuurgebieden in de provincie driemansschappen ingesteld met daarin de gemeente, de veiligheidsregio en de natuurbeheerder. Vervolgens is het dossier natuurbranden overgegaan naar het programma 'Uitnodigend Groen'. Op het gebied van drugsafval is het project Samen tegen Dumpen gestart en loopt de nationale subsidieregeling 'Cofinanciering opruiming drugsafval'. Daarnaast zijn enkele kleinere activiteiten ondernomen zoals een themabijeenkomst en een maatschappelijke business case.
- **Doelbereik.** Er hebben gedurende de evaluatieperiode geen onbeheersbare natuurbranden gewoed in de provincie Noord-Brabant. Het aantal drugsdumpingen in de provincie Noord-Brabant is afgenomen van 101 in 2016 tot 83 in 2017. Ten opzichte van 2015 is er echter sprake van een toename van het aantal dumpingen en is er geen sprake van een realisering van de streefwaarde.

2.5. Groene groei

Het hoofdstuk 'Groene groei' bevat in het PMWP in vogelvlucht vijf onderwerpen: Duurzame grondstoffenvoorziening; Duurzame energievoorziening; Duurzame voedselvoorziening; Duurzame benutting ondergrond; en Duurzame zoetwatervoorziening.

Duurzame grondstoffenvoorziening

- **Waar willen we naar toe?** Grondstoffen zijn beschikbaar voor economische ontwikkelingen en grondstofketens zijn zoveel mogelijk gesloten (circulaire economie).
- **Inspanningen.** Er hebben veel verschillende projecten en experimenten plaatsgevonden op het gebied van het sluiten van ketens. Zo is een subsidie verstrekt voor het realiseren van een Ecodorp, is er een plan van aanpak opgesteld om de Green Deal Biobased producten toe te gaan passen in de openbare ruimte, is er een betonketenoverleg opgestart en worden er voor gemeenten evenementen en proeven georganiseerd met betrekking tot inzameling en verwaarding van huishoudelijke reststromen. De waterschappen werken daarnaast aan het hergebruik en de verwaarding van maaisel dat vrijkomt bij onderhoud van het watersysteem en van slib uit de rioolwaterzuiveringsinstallaties. Los daarvan worden aparte stromen uit het afvalwater, zoals cellulose (papier) en fosfaat in de vorm van kunstmest gewonnen (rioolwaterzuiveringsinstallaties als grond- en energiefabriek).
- **Doelbereik.** Opschaling van projecten vormt een uitdaging. Op dit moment wordt er gekeken naar de mogelijkheden om succesvolle projecten verder op te schalen. Wel worden de verschillende organische reststromen door de waterschappen landelijk ook gebundeld om schaalgrootte te krijgen en gezamenlijke afzetketens te ontwikkelen.

Duurzame energievoorziening

- **Waar willen we naar toe?** De energievoorziening nu en in de toekomst is gegarandeerd en duurzaam met in 2020 14% hernieuwbare energieopwekking.
- **Inspanningen.** Binnen het 'Uitvoeringsprogramma Energie' hebben veel verschillende projecten plaatsgevonden, die deels ook buiten de scope van het PMWP vallen. Daarnaast is de provincie gestart met het stimuleren van water- en energiebesparing bij bedrijven die onder provinciaal gezag vallen. Ook is ingezet op de aanpak nul op de meter

(NOM) in de bebouwde omgeving. Daarnaast is een uitvoeringsorganisatie Energyweb XL Moerdijk opgezet, gericht op het tot stand brengen van duurzame koppelingen voor de uitwisseling van energie, water en reststromen zoals warmte, stoom en CO₂. Ook is de Green Deal tot stand gekomen voor de financiering van een eerste project geothermie. De waterschappen hebben daarnaast in 2017 de ambitie vastgelegd om in 2025 (Brabantse Delta en De Dommel) of 2030 (Aa en Maas en Rivierenland) energieneutraal te zijn. Tot slot wordt in vier regio's met een regionale energiestrategie momenteel samengewerkt om tot een energieneutrale bebouwde omgeving te komen.

- **Doelbereik.** De hoofdconclusie van de tussenevaluatie van het 'Uitvoeringsprogramma Energie' luidt: *'De provincie heeft het afgelopen jaar ontwikkelpaden opgestart, waarbij wij concluderen dat er op alle sporen acties in gang gezet zijn. De daadwerkelijk behaalde resultaten (in 2016-2017) zijn vanwege de korte doorlooptijd nog beperkt te kwantificeren, laat staan te extrapoleren naar 2020.'* Mijlpalen met betrekking tot de Gebouwde omgeving liepen achter op de planning. Wat betreft NOM zijn per eind 2017 ruim 700 woningen in Brabant NOM. Van 2018 t/m 2022 zijn er 2500 woningen ingepland om te renoveren en circa 700 NOM-woningen gepland als nieuwbouw.

Duurzame voedselvoorziening

- **Waar willen we naar toe?** De voedselvoorziening veroorzaakt geen uitputting van voorraden en milieukwaliteitsproblemen.
- **Inspanningen.** Los van het PMWP is een 'Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood' (UBA) opgesteld. Hierin zijn veel verschillende activiteiten opgenomen, ook buiten de scope van het PMWP. Met betrekking tot het sluiten van de fosfaatkringloop, vindt momenteel al op grote schaal fosfaatterugwinning uit slib/afvalwater plaats en heeft onderzoek plaatsgevonden naar lagere fosfaatnormen in de landbouw. Daarnaast wordt via de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) een maximale

ontwikkelruimte vastgesteld voor activiteiten waarbij stikstof wordt uitgestoten en zijn natuurherstelwerkzaamheden belegd bij verschillende partijen (zoals Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer en de waterschappen) Verder raakt het thema Duurzame voedselvoorziening aan bijvoorbeeld de onderwerpen waterkwaliteit, vitale bodem en fijnstof uit het PMWP. De inspanning op deze thema's zijn toegelicht in paragraaf 2.3.

- **Doelbereik.** Op het onderwerp waterkwaliteit zijn er volgens gesprekspartners, ondanks de verschillende inspanningen, zorgen over of de doelen gehaald zullen worden. Ten aanzien van vitale bodem zijn de eerste stappen gezet voor een langdurige inzet op dit onderwerp (zie ook paragraaf 2.3).

Duurzame benutting ondergrond

- **Waar willen we naar toe?** De natuurlijke waarde van de diepe ondergrond wordt niet bedreigd door ingrepen zoals de opslag van afval of de winning van schaliegas.
- **Inspanningen.** Er zijn verschillende modellen opgesteld om meer zicht te krijgen op de ondergrond (GeoTop, Hydrologische Gereedschapskist en H3O-model). De visie op de ondergrond is voorbereid, parallel aan de landelijke opstelling van de Structuurvisie Ondergrond (STRONG). Daarnaast zijn verschillende activiteiten ondernomen om de streek Schelde Delta op te laten nemen als UNESCO-Geopark. Tot slot is in 2017 een concept afwegingskader grondwaterwinning opgesteld.
- **Doelbereik.** Er zijn veel activiteiten ondernomen. Het is nu niet mogelijk om uitspraken te doen over de mate van doelbereik.

Duurzame zoetwatervoorziening

- **Waar willen we naar toe?** Voldoende zoetwater van voldoende kwaliteit is beschikbaar voor de verschillende functies binnen de beperkingen die de omgeving en het klimaat stellen.
- **Inspanningen.** Voor projecten binnen het Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ) zijn twee subsidieregelingen opengesteld voor projecten die bijdragen aan de doelstellingen van het DHZ. In het kader van de Delta-aanpak Zuidwestelijke Delta (ZWD) is in een intensief traject is gewerkt aan de bestuursovereenkomst 'Ontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer.' Uiteindelijk is een Rijksbesluit uitgebleven vanwege onvoldoende middelen, maar de lobby is opnieuw leven ingeblazen na geld voor Grevelingen. Daarnaast vinden er meerdere andere projecten plaats (zoals de Roode Vaart en Waterpoort) waarbij de voortgang per project verschilt. Een beleidskader voor operationeel grondwaterbeleid is nog niet ontwikkeld, maar er is wel een plan van aanpak voor grondwaterheffing opgesteld. De waterschappen werken daarnaast via projecten binnen het Gewenst Grond- en Oppervlaktewater Regime (GGOR) Landbouw aan het optimaliseren van het waterbeheer door het verbeteren van de waterbeschikbaarheid. Tot slot is een draagkrachtonderzoek en de trendanalyse grondwater uitgevoerd.
- **Doelbereik.** Naar aanleiding van het draagkrachtonderzoek is geconstateerd dat het grondwaterlichaam Slenk Diep momenteel niet in goede toestand verkeert en dat de draagkracht van het grondwatersysteem weinig ruimte biedt voor extra grondwateronttrekkingen rekening houdend met klimaatverandering. Verder is het nu nog niet mogelijk uitspraken te doen over de mate van doelbereik.

2.6. Deelconclusies

De deelconclusies ten aanzien van de inhoudelijke voortgang zijn gecategoriseerd aan de hand van de drie beleidsinhoudelijke hoofdstukken uit het PMWP:

Gezonde fysieke leefomgeving

- Ten aanzien van waterkwaliteit is er een breed gedeelde zorg dat, ondanks de vele inspanningen van de provincie en de waterschappen, de doelen uit de KRW voor 2027 niet gaan worden gehaald.
- Uit de midterm review van de STUW blijkt verder dat het zeer onwaarschijnlijk is dat de prestaties op gebied van verdrogingsbestrijding gehaald zullen worden. Voor de andere drie thema's binnende STUW (vismigratie, waterberging en beek & kreekherstel) blijkt dat het de verwachting is dat de prestaties bijna gehaald worden.
- Ten aanzien van vitale bodem volgt uit deze tussenevaluatie het beeld dat de bewustwording van het belang van een vitale bodem is toegenomen, zowel bij de provincie en de waterschappen als bij partners, en dat de eerste stappen zijn gezet voor een langdurige inzet op dit onderwerp (voorbij de looptijd van het PMWP).
- Op de onderwerpen luchtkwaliteit, licht, geur, geluid en bodemverontreiniging is op basis van de beschikbare informatie het beeld dat de gewenste voortgang wordt geboekt.

Veilige fysieke leefomgeving

- Uit deze tussenevaluatie volgt het beeld dat de voortgang op het terrein van waterveiligheid en -overlast over het algemeen op schema ligt.
- Daarnaast vinden wij in de beschikbare informatie geen indicaties dat de risico's door natuurbranden, gevaarlijke stoffen en luchtvaart in de evaluatieperiode groter of kleiner zijn geworden.
- De uitdagingen rondom drugafval zijn hardnekkig, maar er wordt sterk ingezet op samenwerking met andere overheden.

Groene groei

- Waar het gaat om de Duurzame energievoorziening en Duurzame voedselvoorziening zijn door aanpalende programma's (uitvoerings)agenda's opgesteld. Daarbinnen vindt een groot aantal gecoördineerde activiteiten plaats (deels ook buiten de scope van het PMWP). Hiernaast worden veel activiteiten ondernomen, welke vaak gericht zijn op het creëren van de juiste randvoorwaarden (bijvoorbeeld het in kaart brengen van de problematiek of subsidieregelingen) en resulteren soms in de eerste praktijkresultaten.
- Uit deze tussenevaluatie volgt het beeld dat ook op de groene groeithema's Duurzame grondstoffenvoorziening en Duurzame benutting ondergrond veel activiteiten worden ondernomen. Deze zijn vaak gericht op het creëren van de juiste randvoorwaarden en resulteren soms in de eerste praktijkresultaten. Om de ambities op de lange termijn te bereiken zal opschaling van projecten en initiatieven moeten plaatsvinden.
- Tot slot worden in het kader van het thema Duurzame zoetwatervoorziening veel projecten gefinancierd, deels in het kader van het DHZ. Met betrekking tot de toekomstige zoetwatervoorziening bestaan wel zorgen, omdat geconstateerd is dat het grondwaterlichaam Slenk Diep momenteel niet in goede toestand verkeert en dat de draagkracht van het grondwatersysteem weinig ruimte biedt voor extra grondwateronttrekkingen rekening houdend met klimaatverandering.

3. Beleidsintegratie

3.1. Integrale benadering op beleidsniveau

Integraal werken is een belangrijk beleidsvoornemen binnen de provincie Noord-Brabant en bij de Brabantse waterschappen. Het milieu- en waterbeleid is nu samengevoegd in het PMWP en de Omgevingsvisie komt eraan. Een aantal onderwerpen, zoals klimaat en duurzaamheid, worden al door de provinciale programma's Milieu en Water gezamenlijk opgepakt. Daarnaast is in het PMWP de indeling gezond, veilig en groene groei gehanteerd om de integrale aanpak te stimuleren. In dit hoofdstuk wordt de integraliteit van het beleid geëvalueerd. Er wordt achtereenvolgens gekeken naar de integratie van het water- en milieubeleid, de integratie van het water- en milieubeleid met beleid van aanpalende thema's binnen de provincie en de samenwerking met partners. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal deelconclusies.

3.1.1. Integratie Milieu en Water

Eén beleidsplan

De keuze om Milieu en Water te integreren in één beleidsplan valt te verklaren vanuit de inhoud en de aard van de problematiek in beide domeinen. Er zijn gedeelde opgaven die voor beide beleidsvelden van groot belang zijn en waarbij sprake is van wederzijdse afhankelijkheden. Ambities en doelen op het terrein van milieu en water kunnen alleen bereikt worden als rondom deze opgaven sprake is afstemming in beleid en uitvoering. Vitale bodem is hiervan een voorbeeld. Deze opgave is essentieel voor het behalen van zowel milieu- als waterdoelen (waterkwaliteit, wateroverlast, watertekort). Daarnaast zijn er veel

parallellen tussen beide domeinen en kennen ze daardoor een vergelijkbare problematiek. Bijvoorbeeld dat in beide domeinen sprake is van normen waaraan moet worden voldaan en dat ze beide afhankelijk zijn van gebruikers (burgers en (agrarische) bedrijven) en daarmee ook van andere provinciale programma's.

Integraal denken en werken

Het proces om te komen tot een gezamenlijk plan is als nuttig en leerzaam ervaren. Betrokkenen zijn zich hierdoor nog beter bewust geworden van de onderlinge afhankelijkheid en noodzaak om integraal te denken en samen te werken. Dit geldt voor de samenwerking tussen de programma's Milieu en Water en ook voor de samenwerking met aanpalende beleidsvelden en externe partners. Er zijn nu veel meer dwarsverbanden tussen de verschillende programma's.

Langzamerhand wordt ook steeds meer integraal gewerkt binnen de provincie. Sinds het PMWP zijn er verschillende projectgroepen met medewerkers van beide programma's en stellen projectleiders hun teams samen vanuit de verschillende disciplines. Voorbeelden daarvan zijn de projecten vitale bodem en duurzaam gebruik ondergrond. Hier wordt integraal samengewerkt tussen Water en Milieu en met andere beleidsvelden binnen de provincie.

Dit werkt ook door in de praktijk. Zo wordt op het onderwerp waterbesparing samengewerkt tussen de programma's Natuur, Water en Milieu. Met als resultaat dat het bedrijfswaterplan dat sommige bedrijven moeten maken wordt uitgebreid naar een integraal bedrijfsbodem- en waterplan.

Aandachtspunten

Hoewel het samenbrengen van Milieu en Water in één beleidsplan bij de provincie dus een goed verklaarbare keuze is geweest waarvan de eerste resultaten zichtbaar zijn, hebben gesprekspartners ook een aantal aandachtspunten naar voren gebracht:

- Integratie van Milieu en Water is niet voor alle onderliggende thema's even nodig of logisch. Omdat in het PMWP geen scherpe keuzes zijn gemaakt voor welke thema's integraliteit al dan niet van toegevoegde waarde is, is volgens enkele gesprekspartners op bepaalde onderwerpen onnodig tijd besteed aan een verkenning van een integrale aanpak.
- Voor sommige thema's had integratie met andere beleidsvelden zoals Natuur, Agrofood, Energie of Economie meer voor de hand gelegen. De relaties met die beleidsvelden zijn vaak complex en de afhankelijkheid is groot. En het feit dat bepaalde thema's nu zowel beschreven staan in het PMWP als in beleidsplannen van andere beleidsvelden zorgt volgens verschillende gesprekspartners voor onduidelijkheid.
- Uit gesprekken komt naar voren dat het PMWP voor sommige onderwerpen te algemeen is en niet de essentie van het probleem beschrijft, waardoor het te weinig houvast biedt. Bij bijvoorbeeld vitale bodem is men vanaf nul begonnen met een eigen plan dat als basis heeft gediend voor de uitvoering.
- Ook is genoemd dat het PMWP te veel een poging is geweest om alle onderwerpen af te dekken, waardoor het niet alleen een erg omvangrijk document is geworden maar bovenal niet duidelijk is wat de prioriteiten zijn op het gebied van milieu en water en op het raakvlak van beide domeinen.
- Organisatorisch zijn Milieu en Water twee programma's binnen de provincie die deels in de opdrachtverlening en bemensing overlappen en waarvan op programmaniveau doelen en op projectniveau resultaten nauw verweven zijn. Destijds is er niet voor gekozen om binnen de provincie voor het PMWP één programma in te richten. Een aantal gesprekspartners ziet hierin een barrière voor integraliteit. Volgens hen draagt de opdeling in twee programma's eraan bij dat medewerkers binnen de provincie vasthouden aan een sectorale manier van denken en werken.

- We constateren op basis van gesprekken dat integraliteit nu nog regelmatig afhankelijk is van de persoon: de medewerkers die het op het netvlies hebben staan spannen zich er sterk voor in, maar niet iedereen heeft het op het netvlies.
- Buiten de projecten ontbreekt het aan een platform om kennis en informatie uit wisselen tussen Water en Milieu en andere programma's. Hierdoor wordt soms toch nog te veel langs elkaar heen gewerkt. Het platform MilieuWaterNB.nl was bedoeld als platform voor afstemming, ook met externe partners, maar de site wordt op dit moment onvoldoende actief gebruikt (zie hierover ook paragraaf 4.2.4)

3.1.2. Integratie met aanpalende beleidsvelden

Ook aanpalende beleidsvelden zijn gebaat bij het PMWP

De samenwerking tussen Water en Milieu heeft geleid tot betere bewustwording van wederzijdse afhankelijkheid en heeft de organisatie geleerd hoe men de samenwerking concreet kan initiëren en vormgeven. Hiervan heeft ook de integratie met aanpalende beleidsvelden geprofiteerd. Bij de Delta-aanpak waterkwaliteit en zoetwater heeft men er bijvoorbeeld direct al voor gekozen om Agrofood te betrekken. En de bij vitale bodem betrokken programma's Milieu, Water, Natuur, Agrofood en Circulaire Economie hebben een aantal maanden geleden samen geconstateerd dat ambities nog te veel uiteenlopen. Het PMWP draagt eraan bij dat men zich bewust wordt van de onderlinge afhankelijkheden en van tegengestelde belangen. De verschillende programma's groeien daardoor naar elkaar toe in ambities en aanpak.

Verdere integratie biedt kansen

Desalniettemin volgt uit gesprekken het beeld dat binnen de verschillende programma's van de provincie nog te veel wordt gekeken naar de eigen ambities en te weinig over de grenzen van het beleidsveld heen naar het grotere geheel. Dit leidt er soms toe dat het ene vraagstuk wordt opgelost met maatregelen die

zorgen voor nieuwe problemen op een ander gebied of bestaande problemen groter maken. Het Beleidspakket Versnelling Transitie Veehouderij (inclusief de bijbehorende ondersteunende maatregelen) uit 2017 is hierbij genoemd als voorbeeld, omdat de overstap van veehouderij naar andere (niet-)agrarische activiteiten ook weer nieuwe gevolgen kan hebben voor de bodem- en waterkwaliteit.

Ook de integratie tussen Milieu en Energie is een voorbeeld van een terrein waarop meer integratie mogelijk en wenselijk is. Zo wordt bij bijvoorbeeld het stimuleren van bedrijven tot verduurzaming (water- en energiebesparing en stimulering van onder andere circulaire economie) nog beperkt samengewerkt. Daardoor is het volgens gesprekspartners mogelijk dat vanuit de provincie één bedrijf door meerdere ambtenaren wordt benaderd, zonder dat ze van elkaar op de hoogte zijn. Hier lijken de kansen van een meer integrale benadering te worden gemist.

Een ander voorbeeld betreft opgaven op het gebied van gezondheid. Er wordt hierbij nog te weinig gekeken naar de raakvlakken met andere beleidsterreinen vanuit het perspectief van gezondheid en integrale, duurzame gebiedsontwikkeling. Gesprekspartners wijzen erop dat de provincie vanuit Milieu erg actief is bij het integraal oppakken van gezondheidsopgaven en bijvoorbeeld als trekker optreedt van de Brabant Health Deal, maar dat er tegelijkertijd weinig aandacht is voor gezondheid in het ontwerp van de Omgevingsvisie.

3.2. Integraliteit in uitvoering met partners

De waterschappen, Omgevingsdiensten, gemeenten, Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO), milieuorganisaties en anderen zijn belangrijke partners van de provincie bij het realiseren van de PMWP-doelen. Deze partijen

zijn intensief betrokken bij het opstellen van het PMWP. Dit heeft op onderdelen ook geleid tot meer integraliteit in de uitvoering. Zonder de suggestie te willen wekken volledig te zijn, noemen we hierna enkele voorbeelden:

- Het project Samen tegen Dumpen. Hier wordt met de politie en het provinciale programma Ondermijnende criminaliteit goed samengewerkt. Het onderlinge vertrouwen neemt toe en er worden gezamenlijk concrete acties uitgevoerd. Een voorbeeld hiervan is de big data studie van de Fontys Hogeschool die de voorkeurslocaties voor drugsafvaldumping in kaart heeft gebracht.
- De bijdrage verordening DHZ. Door rijks gelden beschikbaar te stellen voor de waterschappen zonder controle voor- of achteraf wordt er meer verantwoordelijkheid bij de waterschappen neergelegd. Deze geven aan blij te zijn met deze extra verantwoordelijkheid en het vertrouwen dat dit uitstraalt. Dit heeft ook een positief effect op de samenwerking op andere terreinen. Volgens de waterschappen is de provincie sinds het PMWP ook rolbewuster en rolzuiverder in de samenwerking. Ook wordt er meer als partners samengewerkt, bijvoorbeeld in de Regiegroep Water.
- Gemeenten kunnen nu een integraal verzoek voor cofinanciering voorgeleggen aan de provincie. Voorheen moesten gemeenten zelf bij verschillende 'bureaus' van de provincie een verzoek om financiering indienen. Nu kan er met de provincie over sectoren heen gesproken worden. Een voorbeeld waar dit momenteel gebeurt is bij de ontwikkelingen rond het Ringparkproject in Eindhoven.

In de gesprekken zijn ook enkele kritische signalen afgegeven met betrekking tot integraliteit in de uitvoering. Zo zouden de integrale benadering en het intensieve contact die zijn betracht bij het opstellen van het PMWP, daarna in de uitvoering toch weer wat zijn losgelaten. Partijen buiten de provincie zijn bijvoorbeeld niet betrokken bij het opstellen van de DUA. In enkele gesprekken met partners komt ook naar voren dat het na het PMWP weer wat 'stil' is geworden vanuit de

provincie. In hoofdstuk 4 gaan we uitgebreider in op de samenwerking tussen de provincie, de waterschappen en andere partijen.

3.3. Deelconclusies en lessen

- Het proces om te komen tot een gezamenlijk beleidsplan voor Milieu en Water is nuttig en leerzaam gebleken. Betrokkenen bij de provincie, de waterschappen en partners zijn zich beter bewust geworden van de onderlinge raakvlakken, afhankelijkheid en noodzaak om integraal te denken en samen te werken. Bij de provincie zijn er nu meer dwarsverbanden tussen de verschillende programma's.
- Bij opgaven waarbij integraal werken van meerwaarde kan zijn, gebeurt dit ook steeds vaker. Voor sommige opgaven zijn bij de provincie projectteams samengesteld vanuit de verschillende programma's en disciplines. Hier wordt integraal samengewerkt tussen Water en Milieu en met andere beleidsvelden binnen de provincie.
- In de uitvoeringspraktijk tekenen zich hierbij de eerste (tussentijdse) resultaten af. Externe partners worden betrokken bij het milieu- en waterbeleid. Dit heeft op onderdelen ook geleid tot meer integraliteit in de uitvoering. We stellen wel vast dat de integrale benadering en het intensieve contact met partners die zijn betracht bij het opstellen van het PMWP in uitvoering weer wat zijn losgelaten. Dit heeft nog meer integraliteit in de uitvoering in de weg gestaan.
- Deze evaluatie brengt aan het licht dat bij complexe opgaven verdere beleidsintegratie over de grenzen van beleidsvelden heen nodig is om doelen uit het PMWP te kunnen bereiken. Verdere integratie helpt voorkomen dat langs elkaar heen wordt gewerkt, legt intern tegengestelde belangen bloot (bijvoorbeeld bodemkwaliteit, waterkwaliteit en -kwantiteit, luchtkwaliteit, energie- en CO2-reductie versus korte termijn belangen van de industrie en de argofoodsector) en dwingt tot politieke keuzes.
- De integratie van Milieu en Water is niet voor alle onderliggende thema's even nodig of logisch. Het is belangrijk om scherp in beeld te hebben bij welke opgaven een integrale aanpak van toegevoegde waarde is, omdat opgaven elkaar raken en kunnen versterken of elkaar juist in de weg zitten. Het PMWP biedt op dat punt onvoldoende duidelijkheid.
- De uitvoering van het milieu- en waterbeleid is belegd bij twee programma's (Milieu en Water). Daarnaast is in het PMWP aansluiting gezocht bij plannen op andere beleidsvelden en zijn – mede daardoor – verschillende andere programma's betrokken. Samenwerking, onderlinge afstemming en informatieuitwisseling zijn dan cruciaal. Betrokkenen zien op dit punt ruimte voor verbetering.
- Deze zorg kan ook worden opgevat als een signaal dat er meer behoefte is aan sturing, begeleiding en opleiding voor de nieuwe, integrale manier van samenwerken. Integraliteit is nu nog regelmatig afhankelijk van de persoon: de medewerkers die het op het netvlies hebben staan spannen zich er sterk voor in, maar niet iedereen heeft het op het netvlies.

4. Manier van werken

4.1. Functioneren beleidscyclus

In de analyse van het functioneren van de beleidscyclus maken we onderscheid tussen de stappen beleidsvorming, vertaling van beleid naar uitvoering, monitoring & evaluatie en bijsturing. We sluiten deze paragraaf af met een aantal deelconclusies en lessen ten aanzien van het functioneren van de beleidscyclus.

4.1.1. Beleidsvorming

Het PMWP integreert het water- en milieubeleid van de provincie Noord-Brabant. Eerder waren er aparte beleidsplannen voor Water (het Provinciaal Waterplan) en Milieu (het Provinciaal Milieuplan). Het PMWP is voor het grootste deel alleen bindend voor de provincie. Voor een aantal aspecten van het oppervlakte- en grondwater is het PMWP ook rechtstreeks bindend voor de waterschappen. Verder biedt het PMWP aan gemeenten en de waterschappen een kader voor hun eigen waterbeleid. De waterschappen moeten op grond van de Waterwet 'rekening houden' met dit plan. De waterschappen stellen voor hun deel van het beleid WBP's op.

De waterschappen en de provincie trokken aanvankelijk gezamenlijk op bij de totstandkoming van het PMWP en de WBP's. Er speelde zelfs korte tijd het idee om alle plannen samen te voegen. Hier is uiteindelijk niet voor gekozen vanwege de autonome positie van de waterschappen. In de loop van het proces is de

planning van het PMWP aangepast, wat inhoudelijke afstemming met de WBP's heeft bemoeilijkt.

Naast de afstemming met de waterschappen heeft de provincie bij de totstandkoming van het PMWP in gezamenlijke sessies ook afstemming gezocht met een groot aantal stakeholders. Gesprekspartners geven aan dat in deze sessies veel perspectieven zijn opgehaald. Wel had de provincie volgens gesprekspartners duidelijker kunnen afbakenen bij welke onderwerpen wel en bij welke onderwerpen geen ruimte was voor input en discussie. Op deze manier had gericht input opgehaald kunnen worden en hadden de sessies meer gestructureerd kunnen verlopen.

Doordat het PMWP het gehele veld van milieu en water bestrijkt, is het plan uiteindelijk erg omvangrijk geworden. Volgens sommige gesprekspartners boet het PMWP hierdoor in aan zeggingskracht. Een aantal van hen had het beter gevonden als in het PMWP de nadruk was gelegd op de vraagstukken die een integrale aanpak vereisen en de meer doorgaande activiteiten los waren beschreven.

4.1.2. Vertaling van beleid naar uitvoering

Volgens sommige gesprekspartners verschilt het per onderwerp hoe helder de doelen en ambities uit het PMWP zijn vertaald naar concrete acties. Hierbij is ook niet altijd aangegeven welke rol de provincie op zich wil nemen bij de verschillende opgaven. In het PMWP wordt aangegeven dat dit, gegeven het type uitdagingen, niet altijd mogelijk is. *'We staan voor grote transities op het gebied van gezondheid, veiligheid en groene groei. Daar is een langdurige inzet voor nodig. Vooraf is niet te zeggen welke acties in de toekomst nodig zijn.'*⁴

⁴ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.14.

Dynamische UitvoeringsAgenda (DUA)

Voor de vertaling van de PMWP-doelen en -ambities naar activiteiten is daarom een DUA opgesteld: *‘Daarom maken wij een dynamische en uitnodigende uitvoeringsagenda. Wij nodigen onze partners uit deze uitvoeringsagenda samen met ons in te vullen. Zo werken we samen aan een duurzame fysieke leefomgeving. Door de uitvoeringsagenda flexibel te houden, kunnen we een lerende organisatie zijn. Zo kunnen we bijsturen als dat nodig is.’*⁵ Het idee was om met stakeholders een gezamenlijke agenda op te stellen. In de praktijk bleek het echter moeilijk alle input op uniforme wijze mee te nemen en tot een concrete uitvoeringsagenda te komen. Uiteindelijk heeft de provincie daarom besloten alleen de activiteiten van de provincie op te nemen in de DUA. De DUA is tot op heden geen gezamenlijke agenda geworden en is niet compleet (in de zin dat niet alle acties die staan vermeld in het PMWP zijn benoemd). Daarnaast is de inhoud van de DUA sinds de opstelling ervan niet meer gewijzigd en is de DUA derhalve niet dynamisch. Volgens gesprekspartners is het bovendien de vraag of veel mensen zicht hebben op de inhoud van de DUA en de budgetten die in de DUA zijn gereserveerd.

Organisatie

Er is niet voor gekozen het integrale beleid te vertalen naar een integrale organisatie. Medewerkers zijn primair georganiseerd in de programma’s Water en Milieu. Er is geen integraal inhoudelijke eindverantwoordelijke aangewezen voor het PMWP. Afstemming tussen beide programma’s en met andere programma’s wordt gezocht op specifieke onderwerpen en in projecten. In hoofdstuk 3 is het onderwerp beleidsintegratie nader toegelicht.

4.1.3. Monitoring en evaluatie

In het PMWP is het volgende opgenomen over de monitoring en evaluatie van het plan: *‘Jaarlijks stellen wij een voortgangsrapportage op. Daarin geven we de voortgang weer van de uitvoering van ons beleid. (...) In de planperiode stellen we tweemaal een toestandsrapportage op van het milieu en watersysteem. (...) Mede op basis van de voortgang in de uitvoering van het beleid en het bereiken van de doelen evalueren we eveneens tweemaal in de planperiode of ons beleid doelmatig en doeltreffend is’*.⁶

Voortgangsrapportage

Over het jaar 2016 is een voortgangsrapportage opgesteld. Hierbij werd aan alle projectverantwoordelijken een korte update gevraagd over de voortgang van het project, die vervolgens zijn samengevoegd in de integrale rapportage. Volgens betrokkenen is dit proces goed verlopen. Over het jaar 2017 is geen voortgangsrapportage meer opgesteld. De directie van de provincie besloot dat de voortgang van alle ondernomen activiteiten voortaan binnen de P&C-cyclus moest worden opgenomen. Gesprekspartners geven aan dat hierdoor minder zicht is op de integrale voortgang van het PMWP. De P&C-cyclus is niet direct gekoppeld aan het PMWP, waardoor activiteiten minder goed herleidbaar zijn naar passages uit het PMWP. De verantwoording binnen de P&C-cyclus moet daarnaast beknopt worden aangeleverd, waardoor niet alle activiteiten en relevante informatie kan worden opgenomen.

Toestandsrapportage

In 2017 is de eerste toestandsrapportage gepubliceerd op de website BrabantInZicht.nl. Hierbij werd, naast de samenwerking tussen Water en Milieu, ook samengewerkt met het programma Brabant Uitnodigend Groen. Eerder was een gezamenlijke toestandsrapportage niet tot stand gekomen, vanwege de uiteenlopende beleidscycli van de verschillende programma’s. Door de komst van het PMWP was samenwerking nu wel mogelijk. Het project werd getrokken door

⁵ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.14.

⁶ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.16.

drie personen uit ieder van de drie programma's. Volgens betrokkenen is dit proces erg goed verlopen en bevat het resultaat een overzicht van de belangrijkste indicatoren ten aanzien van het doelbereik van het PMWP-beleid. Niet alle indicatoren die oorspronkelijk in de DUA zijn opgenomen zijn terug te vinden op de website BrabantInZicht.nl, omdat voortschrijdend inzicht aantoonde dat niet alle indicatoren relevant of goed meetbaar waren.

Monitoring van projecten

Naast de monitoring en evaluatie binnen de voortgangsrapportages, toestandrapportages en P&C-cyclus, vindt ook continue monitoring en evaluatie plaats op projectniveau. Idealiter zou bij de start van een project worden nagedacht over het doel van het project, de in te zetten middelen en wijze waarop de voortgang gemonitord kan worden, om indien nodig bij te kunnen sturen. Volgens gesprekspartners is deze aandacht voor monitoring en evaluatie er bij de start van projecten niet altijd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het project Samen tegen Dumpen, waarbij geen afspraken zijn gemaakt over monitoring en evaluatie.

Aanpalend beleid

Tot slot, omdat het PMWP veel raakvlakken heeft met andere plannen, zoals het natuurbeleidsplan (Brabant Uitnodigend Groen), het energiebeleid (Energieagenda) en het beleid op het gebied van agrofood (UBA), worden bepaalde activiteiten in meerdere plannen genoemd. Het is volgens gesprekspartners bij dergelijke projecten niet altijd duidelijk binnen welke monitoring- en evaluatiecyclus het project valt. Omdat het project Energieweb XL bijvoorbeeld in zowel het PMWP als de Energie Uitvoeringsagenda staat, moet over dit project dubbel verantwoord worden, wat extra tijd en afstemming vergt.

4.1.4. Bijsturing

Vanwege de complexe aard van de opgaven en de benodigde langdurige inzet van de provincie was, zoals eerder genoemd, een DUA voorzien, waarmee lerend werd bijgestuurd op basis van de voortgang en externe ontwikkelingen. Omdat de inhoud van de DUA niet compleet en actueel is en weinig mensen zicht hebben op de inhoud van de DUA, is deze onvoldoende geschikt voor overkoepelende bijsturing. Bijsturing vindt volgens gesprekspartners plaats op basis van losse projecten en de verantwoordingsinformatie binnen de P&C-cyclus.

4.1.5. Deelconclusies en lessen

- Bij de totstandkoming van het PMWP heeft de provincie veel afstemming gezocht met stakeholders. Dit is waardevol gebleken.
- Vanwege de complexiteit van de opgaven en de benodigde langdurige inzet van de provincie zijn acties en activiteiten niet op 'klassieke' wijze planmatig uitgewerkt, maar is gekozen voor een dynamische aanpak binnen de DUA. De ambities van de DUA – gezamenlijk en lerend – zijn echter niet gerealiseerd: de DUA bevat enkel activiteiten van de provincie en is niet compleet en actueel.
- Het PMWP wordt niet (meer) separaat gemonitord. De programma's Milieu en Water van de provincie rapporteren binnen de P&C-cyclus van de provincie over de activiteiten uit het PMWP waar zij bij betrokken zijn. De structuur die daarbij wordt aangehouden komt niet een-op-een overeen met de structuur van het PMWP. Informatie over de voortgang op de activiteiten is daardoor onvoldoende toegankelijk en transparant.
- Vanwege het wegvallen van de voortgangsrapportage en het feit dat de DUA niet compleet en up-to-date is, bestaat er geen overkoepelend beeld van de voortgang van het PMWP en de voltooide acties, en is het niet mogelijk integraal bij te sturen. Monitoring, evaluatie en bijsturing vinden plaats op projectniveau.

4.2. Rolinvulling provincie en waterschappen

4.2.1. Inleiding

In zowel het PMWP als de WBP's staat de beweging naar een andere, nieuwe manier van werken beschreven. Weliswaar soms in andere bewoordingen, maar de essentie is hetzelfde: De overheid kan complexe vraagstukken niet (meer) alleen oplossen. Zo staat in het PMWP beschreven dat onder andere *'globalisering, verstedelijking, meer zelforganisatie, weinig investeringsruimte, klimaatverandering en schaarste aan grondstoffen'* invloed hebben op de rol van het provinciaal bestuur.⁷ Om complexe vraagstukken op te lossen, moet worden samengewerkt met partners en moet meer ruimte komen voor initiatieven uit de samenleving.

Om de ontwikkeling naar een nieuwe rol voor de provincie (en de waterschappen) te duiden wordt bij de provincie gebruik gemaakt van een model van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB), waarin vier rollen worden onderscheiden: de rechtmatige overheid, de presterende overheid, de samenwerkende overheid en de responsieve overheid (zie voor verdere toelichting bijlage VI).

De provincie en de waterschappen hebben in het PMWP en de WBP's aangegeven meer nadruk te willen leggen op de samenwerkende en responsieve rol. Deze rollen vormen een aanvulling op de rechtmatige en presterende rol,

want in veel gevallen vervult de overheid niet één rol maar verschillende tegelijk. De provincie kan op een bepaald beleidsterrein bijvoorbeeld tegelijkertijd vergunningverlener zijn (rechtmatige overheid), als de samenwerking zoeken met maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven (samenwerkende overheid), als ruimte laten voor initiatief vanuit de samenleving (responsieve overheid).

In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de samenwerkende en de responsieve rol van de provincie en de waterschappen. We beschrijven allereerst de bevindingen uit eerder onderzoek naar de toepassing van rollen en instrumenten door de provincie. Vervolgens gaan we dieper in op de veranderende rol van de provincie en de waterschappen bij de aanpak van milieu- en watervraagstukken. We sluiten dit onderwerp af met deelconclusies en lessen.

4.2.2. Rollen in omgevingsbeleid

Ter voorbereiding op de te ontwikkelen Omgevingsvisie heeft de provincie in 2017 laten onderzoeken welke rollen de provincie nu inneemt bij de uitvoering van beleid en welke instrumenten worden toegepast.⁸ Daarin is gekeken naar de verschillende beleidskaders van de provincie op het gebied van de fysieke leefomgeving⁹ waaronder ook het PMWP. In deze paragraaf gaan we kort in op de uitkomsten van dit onderzoek, alvorens onze eigen bevindingen te presenteren.

De provincie vervult meerdere rollen

In het onderzoek naar rollen van de provincie wordt geconcludeerd dat complexe langetermijnopgaven in de fysieke leefomgeving vragen om meer en andere samenwerking. En dat de reactie van de provincie hierop passend is:

⁷ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.12.

⁸ Lysias Consulting Group (2017). Toegepaste rollen en instrumenten. Leerervaringen voor de Omgevingsvisie.

⁹ Het PMWP, Brabant Uitnodigend Groen 2012 – 2022 (BrUG) en de Structuurvisie Ruimtelijke Ordening 2014 (SVRO) en het Provinciaal Verkeers- en Vervoersplan 2020 (PVVP).

meervoudige sturing door naast als rechtmatige en presterende overheid ook als samenwerkende en responsieve overheid te acteren. Binnen de provincie is een veranderproces gaande. De oorspronkelijk vaak sectorale werkwijze begint meer integraal te worden. Hierbij valt een duidelijke beweging naar samenwerkend en responsief handelen te constateren. Deze beweging wordt in de basis door samenwerkingspartners als positief ervaren en als passend gezien voor de opgaven in de fysieke leefomgeving.

Nog geen routine

In het onderzoek wordt echter ook gesteld dat meervoudig sturen zeker nog geen routine is. De provincie bevindt zich aan het begin van de fase van 'systematiseren': het wordt steeds meer onderdeel van de reguliere werkwijze. De provincie wordt bovendien geconfronteerd met een paradox. Enerzijds moet de overheid wendbaar en flexibel zijn, en strategisch inspelen op veranderingen. Anderzijds klinkt de roep om duidelijkheid en een voorspelbare, betrouwbare overheid. Externe partners ervaren de combinatie en wisseling van rollen als onduidelijk, zijn onbekend met de achterliggende belangen van de provincie en hebben kritiek op de afwachtende en inconsequente houding van de provincie. In het betreffende onderzoek worden daarvoor twee verklaringen gegeven. Ten eerste ontbreekt het aan strategiebepaling voor rol- en instrumentkeuze. Keuzes worden nog niet altijd bewust gemaakt. In beleidsplannen zijn veelal de beleidsdoelen, (het 'waarom') beschreven en de concrete acties die nodig zijn om deze behalen (het 'wat'). De strategie (het 'hoe') is vaak nog onderbelicht. Ten tweede kan spanning ontstaan tussen de representatieve en directe democratie. Het vanuit PS aan de voorkant vertalen van belangen en ambities in doelstellingen en randvoorwaarden verdient aandacht. PS moet daarbij voldoende ruimte bieden voor uitwerking en uitvoering met andere partijen.

Een andere manier van werken vraagt iets van de organisatie

Tot slot wordt in het betreffende onderzoek geconcludeerd dat de verschuiving van rollen andere eisen stelt aan de eigen organisatie, en dan met name de

manier van werken en competenties van medewerkers. Er is reeds veel kennis en ervaring binnen de organisatie aanwezig, maar nog wel versnipperd en (nog) niet gekoppeld aan een georganiseerd proces of leertraject.

4.2.3. Veranderende rol in milieu- en waterbeleid

Aandacht voor 'het hoe'

De bevinding uit eerder onderzoek dat rol- en instrumentkeuze in het omgevingsbeleid onderbelicht is, geldt ook specifiek voor het milieu- en waterbeleid. Zowel het PWMP als de WBP's bevatten een algemene beschrijving van de beweging naar nieuwe overheidsrollen. Een concretisering van het 'hoe' in een rol- en instrumentkeuze per opgave is niet opgenomen in de plannen. Ook de DUA biedt, zoals reeds beschreven in paragraaf 4.1.2, op dit punt geen duidelijke invulling van de rol- en instrumentkeuze. Volgens verschillende gesprekspartners is men binnen de provincie en de waterschappen de afgelopen jaren dan ook zoekende geweest hoe de samenwerkende en responsieve rol binnen het milieu- en waterbeleid zou moeten worden ingevuld. Bij welke opgaven is dit meer en minder passend? Welke instrumenten zet je in richting burgers en bedrijven? Et cetera.

Onduidelijkheid bij samenwerkingspartners

Het ontbreken van een heldere rol- en instrumentkeuze heeft volgens gesprekspartners ook geleid tot onduidelijkheid bij samenwerkingspartners. We constateerden eerder al dat bij de totstandkoming van het PMWP gerichter input opgehaald had kunnen worden als de provincie duidelijker de kaders van haar taken had meegegeven (zie paragraaf 3.1.1.). Een ander voorbeeld betreft de rol van de provincie ten aanzien van circulaire economie. Gesprekspartners geven aan dat momenteel een heldere agenda, waarin duidelijk wordt wat de rol van de provincie is op het gebied van circulaire economie, ontbreekt. Er lopen nu vanuit

verschillende programma's projecten op het gebied van circulaire economie, zonder overkoepelende visie op de vraag welke rol de provincie ten aanzien van circulaire economie wil aannemen (bijvoorbeeld: initiatief vanuit de samenleving stimuleren, of juist zelf actief samenwerking zoeken met partners?).

Onduidelijkheid binnen de provincie

Het ontbreken van een rol- en instrumentkeuze heeft ook intern binnen de provinciale organisatie geleid tot onduidelijkheid. Uit gesprekken volgt het beeld dat in het begin hard werd ingezet op de nieuwe manier van werken, maar dat dit een enigszins geforceerd karakter had. Voor bepaalde taken is namelijk geen nieuwe manier van werken nodig. De beweging 'naar buiten' sloeg bovendien soms door in het idee dat de provincie de plannen van anderen moest afwachten. Daardoor is de provincie met name in de beginperiode op sommige onderwerpen te afwachtend geweest.

Monitoren en leren

Ten slotte is, door het niet expliciteren van rol- en instrumentkeuze en de bijbehorende verwachtingen, het lastig om achteraf te toetsen of het aannemen van een bepaalde rol succesvol is geweest. Dit is een gemiste kans, omdat een nieuwe manier van werken vraagt om reflexief monitoren en het leren van lessen op grond van opgedane ervaringen.

4.2.4. Samenwerkende rol in de praktijk

De provincie en de waterschappen zoeken samenwerking op

In dit onderzoek zijn tal van voorbeelden naar boven gekomen van projecten waarin de provincie en de waterschappen een meer samenwerkende rol aannemen. De ambitie om meer samenwerkend te werken is alom bekend binnen de provincie en de waterschappen, en gesprekspartners kennen op het

eigen beleidsterrein voorbeelden waarin deze rol wordt toegepast. Zo wordt rondom luchtkwaliteit, drugsafvaldumping en gezonde steden samengewerkt met een groot aantal overheidsorganisaties, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en bedrijven.

Concrete resultaten

Een aantal van de bestudeerde cases laat zien dat het aannemen van een samenwerkende rol ook in de praktijk tot successen heeft geleid. Een voorbeeld waarin de provincie een samenwerkende rol heeft aangenomen is het project Energyweb XL. De provincie is circa 10 jaar betrokken bij dit project en is de afgelopen periode meer gaan werken vanuit de samenwerkende rol. De provincie treedt minder op als regisseur van de samenwerking en legt meer verantwoordelijkheid bij de partijen die uiteindelijk tot een 'deal' zullen moeten komen. Er ligt nu meer verantwoordelijkheid bij de partijen die uiteindelijk ook de 'deal' zullen moeten sluiten. Een ander voorbeeld is de relatie tussen de provincie en de ZLTO. Op bepaalde onderwerpen is een duidelijke verandering van houding van de provincie merkbaar is, waarbij de provincie meer openstaat voor samenwerking met ZLTO.

Terugtrekkende beweging

Er zijn in de gesprekken echter ook voorbeelden genoemd waarbij de invulling van de samenwerkende rol door de provincie soms moeizaam verliep. Dit lijkt in het bijzonder het geval te zijn bij opgaven waarbij het 'spannend' wordt, bijvoorbeeld door politieke belangen of media-aandacht. Voorbeelden die hierbij zijn genoemd zijn de handelwijze van de provincie bij Statenvragen over drugsafvaldumping en de reactie van de provincie op het rapport 'Draagkracht grondwater Noord-Brabant' van Royal HaskoningDHV. De provincie pakte deze onderwerpen eerst intern op, zonder daarover proactief en duidelijk te communiceren richting partners.

Verschillende relaties

Verder valt op dat de provincie verschillende rollen vervult en met een partij verschillende type relaties tegelijk kan hebben: soms is de provincie zowel opdrachtgever als samenwerkingspartner. Gebeurtenissen in de ene relatie – bijvoorbeeld een besluit van de provincie met ingrijpende gevolgen voor de andere partij – kunnen hun weerslag hebben op de andere relatie. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de relatie met de waterschappen. Op het gebied van regionale keringen en wateroverlast stelt de provincie verordeningen op en moeten de waterschappen hieraan voldoen. Op het gebied van bijvoorbeeld natuurbeleid of klimaatadaptatie vervult de provincie echter een samenwerkende rol en stelt zich op als partner van de waterschappen. Discussies tussen de waterschappen en de provincie op een terrein waar een opdrachtgever-opdrachtnemer relatie is, kunnen dan hun weerslag hebben op onderwerpen waarop de provincie een meer samenwerkende rol vervult ten opzichte van de waterschappen. Dit speelt volgens gesprekspartners bijvoorbeeld bij de samenwerking op het gebied van het DHZ. Een ander voorbeeld betreft de relatie met boeren. Wanneer de provincie een ingrijpend besluit neemt voor boeren, zoals gedurende de evaluatieperiode het geval was met het stallenbesluit¹⁰, beïnvloedt dit ook de relatie met de boeren als samenwerkingspartner op andere beleidsterreinen.

Nieuwe netwerken

Ook merken gesprekspartners op dat de aanpak van maatschappelijke opgaven vraagt om zowel samenwerking met ‘klassieke’ partners, zoals gemeenten en de waterschappen, als samenwerking met een ‘ander type’ partners. Het betreft partijen die dicht bij de praktijk zitten en een belangrijke rol kunnen spelen in de uitvoering zoals bedrijven en scholen. Dit speelt bijvoorbeeld bij de Brabant Health Deal en meer specifiek de aanpak voor groene schoolpleinen. De provincie werkt in dit project samen met de Brabantse waterschappen, maar ook met het Prins Bernhard Cultuurfonds en het interbestuurlijk programma Jong Leren Eten.

¹⁰ Zie: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2196748-brabantse-boeren-staan-voor-dilemma-opgeven-of-doorgaan.html>. Geraadpleegd op 15-06-18.

We zien dit ook terug bij de opgave vitale bodem, waarbij de provincie naast het klassieke netwerk (ZLTO, waterschappen), op zoek gaat naar partners die provinciaal beleid in de praktijk uitvoeren of dicht bij deze praktijk staan. Bijvoorbeeld ketenpartners zoals zuivelbedrijven, maar ook andere organisaties als banken. Belangrijk om hierbij op te merken, is dat dit veelal partners zijn die al relaties hebben met de provincie op andere beleidsterreinen. Beoogde nieuwe samenwerkingspartners van het programma Milieu zijn dan bijvoorbeeld al onderdeel van het netwerk van het programma Agrofood. Het leggen van verbindingen binnen de provincie, om overbelasting van partners te voorkomen en te spreken als één overheid, is dan essentieel.

Trekkers

Verder valt op dat bij succesvolle voorbeelden van samenwerking vaak één of enkele medewerkers binnen de provincie een belangrijke rol lijken te spelen als initiator, facilitator en/of verbinder. Voorbeelden die hierbij worden genoemd zijn de Brabant Health Deal, circulaire economie, vitale Bodem en nutriënten. Tevens geven enkele gesprekspartners aan dat medewerkers die niet van nature de samenwerking met partners opzoeken beperkt handvatten worden geboden. Vanuit het programmanagement zou er te weinig op worden gestuurd en het aanbod aan trainingen gericht op de hiervoor benodigde vaardigheden is volgens hen beperkt.

Online samenwerkingsplatform

Tot slot functioneert het platform dat bij aanvang van het PMWP is geïntroduceerd om de samenwerking met partners mede vorm te geven – de website MilieuWaterNB.nl – niet zoals beoogd. Er worden regelmatig nieuwe projecten en nieuwberichten op de website geplaatst en de kalender biedt zicht op relevante activiteiten. De informatie over de verschillende opgaven –

natuurlijk water, gezonde Brabander, waterbeschikbaarheid – is echter bij een groot aantal opgaven voor het laatst geüpdatet in 2017.

In de beginperiode waren er nog enthousiaste moderatoren vanuit de provincie die medewerkers stimuleerden hun informatie op het platform te delen. Na verloop van tijd is het websitebeheer overgedragen aan een externe partij en werd er steeds minder actuele informatie gedeeld door provincie medewerkers. Op dit moment wordt het platform beperkt actief gebruikt door provincie medewerkers en wordt het platform niet gebruikt door samenwerkingspartners. Tot slot wordt er niet actief gereageerd op berichten en daarmee blijft de beoogde interactie uit.

4.2.5. Responsieve rol in de praktijk

Ruimte voor initiatieven uit de samenleving

Naast het ‘verkopende’ van de eigen plannen en doelen aan de buitenwereld, worden de provincie en de waterschappen ook geconfronteerd met een beweging die buiten al ontstaat. Zo nemen burgers en bedrijven steeds vaker zelf milieu-, water- en natuurbesparende initiatieven. In de bestudeerde cases zijn we voorbeelden tegengekomen van initiatieven waarbij de provincie en/of de waterschappen responsief (willen gaan) werken.

Zo onderneemt de agrofoodsector initiatieven op het gebied van vitale bodem (bijv. De Duinboeren). Volgens betrokkenen gebeurt dit nog wel vaak aftastend (*‘Ik wil iets, kunnen we een keer praten?’*). Daar blijft het dan meestal bij. De provincie is bezig met het ontwikkelen van de juiste aanpak en de bijbehorende instrumenten om dergelijke initiatieven te stimuleren en faciliteren, bijvoorbeeld een subsidieregeling voor agrariërs die ‘iets’ willen. Ook op het gebied van waterkwaliteit heeft de provincie de manier van werken verbreed. Waar voorheen voornamelijk werd gewerkt met een top-down aanpak waarin de nadruk lag op regulering, wordt momenteel ook gewerkt met een bottom up

benadering met veel ruimte voor input en initiatieven vanuit de sector (landbouw en industrie). Ook wordt er steeds meer gekozen voor maatwerk, bijvoorbeeld door persoonlijke gesprekken te voeren met bedrijven in plaats van generieke informatieavonden. Tot nu toe heeft dit geresulteerd in verschillende initiatieven vanuit de landbouw en de industrie. Het overgrote deel van de activiteiten ligt echter nog bij de waterschappen. Ook op de gebieden circulaire economie en gezonde fysieke leefomgeving zijn we voorbeelden tegengekomen waarbij de provincie aan het nadenken is over manieren om initiatieven vanuit de samenleving te stimuleren en faciliteren. Zo wordt gedacht aan een subsidieregeling voor kleinere bedrijven om de transitie naar een duurzamere bedrijfsvoering te maken en is de provincie bezig met het ontwikkelen van een Vital zone in Oss, waarbij initiatieven ter bevordering van een gezonde leefomgeving in kaart worden gebracht

Werkwijze nog in ontwikkeling

Uit deze voorbeelden volgt het beeld dat de responsieve rol van de provincie nog in ontwikkeling is. De provincie stimuleert en faciliteert op sommige terreinen al initiatieven uit de samenleving, maar is op veel onderwerpen nog bezig met het ontwikkelen van de juiste aanpak. Op het terrein van gezondheid lijkt de provincie het verst met deze manier van werken. Dit bevestigt het beeld uit het eerder genoemde onderzoek naar rollen van de provincie, dat de provincie zich aan het begin van de fase van ‘systematiseren’ bevindt.

We komen de responsieve rol met name tegen bij de groeiopgaven en in mindere mate bij de basisopgaven. Dat is verklaarbaar: bij basisopgaven hebben de provincie en de waterschappen vaak een wettelijke taak of een duidelijke eigen ambitie, terwijl het bij de groeiopgaven gaat om integrale vraagstukken waarbij buiten beweging is waarop de provincie kan inhaken.

Uitdagingen

Uit de bestudeerde cases blijkt dat in de uitvoering een aantal uitdagingen speelt. Ten eerste stoppen initiatieven die door de provincie financieel worden ondersteund dikwijls nadat de financiering is gestopt. Ten tweede zijn het vaak steeds dezelfde burgers en bedrijven die actief participeren in initiatieven en benaderd worden door de provincie. Ten derde blijkt het lastig om kansrijke initiatieven op te schalen. Ze hebben weliswaar de potentie om op grotere schaal impact te hebben, maar vinden plaats in een niche, buiten het reguliere systeem. Het betreft vaak maatwerk, en pas als het lukt om de initiatieven 'in te laten haken' op het systeem kan het worden opgeschaald en mainstream worden. Voorbeelden van instrumenten die 'mainstreaming' mogelijk maken zijn het bodempaspoort, de certificering vitale bodem, de kringloopwijzer melkvee en de kringloopwijzer akkerbouw. Tot slot is de afstand van de provincie tot burger en (kleinere) bedrijven groot. Bij het invullen van de responsieve rol door de provincie kan dit een beperking vormen. De provincie is mogelijk niet voor alle initiatieven het logische eerste aanspreekpunt; initiatiefnemers zullen eerder aankloppen bij gemeenten of de waterschappen.

4.2.6. Deelconclusies en lessen

- De beweging bij de provincie naar meer samenwerking en responsiviteit die is geconstateerd in eerder onderzoek, zien we ook terug in het milieu- en waterbeleid en de uitvoering daarvan. We zijn tal van voorbeelden tegengekomen waarin de provincie en/of de waterschappen samenwerking zoeken met zowel 'klassieke' als nieuwe partners of ruimte geven aan initiatieven uit de samenleving.
- De provincie en de waterschappen staan aan het begin van de fase van 'systematiseren': de veranderende rol is een expliciet onderdeel van beleid en steeds vaker ook onderdeel van de uitvoering, maar is nog geen routine.
- Een concretisering van het 'hoe' in een rol- en instrumentkeuze per opgave ontbreekt in het PMWP. Dit heeft geresulteerd in een zoektocht per opgave naar de rol van de provincie en heeft soms geleid tot onduidelijkheid bij partners omdat niet altijd duidelijk is welke rol de provincie op een bepaald beleidsterrein vervult en welke verwachtingen zij heeft van de andere partijen.
- Doordat ook geen monitoringssystematiek is ingericht om dit zoekproces te volgen, is tussentijds niet collectief gereflecteerd op de rolinvulling van de provincie en de waterschappen en wat daarvan valt te leren. Hierdoor is het tevens niet mogelijk om nu vast te stellen in welke mate de nieuwe rolinvulling van toegevoegde waarde is voor de opgaven op het terrein van Milieu en Water.
- Het aannemen van een samenwerkende rol heeft in sommige projecten tot concrete successen geleid. Toch constateren we bij de provincie ook een aantal aandachtspunten:
 - De provincie vervalt soms in haar 'oude' rol als de politieke aandacht voor een onderwerp toeneemt. De provincie heeft dan de neiging de 'deuren te sluiten' en zaken zelf op te pakken, zonder daarover duidelijk te communiceren richting partners.
 - Soms is er sprake van een lastige dynamiek in de samenwerking als de provincie verschillende rollen tegelijk vervult ten opzichte van een partij.
 - De programma's Milieu en Water van de provincie komen in hun zoektocht naar nieuwe partners soms uit bij bestaande relaties van andere programma's. Dan is het van belang hierover intern goed af te stemmen (zie ook hoofdstuk 3).
 - Bij succesvolle voorbeelden van samenwerking spelen individuele medewerkers vaak een belangrijke rol als initiator, facilitator en/of verbinder. Zij beschikken over de benodigde houding, ervaring en vaardigheden voor deze rol. Medewerkers die niet van nature

- samenwerking opzoeken en/of niet beschikken over de benodigde vaardigheden, wordt nu beperkt handvatten geboden.
 - Het platform MilieuWaterNB.nl, dat samenwerking intern en extern zou moeten faciliteren, werkt niet zoals beoogd. Een dergelijk platform kan enkel functioneren wanneer er tijd en capaciteit voor wordt vrijgemaakt en medewerkers (worden gestimuleerd om) er echt actief mee aan de slag gaan. Dit is tot op heden nog beperkt gebeurd.
- De provincie is nog zoekende voor wat betreft de invulling van de responsieve rol: aanvankelijk (te) afwachtend; nu is er een duidelijker beeld waarop deze rol van toegevoegde waarde kan zijn en neemt de provincie een meer actieve houding aan. Het ontbreken van een duidelijke rol- en instrumentkeuze in beleid heeft bijgedragen aan deze afwachtende houding. Ten aanzien van de responsieve rol vallen er nog maar beperkt concrete resultaten te noteren.
- De belangrijkste uitdagingen die spelen bij de invulling van de responsieve rol zijn continuïteit en opschaling van initiatieven, de grote afstand van de provincie tot de burger en (sommige) bedrijven en de spanning die kan ontstaan tussen de representatieve en de directe democratie.

4.3. Gebiedsgericht werken

Gebiedsgericht werken is geen nieuw fenomeen voor de provincie. Vanaf 2008 zoekt de provincie aansluiting bij actieve netwerken (bottom-up) als reactie op het stoppen met reconstructiecommissies en gebiedscommissies (top-down).¹¹

¹¹ Twynstra Gudde (2016). Evaluatie Gebiedsgericht Werken Provincie Noord-Brabant.p.8.

¹² De Kempen, Peelnetwerk, Boven-Dommel, De Biesbosch, Hart van Brabant, De Baronie, Noordoost/Agrifood Capital en Het Groene Woud.

¹³ Brabantse Wal, Waterpoort, Oostelijke Langstraat, Het Groene Woud, N65, Levende Beerze, Grenscorridor N69, Brainport-Oost, De Peelhorst.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld: Metropoolregio Eindhoven (2016). Versnellingsafspraken Provincie Noord-Brabant – Regio Zuidoost-Brabant.

Daarnaast kende de provincie in 2015 – 2016 een (intern) programma Gebiedsgericht Werken. Streeknetwerken¹² en gebiedsopgaven¹³ maakten onderdeel uit van dit programma. Ook participeert de provincie Noord-Brabant in verschillende versnellingsafspraken met Brabantse Regio's.¹⁴

In het PMWP wordt gebiedsgericht werken benoemd als accent. Het PMWP stelt dat gebiedsgericht werken een vanzelfsprekendheid moet worden: *‘Wij werken waar mogelijk gebiedsgericht samen. Dat gaat een vanzelfsprekendheid worden. Daarbij nemen we alle belangen zoveel mogelijk mee.’*¹⁵ In het PMWP wordt vervolgens bij een aantal onderwerpen expliciet gerefereerd aan een gebiedsgerichte aanpak: bodemverontreiniging op risicovolle locaties, waterkwaliteit, gezondheid, vitale bodem, waterveiligheid, groene groei en agrofood.

En ook in de waterbeheerplannen van de waterschappen is gebiedsgericht werken onderdeel van de strategie voor de periode 2016 – 2021. Waterschap Aa en Maas spreekt van *‘gebiedsgericht werken vanuit een sterke regionale verankering’*¹⁶, waterschap Brabantse Delta legt het accent op *‘een meer integrale, gebiedsgerichte uitvoeringsstrategie’*¹⁷, waterschap De Dommel werkt vanuit *‘een integrale, gebiedsgerichte analyse’*¹⁸ en waterschap Rivierenland stelt dat *‘gebiedsgericht maatwerk belangrijk is’*.¹⁹

4.3.1. Wat is gebiedsgericht werken?

¹⁵ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.15.

¹⁶ Waterschap Aa en Maas (2015). Waterbeheerplan 2016-2021. p.9.

¹⁷ Waterschap Brabantse Delta (2015). Waterbeheerplan 2016-2021. p.6.

¹⁸ Waterschap De Dommel (2015). Waterbeheerplan 2016-2021. p.13.

¹⁹ Waterschap Rivierenland (2015). Waterbeheerprogramma 2016-2021. p.8.

Wat precies onder gebiedsgericht werken wordt verstaan blijkt echter niet uit de beleidsplannen. Het Waterbeheerplan van waterschap Rivierenland is op het punt van gebiedsgericht werken het meest concreet: *‘Voor een gebiedsgerichte benadering is flexibiliteit nodig. Het waterbeheerprogramma biedt ruimte voor deze aanpak door wel de doelen aan te geven, maar geen maatregelen voor te schrijven. Daardoor kunnen we met integrale oplossingen meerdere wateropgaven in samenhang aanpakken. We kunnen ook goed rekening houden met doelen van andere partijen. Gebiedsgericht werken zorgt zo voor een betere aansluiting op de belangen in het gebied en voor een groter draagvlak.’*²⁰

In de evaluatie van het programma Gebiedsgericht Werken van de provincie, die in 2016 in opdracht van de provincie is uitgevoerd, wordt een beschrijving gegeven van gebiedsgericht werken.²¹

Gebiedsgericht werken kenmerkt zich door vier principes:

1. Versterking samenhang in de Telos-driehoek: meer balans tussen economie, ecologie en leefbaarheid.
2. Meer participatie en betrokkenheid: het centraal stellen van het denken en handelen van ondernemers en burgers.
3. Van toelatingsplanologie naar uitnodigingsplanologie.
4. Het genereren van lokaal maatwerk; ruimte voor initiatieven van particulieren en bedrijfsleven (de zogenaamde meerwaarde-benadering).

Uit deze beschrijving blijkt dat er samenhang is met de andere onderwerpen die aan bod komen in deze evaluatie. Bij gebiedsgericht werken worden opgaven in samenhang aangepakt (integraal), door doelen te stellen maar geen maatregelen voor te schrijven, samen te werken met partners uit het gebied (buurt, wijk, stad,

regio) en ruimte te bieden aan initiatieven uit de samenleving (responsief). De specifieke kenmerken én het oplossend vermogen van het gebied vormen belangrijke uitgangspunten.

4.3.2. Programma Gebiedsgericht Werken

Uit de evaluatie van het programma Gebiedsgericht Werken (2016) blijkt dat er destijds lof was bij samenwerkingspartners voor het initiatief van de provincie om de top-down aanpak te vervangen door een bottom-up gebiedsaanpak. De nieuwe aanpak heeft volgens hen veel energie losgemaakt bij burgers, maatschappelijke organisaties en ondernemers. De betrokkenheid van niet-overheden is toegenomen met als gevolg dat de provincie minder en andere partijen meer sturend zijn geworden. Ook ontstaat bij een gebiedsgerichte aanpak meer integraliteit.

Wel wordt geconcludeerd dat de potentie van de netwerken door de overheden nog onvoldoende wordt benut. Netwerkvorming is veelal afhankelijk van de aanwezigheid en inzet van verbindende leiders en alliantiemakelaars. Dat is geen rol die iedereen zo maar past. Daarvoor zijn ervaring en de juiste competenties een vereiste.

Verder wordt in de evaluatie van het programma Gebiedsgericht Werken geconstateerd dat er regelmatig frictie wordt ervaren tussen de representatieve en de directe democratie. De representatieve democratie committeert zich niet altijd aan het lokale proces of claimt dat besluitvorming over opgaven die betrekking hebben op hun portefeuille aan ‘een andere tafel’ plaats dient te vinden.²²

²⁰ Waterschap Rivierenland (2015). Waterbeheerprogramma 2016-2021. p.14-15.

²¹ Twynstra Gudde (2016). Evaluatie Gebiedsgericht Werken Provincie Noord-Brabant.

²² Twynstra Gudde (2016). Evaluatie Gebiedsgericht Werken Provincie Noord-Brabant. p.5.

4.3.3. Uitvoeringspraktijk Milieu en Water

Enkele voorbeelden

In het onderzoek zijn door betrokkenen voorbeelden genoemd waarin de principes van gebiedsgericht werken – in meer of mindere mate – worden toegepast of het streven is om (meer) gebiedsgericht te gaan werken. Zonder de suggestie te willen wekken volledig te zijn, noemen we hierna enkele voorbeelden:

- Waterpoort. Het Waterpoort-programma loopt volgens betrokkenen goed. Hierbij is een gebiedsgerichte manier van werken toegepast. Waterpoort was één van de gebiedsopgaven die onderdeel waren van het programma Gebiedsgericht Werken 2015-2016.
- Brabant Health Deal. Op het thema gezondheid zijn er verschillende initiatieven waarbij gebiedsgericht wordt gewerkt. Deze initiatieven zijn gestoeld op de visie van de Brabant Health Deal en voor het specifieke gebied verder uitgewerkt. Over de Health Deal is in gesprekken wel gezegd dat gebiedsgericht werken nog in de kinderschoenen staat. Het eerder genoemde experiment Vital zone Oss is een ander voorbeeld (zie paragraaf 4.2.5).
- Vitale bodem. Momenteel wordt de vitaliteit van de bodem in de provincie Noord-Brabant in kaart gebracht. In november 2017 is hiermee begonnen en naar verwachting is de kaart in september 2018 gereed. Het is de bedoeling dat deze kaart de basis vormt voor een gebiedsgerichte aanpak. Per gebied kan de aanpak worden toegespitst op de specifieke problematiek in dat gebied.
- Waterveiligheid. De ambitie is om de rol van de provincie door te ontwikkelen en meer ruimte te geven aan gebiedsafspraken, waarbij alternatieven voor het versterken van regionale keringen kunnen worden

meegenomen (zogenaamde meerlaagse veiligheid). Hierbij is het van belang dat waterveiligheid al in ruimtelijke besluitvormingsprocessen wordt meegenomen. Bijvoorbeeld door af te wegen of het verstandig is om op bepaalde plekken nieuwe woonwijken te ontwikkelen.

- Drugsafvaldumping. Bij de aanpak van drugsafvaldumpingen is volgens betrokkenen sprake van een ontwikkeling naar gebiedsgericht werken. Men is gestart met het opbouwen van expertise en het verzamelen van informatie en data voor specifieke regio's. Dat kan op termijn de basis vormen voor een meer gebiedsgerichte aanpak.

We zijn daarnaast ook tegengekomen dat wordt 'geïnvesteed' in het ontwikkelen van kennis over gebiedsgericht werken. Zo participeert waterschap Aa en Maas in het programma Lumbricus. De hoofddoelstelling van dit programma is het vergaren van kennis over, en het ontwikkelen en implementeren van een klimaatrobuust bodem- en watersysteem. Kern van Lumbricus is de integrale, gebiedsgerichte benadering van het bodem- en watersysteem en het vergroten van de betrokkenheid van de belanghebbenden.²³

Kansen en beperkingen

Verschillende gesprekspartners zien kansen om op meer onderwerpen gebiedsgericht te werken. Water is hierbij als voorbeeld genoemd. De provincie en de waterschappen stimuleren een groot aantal individuele projecten, maar er zou meer integraal naar de wateropgaven in één gebied moeten worden gekeken. Ook de gang van zaken rond de uitbreiding van Eindhoven Airport is als voorbeeld genoemd. Vanuit het programma Economie wordt primair gekeken naar de voordelen voor de Brabantse economie en is volgens gesprekspartners minder aandacht voor de impact op het milieu van de uitbreiding, in dit geval de hoeveelheid extra stikstof die door de uitbreiding vrij gaat komen.

²³ Zie: <http://www.programmalumbricus.nl/>. Geraadpleegd op 22-5-2018.

Uit de evaluatie volgt echter ook dat gebiedsgericht werken niet per definitie voor alle opgaven de meest passende aanpak is. Zo kan een gebiedsgerichte aanpak van fijnstof succesvol zijn bij het verhelpen van overschrijdingslocaties, maar is het minder geschikt om de achtergrondbelasting aan te pakken. Doordat fijnstof zich gemakkelijk verspreidt over grote afstanden kan de bron zich ook (ver) buiten het gebied bevinden waar een hoge achtergrondbelasting wordt gemeten. Oplossingen moeten in dat geval breder worden gezocht.

4.3.4. Deelconclusies en lessen

- Op verschillende thema's wordt gebiedsgericht gewerkt of is het voornemen om dit (meer) te gaan doen. Deze ontwikkeling wordt positief beoordeeld, zowel binnen de provincie en de waterschappen als bij samenwerkingspartners. Er ontstaat meer integraliteit en de overheid is minder sturend.
- Gebiedsgericht werken is nog niet vanzelfsprekend binnen de provincie, zoals het PMWP beoogt. Deze manier van werken is nog in ontwikkeling binnen het milieu- en waterbeleid. Veel van de initiatieven waarbij op deze manier wordt gewerkt zijn nog in voorbereiding of in ontwikkeling (bijvoorbeeld in de vorm van een pilot of experiment). Ook zijn er in gesprekken voorbeelden genoemd van onderwerpen waarop een gebiedsgerichte aanpak tot betere resultaten zou kunnen leiden.
- Het valt op dat het ontbreekt aan een duidelijke definitie van gebiedsgericht werken. Het risico bestaat dat de toepassing en doorontwikkeling van deze manier van werken op verschillende terreinen anders verloopt, en samenwerkingspartners worden geconfronteerd met een overheid die onder de noemer 'gebiedsgericht werken' op verschillende manieren opereert.
- Wat verder opvalt aan de door gesprekspartners genoemde voorbeelden van gebiedsgericht werken is dat ze vaak nog zijn afgebakend per opgave of thema. Er wordt dan gebiedsgericht gewerkt binnen een opgave of

thema, bijvoorbeeld vitale bodem of gezondheid, maar niet over opgaven of thema's heen. Dit terwijl de opgaven op het terrein van water, milieu en aanpalende domeinen met elkaar samenhangen. De (ruimtelijke) inpassing van maatregelen voor opgaven op het terrein van water, milieu en aanpalende domeinen (zoals landbouw, energie en circulaire economie) hebben bij elkaar opgeteld impact op een bepaald gebied. Dat pleit voor een integrale gebiedsaanpak over opgaven heen.

- Daar staat tegenover dat gebiedsgericht werken ook niet voor alle opgaven de meest passende werkwijze is. Als de oorzaken van de problematiek buiten het betreffende gebied liggen dan moeten oplossingen breder worden gezocht en zal een gebiedsaanpak alleen niet volstaan.
- Het succesvol toepassen van gebiedsgericht werken hangt, zoals we ook zagen bij de veranderende rol van de overheid, af van personen die beschikken over de juiste vaardigheden en ervaring.
- In het onderzoek naar gebiedsgericht werken bij de provincie uit 2016 is geconcludeerd dat er rondom gebiedsgericht werken spanning kan ontstaan tussen de representatieve en directe democratie. In deze evaluatie zijn wij hiervan geen voorbeelden tegengekomen. Dat kan te maken hebben met de caseselectie, maar ook met de wijze waarop invulling wordt gegeven aan gebiedsgericht werken op het terrein van milieu en water. Als het integrale karakter van gebiedsaanpakken wordt versterkt (zie de eerdere deelconclusie), komen belangentegenstellingen tussen domeinen vaker bloot te liggen en komen situaties waarin de uitkomsten van een gebiedsproces op gespannen voet staan met bepaalde bestuurlijke of politieke wensen wellicht vaker voor.

4.4. Aansturing VTH-taken

VTH-taakuitvoering speelt een belangrijke rol bij het realiseren van de doelen uit het PMWP. De drie Omgevingsdiensten in de provincie, Omgevingsdienst Brabant Noord (ODBN), Omgevingsdienst Midden West Brabant (OMWB) en Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB), geven uitvoering aan deze VTH-taken. De provincie verstrekt hiertoe jaarlijks een opdracht aan de Omgevingsdiensten, die enerzijds is afgeleid van de wettelijke taken van de provincie als bevoegd gezag en anderzijds van provinciale ambities en beleidsopgaven. Hierbij is relevant op te merken dat met ingang van 2018 alle watertaken binnen de provincie bij een van de drie Omgevingsdiensten, namelijk ODZOB, zijn belegd. Het programma Opdrachtgeverschap en Regie Omgevingsrecht (ORO)-VTH is namens de provincie de opdrachtgeversorganisatie richting de drie Omgevingsdiensten. De Omgevingsdiensten worden gezamenlijk gefinancierd door de provincie en gemeenten.

4.4.1. Bijdrage Omgevingsdiensten aan de PMWP-doelen

Met de uitvoering van VTH-taken dragen de Omgevingsdiensten bij aan het bereiken van de doelen uit het PMWP. Als uitvoeringsorganisatie kunnen de Omgevingsdiensten dit doen op basis van geldende verordeningen en wet- en regelgeving. Hierbij moet worden opgemerkt dat met VTH een ondergrens wordt gelegd; de bijdrage die met VTH kan worden geleverd aan het bereiken van aanvullende ambities, bijvoorbeeld op het gebied van groene groei, is beperkt zolang er geen wettelijke grondslag is voor deze ambities. Bij vergunningverlening voor nieuwe investeringen bij bedrijven wordt bijvoorbeeld getoetst aan de EU-normen voor luchtkwaliteit. Als een bedrijf onder de norm zit, worden nieuwe investeringen toegestaan.

Gesprekspartners geven aan dat bij de totstandkoming van het PMWP onvoldoende de vertaalslag is gemaakt richting de opdrachten aan de Omgevingsdiensten. Bij aanvullende ambities – bovenop de wettelijke normen –

is niet voldoende concreet uitgewerkt hoe Omgevingsdiensten hieraan een bijdrage gaan leveren. Voor verschillende onderwerpen moet deze vertaalslag nog worden gemaakt. Zo zal in het kader van het thema circulaire economie de opdracht voor de Omgevingsdiensten zodanig moeten worden aangepast, dat ze ook gaan controleren op energiebesparing bij bedrijven onder provinciaal bevoegd gezag.

4.4.2. Nieuwe manier van werken in relatie tot Omgevingsdiensten

Binnen de provinciale ambitie om op een nieuwe manier te werken wordt volgens verschillende gesprekspartners ook van de Omgevingsdiensten een andere rol verwacht: naast een uitvoerende rol ook een meedenkende en samenwerkende rol.

In het rapport *Sturing VTH-taakuitvoering door provincie Noord-Brabant (2017)* wordt expliciet aandacht besteed aan de verhouding tussen de provincie en de Omgevingsdiensten in de rol van samenwerkingspartner/coördinator. Het meebewegen met het stelsel rondom omgevingskwaliteit en het versterken van de relatie met Omgevingsdiensten en VTH-partners (zoals gemeenten en politie) worden hier genoemd als belangrijke ontwikkelingen. De Omgevingsdiensten en het programma ORO – VTH binnen de provincie zouden zich hiertoe meer verbindend moeten opstellen richting VTH-partners, omgevingsbewust zijn en flexibel moeten meedenken.

De combinatie als uitvoeringsorganisatie, gefinancierd door de provincie en gemeenten, én samenwerkingspartner kan volgens gesprekspartners spanningsvol zijn. Hierbij speelt ook een rol dat de provincie en gemeenten zowel opdrachtgever als eigenaar zijn. Het verschilt per thema hoe hier door de Omgevingsdiensten invulling aan wordt gegeven:

- Zo zijn de Omgevingsdiensten gevraagd om te participeren in de Brabant Health Deal, maar hebben ze aangegeven niet te willen deelnemen. De genoemde reden is het willen bewaren van de neutraliteit en onafhankelijkheid ten aanzien van de VTH-taken.
- Binnen het dossier drugsafval vervullen de Omgevingsdiensten wel een coördinerende en samenwerkende rol. De combinatie van samenwerkingspartner en uitvoeringsorganisatie leidt hier echter tot discussie. Binnen het project Samen tegen Dumpen zijn een specifiek aantal uren begroot voor de Omgevingsdiensten om bij te dragen aan ‘gemeenschappelijke taken.’ In de praktijk is echter onvoldoende duidelijk welke taken binnen het budget ‘gemeenschappelijke taken’ vallen en welke taken door de Omgevingsdiensten als uitvoeringsorganisatie worden uitgevoerd en dus verrekend kunnen worden met bijvoorbeeld een gemeente.
- Een voorbeeld waar de samenwerking tussen Omgevingsdiensten en partners goed verliep was bij de reactie op het aantreffen van GenX in oppervlaktewater. Hierbij kreeg ODZOB de opdracht te fungeren als kartrekker in een breed team met betrokken partijen (onder andere DCMR Milieudienst Rijnmond, gemeenten en waterschappen). Door een goede samenwerking is het volgens gesprekspartners betrekkelijk snel gelukt om de bronnen van GenX vervuiling te vinden en om verdere verspreiding van GenX via de gevonden bronnen te beperken. Sindsdien blijft het geformeerde team samenwerken door informatie en onderzoeksuitkomsten met betrekking tot de verspreiding van GenX in bodem, water en lucht te delen.
- Tussen de Omgevingsdiensten onderling wordt ook samengewerkt, bijvoorbeeld in het programma ‘Samen Sterk in Brabant’. Dit is een netwerkorganisatie om alle Buitengewone Opsporingsambtenaren (BOA’s) effectiever te laten optreden en alle capaciteit die er is zoveel mogelijk te bundelen. Deze BOA’s richten zich naast drugsafvaldumping op wildcrossen en stroperij.

Tot slot hangt, zoals ook bij de provincie het geval is, de wijze van invulling van de nieuwe rol door Omgevingsdiensten mede af van de specifiek betrokken personen op de verschillende dossiers. In het rapport *Sturing VTH-taakuitvoering door provincie Noord-Brabant* (2017) wordt voor het programma ORO – VTH onder andere aanbevolen in te zetten op het ontwikkelen van de benodigde vaardigheden voor het vervullen van de nieuwe rol.

4.4.3. Deelconclusies en lessen

- VTH-taakuitvoering speelt een belangrijke rol bij het realiseren van de doelen uit het PMWP. VTH kan als instrument worden ingezet om provinciale ambities te realiseren mits hiervoor de wettelijke randvoorwaarden aanwezig zijn. Voor zover Europese of landelijke wetgeving hier niet in voorziet, kan de provincie zelf randvoorwaarden scheppen met beleidsregels.
- Willen Omgevingsdiensten een bijdrage kunnen leveren aan bovenwettelijke ambities uit het PMWP (die verder reiken dan Europese, nationale en provinciale regelgeving voorschrijven), dan vereist dit dat doelen worden vertaald naar een concrete opdracht voor de Omgevingsdiensten. Deze vertaalslag is nog niet bij alle onderwerpen gemaakt.
- De combinatie van uitvoeringsorganisatie én samenwerkingspartner kan spanningsvol zijn voor Omgevingsdiensten. Om de onafhankelijke positie te borgen kan bijvoorbeeld niet altijd worden deelgenomen aan samenwerkingsverbanden. Daarnaast is het niet altijd duidelijk waar de samenwerkende rol ophoudt en de uitvoerde rol begint. Er zijn echter ook verschillende voorbeelden waar succesvolle samenwerking van de grond is gekomen en dus goed met deze spanning is omgegaan.

Bijlage I. Voortgang uitvoering milieu- en waterbeleid

Deze bijlage bevat een overzicht op hoofdlijnen van de voortgang op de verschillende onderdelen van het milieu- en waterbeleid als weergegeven in de beleidsplannen van de provincie en de waterschappen. Het overzicht is expliciet geen uitputtende voortgangsrapportage waarin de voortgang op alle activiteiten uit de genoemde plannen is opgenomen.

Het overzicht is in een participatief proces met het begeleidende kernteam van de provincie en de Regiegroep Water opgesteld. Het overzicht is in eerste instantie gevuld aan de hand van de voortgangsrapportage van het PMWP over het jaar 2016, de losse voortgangsrapportages van de programma's Milieu en Water binnen de P&C-cyclus over het jaar 2017 (inclusief bijlagen), de online toestandrapportage 'Brabant InZicht' en beschikbare evaluatie- en onderzoeksrapporten. Vervolgens hebben leden van het kernteam inhoudelijke passages aangedragen over de voortgang, om de inhoud van het overzicht aan te vullen en te actualiseren. Samen met de Regiegroep Water is het overzicht aangevuld met voor de waterschappen relevante punten.

Het overzicht is zo veel als mogelijk gestructureerd volgens het 'PMWP in vogelvlucht' (bijlage 6 van het PMWP). Wanneer in de evaluatieperiode ondernomen activiteiten niet direct gekoppeld konden worden aan activiteiten uit de structuur van het 'PMWP in vogelvlucht', zijn deze toegevoegd. Wanneer activiteiten dubbel in het 'PMWP in vogelvlucht' stonden, zijn deze verwijderd. Daarnaast zijn door beleidsmatige ontwikkelingen benamingen van activiteiten in 'PMWP in vogelvlucht' niet altijd meer voldoende dekkend. Deze benamingen zijn dan aangepast ('opstellen klimaatagenda' heeft zich bijvoorbeeld breder ontwikkeld naar 'klimaatadaptatie').

Samen werken aan een duurzame fysieke leefomgeving

Samen werken aan een duurzame fysieke leefomgeving	
Uitvoeren wettelijke taken op gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH)	De wettelijke taken zijn uitgevoerd. Er is door de provincie jaarlijks een opdracht verstrekt aan de omgevingsdiensten. Ter versterking van de kennis is in 2017 besloten de watertaken bij één omgevingsdienst onder te brengen (Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB)). Voor een verdieping op de rol van de omgevingsdiensten en de uitvoering van de VTH-taken zie paragraaf 4.4. De waterschappen voldoen structureel aan de landelijke kwaliteitscriteria VTH en voeren op basis van beleid en jaarlijkse uitvoeringsprogramma's hun VTH-taken uit.
Samen, gebiedsgericht en integraal	Voor een verdieping op samenwerken, gebiedsgericht werken en de integraliteit van beleid en uitvoering zie respectievelijk paragrafen 4.2, 4.3 en 3.1. Voorbeelden van integrale gebiedsontwikkelingen zijn het samen optrekken van de provincie en andere partijen bij infrastructurele ontwikkelingen (zoals bij de N279-Noord en de N69) en de Verborgten Raamvallei waarin met 21 partners gewerkt wordt aan opgaven op het vlak van water, natuur, landbouw, landschap, recreatie en cultuurhistorie. Een voorbeeld vanuit de waterschappen is dat naar aanleiding van de wateroverlast in juni 2016 door waterschap Aa en Maas en De Dommel een gebiedsproces is gestart om in en met de streek op te halen wat er nodig is om te komen tot een klimaatbestendige leefomgeving.
Sociale innovatie	Sociale innovatie raakt aan de responsieve rol van de provincie, waar in paragraaf 4.2.5 uitgebreid bij stil wordt gestaan. Ook is binnen pilots gewerkt met design thinking als innovatieve manier om de omgeving te betrekken bij nieuwe ontwikkelingen en hun motieven beter te begrijpen. Een voorbeeld is 'think or swim' tijdens de Dutch Design Week, een traject over hoe klimaatadaptatie en (sociaal) ontwerp samen kunnen gaan. In 2018 loopt dit design thinking traject in een prototype-fase door via 5 stedelijke pilots. Twee andere voorbeelden zijn:

	1. Vital Zone Brabant: een project waarin organisaties samen werken aan participatieve initiatieven voor een gezonde en gelukkige maatschappij. Dit is intersectoraal (zorg, overheden, bedrijven) en heeft zich bijvoorbeeld vertaald in een beweegpad Oss (De Ruwaard) en een Global Goals dag Oss (gezondheid & geluk in relatie tot de leefomgeving). 2. Medicijn voor Gezond Water (loopt vanaf 2014): netwerkaanpak om brongericht medicijnresten in oppervlaktewater te voorkomen (met mensen uit de wereld van zorg, natuur, overheid). Concreet wordt nu op wijkniveau gemeten aan medicijnresten in afvalwater en wordt dit vertaald met bewoners en zorgorganisaties naar acties.
Monitoring en evaluatie	Vanuit de provincie zijn de volgende activiteiten op het gebied van monitoring en evaluatie ondernomen: - In 2016 is een voortgangsrapportage PMWP opgeleverd. Hierna is echter besloten de rapportage over de voortgang op te nemen in de reguliere P&C-cyclus. In het kader hiervan leveren de provinciale programmamanagers 3 maal per jaar interne voortgangsrapportages op ter verantwoording richting directie. - In oktober 2017 is daarnaast de integrale en interactieve toestandrapportage natuur, water en milieu opgeleverd (www.BrabantInZicht.nl). - Ook heeft in juni 2017 een Bestuurlijke conferentie PMWP/DUA plaatsgevonden. - Daarnaast zijn eigenstandige evaluaties/midterm reviews uitgevoerd door provincie en waterschappen, onder andere de midterm review STUW, de evaluatie verdrogingsbestrijding en de evaluatie beregeningsbeleid. - Tot slot maakt deze bijlage deel uit van de tussenevaluatie van het PMWP. Voor een uitgebreide verdieping van het functioneren van de beleidscyclus van de provincie, zie paragraaf 4.1. In het kader van het interbestuurlijk toezicht van de provincie op de waterschappen zijn jaarlijks rapportages opgeleverd. Hierbij zijn geen tekortkomingen geconstateerd in de uitvoering van de wettelijke taken van de waterschappen. Waterschap De Dommel heeft in april 2018 een tussentijdse evaluatie van het waterbeheerplan 4 uitgevoerd. Deze evaluatie heeft ertoe geleid dat er een verkenning gestart is naar de realisatie van de wateropgaven tot 2027. Waterschap Aa en Maas heeft een midterm review van het Bestuursakkoord 2015 – 2019 uitgevoerd.
Met natuurlijke processen meewerken	Hier is op ingezet middels de nieuwe manier van werken van de provincie en de waterschappen. Voor een verdieping op de nieuwe manier van werken zie hoofdstuk 4.

Klimaatadaptatie	In 2017 is door provincies, waterschappen en gemeenten in Noord-Brabant en Limburg een Uitnodiging Zuid-Nederland aan het Rijk aangeboden met daarin een agenda om regionaal invulling te geven aan het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA). In 2018 is de Uitnodiging uitgewerkt in het uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie Zuid-Nederland “Zuid maakt er werk van”. Voorgaande sluit aan op de in juni 2018 gehouden Klimaatop Zuid, welke de brede klimaatinstek kende met als drie hoofdonderwerpen Energietransitie (klimaatmitigatie), Circulaire economie en Klimaatadaptatie. In de slotverklaring is vastgelegd dat de betrokken partijen actief aan beperking van de effecten van klimaatverandering gaan werken.
Internationale samenwerking	Internationale samenwerking is geen speerpunt op zich, maar binnen de verschillende beleidsvelden vindt internationale samenwerking plaats zoals voor waterkwaliteit in de Internationale Maascommissie en bilaterale afstemming met Vlaanderen. Andere voorbeelden zijn de verkenning met betrekking tot grensoverschrijdende items in samenwerking met Noordrijn-Westfalen, Gelderland, Overijssel en Limburg, en het opzetten van afstudeerrichtingen (minor) aangaande streekontwikkeling en gezondheid in het kader van het Europese Erasmus+ Knowledge Alliance ERDI (Empowering Regional Development and Innovations). Dit programma is opgezet in samenwerking met de hogeschool HAS Den Bosch en Huis van de Brabantse Kempen. De waterschappen en de ministeries van Buitenlandse Zaken en Infrastructuur en Waterstaat hebben hun krachten gebundeld in de Blue Deal. De Blue Deal is een programma dat tot en met 2030 loopt en als doel heeft om 20 miljoen mensen in 40 stroomgebieden wereldwijd aan schoon, voldoende en veilig water te helpen. Hierbij ligt de focus ligt op het bieden van hulp, het creëren van kansen voor het bedrijfsleven en het leren van andere landen.
Gedragbeïnvloeding burgers en bedrijven	Begin 2018 is een eerste ambtelijke verkenning uitgevoerd naar de mogelijkheden van de inzet van gedragkennis voor milieudoelen. Tevens is een voorstel gedaan voor een aanpak in 2018-2020. Door onder andere het inrichten van groene schoolpleinen, excursies van lagere scholen naar zuiveringen en gastcolleges op scholen is via het educatieve spoor ingezet op gedragbeïnvloeding van onze toekomstige generatie. Het cofinancieren ter bevordering van burgerinitiatieven door de provincie wordt onderzocht. Er wordt gewerkt aan een bijdrageregeling (de verwachte oplevering is het 4e kwartaal van 2018). Waterschap Aa en Maas heeft sinds 2017 een subsidie voor klimaatbestendige maatregelen, waarmee gezamenlijke bewonersinitiatieven worden ondersteund. In 2016 heeft Aa en Maas een participatie-aanpak vastgesteld: ‘Omarmen waar het kan, doorzetten waar het moet’ – maatschappelijke meerwaarde van een initiatief en procesondersteuning zijn hierbij sleutelwoorden.

Totstandkoming concept Omgevingsvisie provincie	In het kader van dit traject is input geleverd vanuit ervaringen rondom Atlas Leefomgeving en vanuit traject Streekontwikkeling en gezondheid (voortkomend uit het vorige Provinciaal Milieuplan 'Gezondheid voorop'). De provincie en de waterschappen hebben daarnaast samen met Brabant Water de wateragenda opgesteld als bouwsteen voor de omgevingsvisie. Dit onderdeel heeft een plek gekregen in de ontwerp-omgevingsvisie.
Inzetten duurzaamheidsscan bij grote projecten	Bij drie projecten is een duurzaamheidsscan uitgevoerd in 2017. De ervaringen hiermee worden betrokken bij de verdere implementatie van deze duurzaamheidsscan in 2018.
Opstellen van een dynamische en uitnodigende uitvoeringsagenda	De DUA is opgesteld. Het dynamische karakter in termen van gezamenlijkheid en actualiteit is echter niet gerealiseerd. Voor een uitgebreide verdieping van het functioneren van de beleidscyclus, zie paragraaf 4.1.

Gezonde fysieke leefomgeving

Overkoepelend	
Onderzoek naar en stimuleren van gezondheid bevorderende projecten	In 2016 is de Brabantse Health Deal is gesloten. Het doel van de deal is gezondheid en welzijn een stevige plek geven bij het maken en uitvoeren van plannen in de openbare ruimte. De deal is ondertekend door de provincie Noord-Brabant, de vijf grote Brabantse steden, de waterschappen, de Brabantse GGD'en, de Universiteiten van Utrecht en Tilburg/Telos en het RIVM. De Roadmap en de Toolbox Brabantse Health Deal worden medio 2018 vastgesteld (planning was 2017). Ook is er een gezondheidsdeal met regio Hart van Brabant, deze loopt achter op schema. Daarnaast zijn een aantal andere projecten op het gebied van gezondheid opgestart, zoals Schoolplein van de toekomst en Netwerk Samen Groen en Gezond in Brabant.

Voldoende en schoon water voor mens dier en plant

Uitvoering inrichtingsmaatregelen	In 2016 is de Samenwerkingsovereenkomst tot Uitvoering Waterdoelen (STUW) ondertekend. In de STUW hebben de provincie en de waterschappen prestatieafspraken vastgelegd voor de periode 2016-2021 over inrichtingsmaatregelen. Het STUW-programma kent vier onderdelen: Verdrogingsbestrijding, Beek- en kreekherstel, Vismigratie en Waterberging. In de midterm review uit 2018 is het volgende opgenomen over de voortgang: Zoals het er nu voor staat worden de STUW-prestatieafspraken bijna volledig gerealiseerd in de periode tot en met 31 december 2021, met uitzondering van verdrogingsbestrijding natte natuurplekels (zie hieronder). Om de prestatieafspraken volledig te realiseren zijn versnellingsmaatregelen ingezet. De versnellingsmaatregelen helpen om de prestaties te realiseren, maar hebben vooral effect op middellange (2023) en lange termijn (2027). De bestuurders van de provincie en de waterschappen maken in 2018 aanvullende afspraken binnen de STUW zodat in 2027 de totale Kaderrichtlijn Water (KRW)-opgave (STUW en opgave 2021-2027) gerealiseerd is.
Verdrogingsbestrijding natte natuurplekels	Naast de midterm review van de STUW is de Beleidsevaluatie verdrogingsbestrijding Noord-Brabant 2018 uitgevoerd. Hieruit volgt dat, onder de huidige afspraken en met de huidige invulling daarvan, de benodigde herstelmaatregelen in en rond Natura2000-gebied en Natte Natuurplekels niet tijdig zullen zijn gerealiseerd. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn de moeizame grondverwerving, en onvoldoende uitgewerkte afspraken tussen partijen over de manier waarop de hydrologische doelen moeten/kunnen worden gerealiseerd en de rollen en verantwoordelijkheden die partijen in deze opgave vervullen Herstel van natuurplekels heeft tijd nodig, dus zelfs al zouden alle noodzakelijke maatregelen binnen de afgesproken termijn uitgevoerd worden, dan nog is het realiseren van ecohydrologisch herstel voor 2027 voor de meeste gebieden uitgesloten. In de gebieden waar al langer geleden hydrologische maatregelen zijn uitgevoerd en waar dus al tijd was voor het natuurherstel, zijn nog extra hydrologische maatregelen nodig. Met de focus op Programma Aanpak Stikstof (PAS)-gebieden tot 2021 en KRW-gebieden tot 2027, zijn weliswaar de belangrijkste gebieden ‘aangepakt’, maar is niet de hele verdrogingsopgave belegd.
Beek- en kreekherstel, Vismigratie en Waterberging	Deze in de STUW opgenomen prestatieafspraken zijn naar verwachting in 2021 (nagenoeg) gerealiseerd.
Uitvoeren waterkwaliteitsmaatregelen KRW	Eind 2016 is door partijen landelijk en in gezamenlijkheid vastgesteld dat met de huidige inzet de doelen van de KRW in 2027 niet gehaald worden. Via de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater wordt aan een versnelling gewerkt voor het bereiken van de KRW-doelen in 2027. De provincie heeft hierbij regionaal invulling gegeven aan zijn regierol. Dit heeft de provincie

	gedaan door mede leiding te geven aan de regionale analyses en de algemene aanpak om te komen tot versnelling van de uitvoer van maatregelen.
Beschikbaarheid regionaal instrumentarium	In 2016 hebben de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Tilburg onderzocht of de regionale waterbeheerders over het instrumentarium beschikken om de doelen uit de KRW te kunnen halen. De belangrijkste conclusie is als volgt: De waterkwaliteit in de provincie Noord-Brabant is de afgelopen jaren weliswaar verbeterd, maar de provincie en de waterschappen hebben te weinig concrete instrumenten om zelfstandig de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (KRW) op tijd te realiseren. Als vervolg hierop is met betrekking tot nutriënten en specifiek landbouwemissies door het College Deskundigen Meststoffenwet een onderzoek gedaan. De conclusies uit het vorige rapport zijn bevestigd; alle relevante maatregelen om nutriëntenemissies terug te dringen, kunnen door het Rijk (het ministerie van LNV) met het bestaande instrumentarium van de Meststoffenwet worden afgedwongen, terwijl de provincie en de waterschappen hier maar zeer beperkte bevoegdheden voor hebben. De nieuwe mogelijkheden onder de Omgevingswet worden binnenkort in beeld gebracht.
Verzilting Krammer Volkerak	In intensief traject is gewerkt aan de bestuursovereenkomst 'Ontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer'. Uiteindelijk is een Rijksbesluit uitgebleven. Het traject is opnieuw leven ingeblazen na beschikbaar komen Rijks gelden voor Grevelingen.
Zwemplassen	De meeste van de 90 zwemwateren hebben een uitstekende kwaliteit. De oordelen 'goed', 'aanvaardbaar' en 'slecht' komen respectievelijk zes, twee en één keer voor. Opdrachtgeverschap richting ODZOB is vastgesteld, inclusief onderzoek naar stimulering zorgplicht, strategisch handhaven/toezicht houden en burgerparticipatie. Het benodigde onderhoudsprogramma is opgesteld en afgestemd. Het zwemwaterportaal voldoet aan de Europese regelgeving en de waterschappen hebben de reguliere zwemwaterkwaliteitsmonitoring uitgevoerd.
Ven- en wijstherstel	In 2017 zijn POP3-subsidies opengesteld voor projecten op het gebied van venherstel. Hier is 1 project voor ingediend. Een plan van aanpak venherstel is samen met het programma Natuur opgesteld. De kaart met vennen waar nog herstelmaatregelen moeten gebeuren, opgesteld door het programma Natuur, is bijgewerkt. Wijstherstel is onderdeel van het streven van de regio Peelhorst om een geopark langs de Peelrandbreuk te realiseren, waarvan wijst een zichtbaar onderdeel is. Hiervoor is een kwartiermaker aangesteld, die op basis van een plan van aanpak het

	netwerk van betrokkenen activeert om met projecten te komen. Voor wijstherstel wordt een subsidieregeling opgesteld die grotendeels is ondergebracht onder het instrumentarium van het Groen Ontwikkelfonds Brabant (GOB).
Aanpak invasieve exoten	De waterschappen zetten in op de aanpak van de overvloedige groei van bijvoorbeeld de Grote Waternavel, de Japanse Duizendknoop en de Knolcyperus.
Aanpak opkomende stoffen	In 2018 is gerapporteerd over metingen naar een groot aantal opkomende stoffen in grond- en oppervlaktewater (Brede Screening Maasstroomgebied). Hierbij is naar meer stoffen gekeken dan in het verleden en daarvan zijn een aantal stoffen aangetroffen boven de rapportagegrens. Vaak is er nog geen norm beschikbaar en de omvang van eventuele problemen, alsmede mogelijke oplossingen dienen nog in beeld te worden gebracht. Als belangrijk onderdeel van een eventuele aanpak wordt de aanpak bij de bron gezien. Er is een voorstel voor early warning rond grondwaterwinningen voor openbare drinkwatervoorziening opgesteld. Als pilot is momenteel voor twee winningen de early warning vrijwel uitgewerkt tot een voorstel per winning. Op basis daarvan is een werkwijze opgesteld die voor de overige winningen toegepast kan worden. De planning is om voor eind 2018 een voorstel voor early warning voor elke winning uitgewerkt te hebben. Deze voorstellen zullen worden opgenomen in de gebiedsdossiers en de onderliggende afsprakenkaders. Daarnaast wordt er in de landelijke werkgroep Aanpak opkomende stoffen en via de Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater gewerkt aan een strategie voor de aanpak van deze stoffen. Concreet wordt er al gewerkt aan samenwerking met de medische sector om de schadelijke gevolgen van medicijngebruik te beperken. De waterschappen zijn ook in gesprek met Brabant Water over het risico van medicijnresten in het effluent dat mogelijk drinkwaterbronnen kan bereiken. Bij het verlenen van vergunningen voor lozingen op oppervlaktewater hanteren de waterschappen de Algemene BeoordelingsMethodiek (ABM) voor beoordelen van aangevraagde lozingen.
Afvalwaterketenbeheer	De rioolwaterzuiveringsinstallaties zuiveren het afvalwater. Het effluent voldoet aan de eisen vanuit het Activiteitenbesluit Milieubeheer. Vanuit KRW-doelstellingen is een verbetering van het effluent gewenst. Via optimalisaties op de rioolwaterzuiveringsinstallaties heeft al een verbeteringslag plaats gevonden. Er is echter nog meer nodig. De mogelijke

	maatregelen bij de rioolwaterzuiveringsinstallaties zijn in beeld gebracht, inclusief een globale inschatting van de bijbehorende kosten. De samenwerking in de regionale werkeenheden, voortgekomen uit het Bestuursakkoord Water 2011, is voortgezet. Het beheer en de optimalisatie van de afvalwaterketen zijn de belangrijkste onderwerpen waarop kennis wordt gedeeld en projecten samen worden uitgevoerd. Daarnaast is er veel aandacht voor de klimaataanpak.
Voortzetten project 'Schoon Water voor Brabant'	Aanbesteding en gunning vervolgproject Schoon Water voor Brabant 2016 – 2020 hebben in 2016 plaatsgevonden. De Brabantse aanpak staat model voor de Green Deal Schoon Water Nederland van de Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO). Inmiddels doen in de grondwaterbeschermingsgebieden 85% van de te betrekken landbouwbedrijven mee. Nadere informatie is te vinden in de tussenevaluatie 2018 van Schoon Water voor Brabant.
Vaarwegbeheer	Door risicogestuurd assetmanagement is geconstateerd dat de huidige bijdragen aan het vaarwegbeheer ontoereikend zijn om de onderhoudsstaat op orde te brengen en te houden. Het betreft vooral een baggerachterstand. De aanwas van bagger is ruim groter dan er jaarlijks wordt weggehaald waardoor niet aan de geldende vereisten wordt voldaan.

Schone lucht met niet te veel lawaai, geur en licht

Verbeteren luchtkwaliteit	De concentraties fijnstof in de provincie Noord-Brabant dalen. Luchtkwaliteitssysteem Aires is in Eindhoven, Breda en Helmond geïnstalleerd. De monitoring en evaluatie van Haven- en Industrierrein Moerdijk is uitgevoerd en ook het meetproject ammoniak rondom Moerdijk is uitgevoerd in 2016. In 2017 is het Stallenbesluit vastgesteld.
Verminderen geluidbelasting	Het Actieplan Geluid 2018-2023 wordt na de zomer van 2018 door GS vastgesteld. Tot die tijd is het Actieplan 2013-2018 van toepassing. In dit Actieplan staat het streven dat na afloop van infrastructurele projecten er geen woningen meer zijn met een geluidsbelasting van 65 dB of hoger.
Uitvoeren wettelijke taken op het gebied van lucht en geluid	De geluidbelastingkaart en het doelmatigheidscriterium voor toepassing geluid reducerende maatregelen zijn vastgesteld. Beleid voor het afgeven van ontheffingen voor stiltegebieden is aangepast na het vaststellen van de Provinciale milieuverordening (PMV). Gevelsanering wordt toegevoegd aan de lijst met geluid reducerende maatregelen bij provinciale wegen.

Verminderen hinder geur en licht	Er zijn donkerteekarten opgesteld met daarin de situatie van de hemelhelderheid dan wel mate van donkerte voor negen Natura 2000-gebieden weergegeven voor het jaar 2015. Deze kaarten zijn het resultaat van lichtmetingen. In de toekomst worden elk jaar metingen uitgevoerd. Geurhinder ontstaat door veehouderij en het bewerken van mest op het terrein van boeren. De beoordeling van de geur vanwege dierverblijven van veehouderijen valt onder de reikwijdte van de Wet geurhinder en veehouderij. Geuren als gevolg van het bewerken van mest vallen onder de reikwijdte van de Beleidsregel industriële geur. Om beter aan te sluiten op gevallen waarin mest wordt bewerkt op veehouderijen is deze beleidsregel aangepast. Op het onderwerp geur is daarnaast meegewerkt aan de landelijke evaluatie van de Agrarische geurregeling. Ook is een voorlopig toetsingskader opgesteld waarmee kan worden getoetst of de emissies voldoen aan de normen die zijn vastgelegd in de Verordening ruimte.
Medewerking provincie aan actualisatie landelijk Handboek GES (Gezondheids Effect Screening) van de Gemeenschappelijke gezondheidsdienst (GGD), Geneeskundige Hulpverleningsorganisatie in de Regio (GHOR) en het ministerie van I&W	In 2017 en 2018 is inhoudelijk (lucht, geluid, geo, geur, landbouw, MER, gezondheid, juridisch) input geleverd in het actualisatieproces van het Handboek GES. In juni 2018 is het Handboek opgeleverd.

Vitale en schone bodem

Uitvoeren convenant bodem en ondergrond	Dit convenant loopt door tot en met 2020 en loopt op schema.
Uitvoeren wettelijke taak bodemsanering	De provincie werkt continue aan het saneren van urgente bodemverontreinigingen. Brabant telde in 2017 164 bodemverontreinigingen met een verspreidingsrisico. Daarvan wordt momenteel 55% aangepakt. De rest van de verontreinigingen zijn tot 2020 aan de beurt. Dit loopt conform planning.

Saneren terrein Chemie-Pack	De sanering loopt volgens planning
Bodeminformatiesysteem	In het projectplan 2018 staat het plan van aanpak voor digitalisering van het bodemdossier met september 2018 als mijlpaal. Er is meer tijd gekomen voor dit project door de vertraging van de Omgevingswet.
Vitale bodem	Binnen vitale bodem is een samenwerking tot stand gekomen van verschillende beleidsthema's zoals water, bodem, agrofood. Deze samenwerking betreft zowel beleidsontwikkeling als de uitvoering door onder andere de waterschappen. Er zijn verschillende activiteiten ondernomen gericht op een vitale bodem en het verminderen van fosfaatemissies, waaronder: het ontwikkelen van kennisnetwerken mede in samenwerking met de hogeschool HAS, het opstellen van een plan van aanpak vitale bodem, verschillende projecten gericht op bewustwording, een onderzoek naar het uitmijnen van fosfaat (bleek niet de gewenste effectiviteit te hebben), en het stimuleren van maatregelen bij bedrijven. De bestuursopdracht vitale bodem is daarnaast uitgewerkt.
Uitvoeren projecten gericht op bewustwording, herstel vitaliteit, bodembiodiversiteit, biologische, chemische en fysische kwaliteit	Er is ingezet op praktijk projecten op het gebied van vitale bodem, waarbij de provincie en de waterschappen in samenwerking met boeren verkennen welke maatregelen op het boerenbedrijf een bijdrage leveren aan herstel van de bodemkwaliteit. Er zijn twee praktijkprojecten in voorbereiding: De Kempen en Veldleeuwerik. Ook zijn er al twee praktijkprojecten in uitvoering: het praktijkproject Kringlooplandbouw Sint Anthonis – Boxmeer en het IINTERREG-project de Levende Bodem. Binnen het programma Lumbricus wordt onderzoek verricht gericht naar een klimaatrobuust bodem- en watersysteem. Eén van de vier thema's van het programma is 'Bewuste Bodem'.
Vergroten urgentiegevoel voor vitale bodem	Het Bodem Netwerk Brabant (BNB) is opgericht waar kennis en ervaring wordt gedeeld. Aan een digitaal platform wordt gebouwd en er worden regionale bodemcafé's door en voor ondernemers georganiseerd. Tevens is een actieplan "Transitie naar een zorgvuldige bodem" opgesteld.
Verkennen mogelijkheden van duurzaam beheer operationele stortplaatsen	Op de negen stortplaatsen waar na 1 september 1996 (nog) is gestort, is eeuwigdurende en ook kostbare nazorg (onderhoud) vereist. De provincie test op een nog te sluiten locatie nieuwe technieken uit voor het onderhoud dat kan worden toegepast op de overige drie nog te sluiten locaties. De provincies, het Rijk en de Vereniging Afvalbedrijven voeren deze proeven uit onder de naam 'Introductie Duurzaam Stortbeheer'.

Beheersen stortplaatsen	De sluiting van de stortplaatsen Zevenbergen en Gulbergen is vertraagd, dit is een langdurig proces. De sluiting is nu voorzien in 2018. Hergebruik vindt plaats van voormalige en/of gesloten stortplaatsen waarbij geen nadelige gevolgen voor de leefomgeving plaatsvindt; Nyrtstar en Baggerdepot Dintelsas zijn gerealiseerd. Wat betreft het beheren gesloten stortplaatsen ligt het aantal ontvangen ontheffingen en meldingen achter op schema. Verder is geparticipeerd in stuurgroep van de 'Evaluatie nazorgbepalingen Wet milieubeheer'. Ook is opdracht verstrekt om een Asset-Liability Management (ALM) studie uit te voeren. Deze studie, moet inzicht geven in de verhouding tussen verplichtingen en financiële dekking voor nazorg van de stortplaatsen.
-------------------------	---

Veilige fysieke leefomgeving

Hoogwater	
Verbetering primaire waterkeringen	De waterschappen geven invulling aan hun wettelijke taak om de primaire waterkeringen aan de normen te laten voldoen door de beoordeling op veiligheid en dijkverbetering. In 2017 is een nieuwe wettelijke normering voor de primaire keringen van kracht geworden, waaraan alle dijken in 2050 moeten voldoen. Uiterlijk 2022 zal de veiligheid van alle primaire waterkeringen moeten zijn beoordeeld op basis van de nieuwe normen. De dijktrajecten met de hoogste norm langs de Maas, Ravenstein-Lith en Cuijk-Ravenstein, zijn al opgenomen in het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). De voorbereiding van de urgente verbetering is hiermee gestart.
Bijdragen leveren aan de onderdelen Rivieren en Zuidwestelijke Delta van het Deltaprogramma, middels uitvoeren van koploperprojecten (rivierverruiming)	Langs de Maas zijn 8 koploperprojecten voor rivierverruiming (1e tranche) onderzocht. Momenteel wordt bij twee van deze projecten een verkenning uitgevoerd. Het betreft de Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT)-verkenning Oeffelt en de MIRT-verkenning Meanderende Maas (in de opzet integraal met het HWBP). Hierover zijn concrete afspraken gemaakt tussen het Rijk en regionale partners. De voortgang ligt op schema. Inmiddels wordt er ook toegewerkt naar een 2^e tranche rivierverruimingsprojecten onder andere via lopende MIRT-onderzoeken.

Verbetering regionale keringen	Waar het gaat om de regionale keringen heeft de provincie een toezichthoudende rol: de provincie stelt de norm en de waterschappen voeren uit. Periodiek rapporteren de waterschappen over de voortgang. Driekwart van de keringen is inmiddels op orde. Voor de nog te verbeteren keringen liggen de plannen op schema. Er zijn vanuit de provincie wel voorstellen gedaan voor wijziging toetspeilen (aan GS) en voor een herziening stelsel (aan PS). Daarnaast is de verordening water geactualiseerd voor wat betreft de aanwijzing van regionale keringen.
Wateroverlast	Bijna heel Brabant voldoet aan de normen voor wateroverlast vanuit het oppervlaktewatersysteem. Bij extreme neerslagsituaties - zoals in juni 2016 – kan wateroverlast echter niet altijd worden voorkomen. Op niveau van de beheersgebieden van de waterschappen is in beeld gebracht waar wateroverlast zich zal manifesteren. Landelijk is afgesproken dat er op gemeentelijk niveau klimaatstresstesten worden uitgevoerd in 2018/2019, waarin naast wateroverlast ook de effecten van watertekort en hittestress in beeld moeten worden gebracht. Aan de hand van deze Klimaatstresstesten gaan gemeenten en de waterschappen het gesprek aan met belanghebbenden over risico's en eventuele maatregelen (risicodialogen). Waterschap De Dommel heeft Actieplan Leven-De-Dommel opgesteld na de wateroverlast van 2016. Dit plan is samen met de omgeving opgesteld om het beheergebied meer klimaatbestendig te maken en daarvoor is tot 2021 10-15 miljoen euro extra vrijgemaakt. Waterschap Aa en Maas heeft in 2017 het Koersdocument 'Weer, een uitdaging' vastgesteld. Waterschap De Dommel heeft daarnaast een watersysteemanalyse gemaakt, die heeft geleid tot een aanpassing van de Provinciale Verordening water.

Gevaarlijke stoffen en luchtvaart

Ontwikkelen methodiek van integrale afweging risico's in relatie tot maatschappelijke belangen	Het ontwikkelen van een integrale afweging van risico's in relatie tot maatschappelijke belangen wordt uitgewerkt in het Moderniseringsprogramma Omgevingsveiligheid (MOV) van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW). De provincie neemt deel aan pilots waarbinnen aan de hand van praktijkvoorbeelden wordt geïnventariseerd welke partijen/aspecten betrokken dienen te worden in de afweging en op welke manier de belangen van deze partijen/aspecten tegen elkaar kunnen worden afgewogen. De resultaten uit deze pilots worden op strategisch niveau besproken in het
--	--

	Strategisch overleg MOV. Om de provinciale consequenties te bewaken neemt de provincie Noord-Brabant deel aan het strategisch overleg MOV.
Vergroten bewustzijn	Het veiligheidsbewustzijn bij professionals en burgers wordt vergroot door informatie met elkaar te delen en elkaar in een vroeg stadium van het besluitvormingsproces bij ruimtelijke ontwikkelingen te betrekken. Hoe burgers en professionals vroegtijdig te betrekken in het besluitvormingsproces wordt uitgewerkt in het Moderniseringsprogramma Omgevingsveiligheid (MOV) van het ministerie van IenW. Dit maakt onderdeel uit van het in te richten proces in het kader van de integrale afweging van belangen van risico's in relatie tot maatschappelijke belangen. De provincie neemt actief deel aan het MOV-programma en zal de resultaten in de eigen organisatie implementeren. Om ervoor te zorgen dat zowel burgers als professionals over dezelfde informatie beschikken en daarmee het veiligheidsbewustzijn te vergroten is de risicokaart ontwikkeld. De huidige risicokaart voldoet niet meer aan de verwachtingen van deze tijd. Het Interprovinciaal Overleg (IPO)-bestuur heeft opdracht gegeven een projectstructuur op te zetten voor de ontwikkeling van een nieuwe Risicokaart. De provincie Noord-Brabant vervult binnen de projectstructuur de rol van opdrachtgever.
Bijdrage leveren aan instellen van een informatiehuis externe veiligheid	De conceptplannen van aanpak voor twee informatieproducten externe veiligheid zijn gereviewed. De bouw van het informatiehuis externe veiligheid is voorlopig on hold.
Ontwikkelen actuele risicokaart	Er staat sinds 2016 een actuele risicokaart online. De risicokaart is technisch, inhoudelijk en beleidsmatig verouderd. Dat maakt een nieuwe risicokaart noodzakelijk. Daarbij spelen de ontwikkelingen van de Omgevingswet, het informatiehuis Externe Veiligheid en het Digitaal stelsel Omgevingswet. De provincie Noord-Brabant neemt vanuit haar opdracht gevende rol ten aanzien van de risicokaart het voortouw om initiatieven bij elkaar te brengen en op elkaar af te stemmen om de informatievoorziening te verbeteren. De acties lopen om een nieuwe risicokaart te ontwikkelen.
Regierol Moerdijk	De provincie heeft samen met de gemeenten een VTH-team Moerdijk ingericht. Het VTH-team kent een ambtelijke stuurgroep en daarnaast is de gedeputeerde en de burgemeester van Moerdijk aangehaakt. Ook andere VTH-partners sluiten zich langzaam aan. Verder is gezamenlijk opdracht gegeven om toezicht uit te voeren op Moerdijk bij risicovolle bedrijven, zo zijn bij vijftien geselecteerde bedrijven onaangekondigde inspectie uitgevoerd, waarbij gekeken is naar de emissie van gevaarlijke stoffen. Bij dertien van deze bedrijven zijn nadien ook maatregelen genomen om aangetroffen situaties terug te brengen naar de vergunde situatie. Ook is er een strategisch Veiligheidsberaad met de gemeente, dat zowel gaat over fysieke als over sociale veiligheid. Samen met Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant (OMWB), Inspectie Sociale Zaken en

	Werkgelegenheid (ISZW), de veiligheidsregio en de gemeente is een integraal team ingezet op de benzeen problematiek in Moerdijk. Twee keer per jaar overleggen gemeente, de provincie en OMWB met het Havenbedrijf over de milieusituatie.
Actieve rol oppakken in de Brabantse samenwerking omgevingsveiligheid	De 'Impuls Omgevingsveiligheid Uitvoeringsprogramma 2018' is opgesteld. De provincie speelt op grond van de Wet Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving een coördinerende rol en streeft naar verbinding en kennisuitwisseling tussen lokale partners.

Natuurbranden en drugsafval

Bestrijden dumpingen	Ten opzichte van 2015 is er sprake van een toename van het aantal dumpingen en is er geen sprake van een realisering van de streefwaarde. Ook de waterschappen hebben hiermee te maken gekregen wanneer het dumping in oppervlaktewater betrof. De weg naar tegemoetkoming in de kosten middels het Brabantse subsidiebudget wordt nog niet altijd gevonden. Er wordt gewerkt aan betere stroomlijning van interne processen.
Instellen taskforces natuurbranden per natuurgebied	Er is een Taskforce Natuurbranden opgericht. De Taskforce heeft een eindrapport opgeleverd. Voor grootste natuurgebieden zijn driemanschappen ingesteld met gemeente, veiligheidsregio en natuurbeheerders. Zij stellen natuurbrand-beheersingsplannen op.
Deelname aan project Samen tegen Dumpen	Samen tegen Dumpen is een projectgroep bestaand uit de provincie, Omgevingsdiensten, gemeenten, de waterschappen, Openbaar Ministerie, Politie en Brabants Landschap. Doel van Samen tegen Dumpen is tweeledig. Ten eerste wil de projectgroep bijdragen aan het voorkomen van schade aan het milieu door het aantal drugsafvaldumpingen in natuur, water en milieu verder te verminderen en het drugsafval milieuverantwoord en tegen de laagst mogelijke kosten op te ruimen. Ten tweede heeft de projectgroep als doel om het dumpen van het afval dat uit de drugslabs vrijkomt te voorkomen door meer gecoördineerde inzet van het beschikbare bestuurlijke en justitiële instrumentarium en middelen, zoals preventief toezicht, opsporing, vervolging, communicatie, financiën en capaciteit. Om deze doelen te bereiken is een plan van aanpak opgesteld met de samenwerkende partijen en bij de provincie is een coördinator van dit plan aangesteld.
Instellen waarborgfonds voor gedupeerden dumpingen	Binnen het landelijke convenant 'Uitwerking amendement cofinanciering opruiming drugsafvaldumpingen' is in 2016 een stuurgroep ingesteld die toeziet op uitvoering convenant. De subsidieregeling loopt vanuit het ministerie van IenW, de provincie Noord-Brabant voert dit uit in de eigen provincie. De regeling was in 2016, 2017 en 2018 actief.

Groene groei

Duurzame grondstoffenvoorziening	
Realiseren van een gesloten systeem voor water, energie en grondstoffen op lokaal niveau met gebruikmaking van biobased materialen	Er is subsidie verstrekt voor het Ecodorp project dat deze uitgangspunten op kleine schaal hanteert: <i>“Ecodorp Brabant is een vereniging van ongeveer 60 leden die op een geheel duurzame manier ergens in Brabant willen gaan leven. Wij gaan een Ecodorp bouwen, met ecologische huizen en voorzieningen, een plek waar we alle facetten van het leven op een duurzame manier kunnen regelen.”</i>
Ketensamenwerking stimuleren/faciliteren met het doel de gezamenlijke milieudruk tot een minimum te beperken	Er is een plan van aanpak opgesteld om de Green Deal Biobased producten toe te gaan passen in de openbare ruimte. Ketensamenwerking wordt verder actief gestimuleerd, waarbij belangrijke winsten zijn geboekt in de samenwerking
De keten van beton en overige bouwmaterialen sluiten	In Breda, Tilburg, Eindhoven en Helmond is een betonketenoverleg operationeel. De ketenpartners sluiten daar convenanten over de inzet van recyclingbeton
Hergebruiken en verwaarden van huishoudelijke reststromen	Er is een evenement voor gemeenten georganiseerd over inzameling van huishoudelijke reststromen. Ook zijn inzamelproeven uitgevoerd in Eersel en Waalre. De eindrapportage Q2 2018 wordt verwacht. Zie ook ‘Actief stimuleren van nieuwe oplossingen en daadwerkelijke toepassing ervan’ hierna.
Hergebruiken en verwaarden van organische reststromen	Start pilot Dong en Cure verwaarding reststromen. Zie ook ‘Actief stimuleren van nieuwe oplossingen en daadwerkelijke toepassing ervan’ hierna. De waterschappen werken aan hergebruik en verwaarding van maaisel dat vrijkomt bij onderhoud van het watersysteem en van slib uit de rioolwaterzuiveringsinstallaties (rioolwaterzuiveringsinstallaties als grond- en energiefabriek). Los daarvan wint het waterschap aparte stromen uit het afvalwater, zoals cellulose (papier) en fosfaat in de vorm van kunstmest. Ook zal er een demonstratie-installatie gebouwd worden voor de productie van bioplastics uit afvalwater.

Actief stimuleren van nieuwe oplossingen en daadwerkelijke toepassing ervan	Er zijn veel losse projecten gestart: • In Breda, Tilburg, Eindhoven en Helmond is een betonketenoverleg operationeel. De ketenpartners sluiten daar convenanten over de inzet van recyclingbeton; • Het project circulaire economie is opgestart met partners; • Er is een samenwerking opgezet met onderwijs, via Werkplaats De Gruyter; • Er is gestart met de uitvoering van een living lab E-neutraal bedrijventerrein.
Opschalen van pilots	Opschaling lijkt nog niet veel plaats te vinden. Wel worden de verschillende organische reststromen door de waterschappen landelijk ook gebundeld om schaalgrootte te krijgen en gezamenlijke afzetketens te ontwikkelen. Waterschap Aa en Maas is voor opschaling en afzet onlangs ook toegetreden tot AquaMinerals B.V.
Klimaattop Zuid	De hiervoor genoemde projecten in het kader van de Duurzame grondstoffenvoorziening sluiten goed aan op de in juni 2018 gehouden Klimaattop Zuid, welke de brede klimaatinstek kende met als 3 hoofdonderwerpen Energietransitie (klimaatmitigatie), Circulaire economie en Klimaatadaptatie. In de slotverklaring is vastgelegd dat de betrokken partijen actief aan beperking van de effecten van de klimaatverandering gaan werken.
Grondwater als grondstof	Zie 'Duurzame benutting ondergrond' hierna.

Duurzame energievoorziening	
Bijdrage leveren aan de provinciale energieagenda met o.a. project 'nul op de meter'	De doelen en prestaties voor de duurzame energievoorziening worden gerealiseerd via de Energieagenda. In 2017 heeft een tussenevaluatie van de Energieagenda plaatsgevonden. De hoofconclusie is als volgt: <i>"De provincie heeft het afgelopen jaar ontwikkelpaden opgestart, waarbij wij concluderen dat er op alle sporen acties in gang gezet zijn. De daadwerkelijk behaalde resultaten (in 2016-2017) zijn vanwege de korte doorlooptijd nog beperkt te kwantificeren, laat staan te extrapoleren naar 2020."</i> De mijlpalen met betrekking tot de gebouwde omgeving liepen achter op de planning en de ambities zijn aangepast. PS is hiervan op de hoogte gesteld. Wat betreft nul op de meter zijn per eind 2017 ruim 700 woningen in Brabant nul op de meter. Van 2018 t/m 2022 zijn er 2500 woningen ingepland om te renoveren en circa 700 nul op de meter woningen gepland als nieuwbouw.

	Daarnaast is een uitvoeringsorganisatie Energyweb XL Moerdijk opgezet, gericht op het tot stand brengen van duurzame koppelingen voor de uitwisseling van energie, water en reststromen zoals warmte, stoom en CO2. Ook is de Green Deal tot stand gekomen voor de financiering van een eerste project Geothermie.
Sturen op energie- en waterbesparing bij bedrijven die vallen onder provinciaal bevoegd gezag	De inzet van de provincie is op dit gebied niet ondergebracht in een specifiek project, maar is onderdeel van verschillende programma's. De acties op het gebied van energiebesparing vallen voor een groot deel onder de Energieagenda. De acties op het gebied van water vallen onder het programma Water. Vanuit dit programma vinden verschillende activiteiten plaats, zoals gesprekken met de industrie over inpassing van het bedrijf in de omgeving. Ook vanuit het programma VTH is een grote actie – zowel in het toezicht als bij de vergunningverlening - opgezet bij alle bedrijven die onder het bevoegd gezag van de provincie vallen.
Pilots Regionale Energiestrategie	In de zomer van 2016 werd de 'Deal pilots Regionale Energiestrategieën' getekend door het Rijk, de Vereniging Nederlands Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (UvW). Twee van de vijf pilotregio's lagen in Brabant: West-Brabant en Hart van Brabant. De andere twee regio's (Metropoolregio Eindhoven en Noordoost-Brabant) zijn door de provincie uitgenodigd eveneens een Regionale Energiestrategie op te stellen. In de pilotregio's wordt momenteel samengewerkt om tot een energieneutrale bebouwde omgeving te komen.
Waterschappen energieneutraal	De waterschappen hebben in 2017 de ambitie vastgelegd om in 2025 (Brabantse Delta en De Dommel) of 2030 (Aa en Maas en Rivierenland) energieneutraal te zijn. Hiervoor wordt ingezet op een combinatie van mogelijkheden: - Waterkracht; - Warmte, koude uit oppervlakte- en afvalwater; - Zonnepanelen op daken en terreinen; - Windenergie op eigen terrein en/of deelname in initiatieven van derden in de regio; - Slibvergisting overige stromen; - Innovaties zoals superkritisch vergassen en vergisting huishoudelijke reststromen.
Klimaattop Zuid	De hiervoor genoemde projecten in het kader van de Duurzame energievoorziening sluiten goed aan op de in juni 2018 gehouden Klimaattop Zuid, welke de brede klimaatinstek kende met als 3 hoofdonderwerpen Energietransitie (klimaatmitigatie), Circulaire economie en Klimaatadaptatie. In de slotverklaring is vastgelegd dat de betrokken partijen actief aan beperking van de effecten van klimaatverandering gaan werken.

Duurzame voedselvoorziening	
Inzetten op transitie Agrofoodsector	Er is een losse Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood (UBA) opgesteld. Hierbinnen zijn veel verschillende activiteiten ondernomen, deels ook buiten de scope van het PMWP.
Sluiten van fosfaatkringloop	Fosfaatterugwinning uit slib/afvalwater van zuiveringen vindt al op grote schaal plaats. Gesprekken met waterschappen en gemeenten moeten nog worden opgestart. Het onderzoek naar lagere fosfaatsnormen in de landbouw is afgerond en de onderzochte uitmijnmethode blijkt niet geschikt om de hoeveelheid fosfaat in de bodem te verminderen. Een andere optie, het benutten vrijkomend fosfaat bij vernatting, moet nog worden opgestart.
Verbeteren vitaliteit bodem	Zie hoofdstuk 'Vitale en schone bodem' hiervoor.
Oppakken regierol mestverwerking	Verschillende activiteiten gericht op mestverwerking via de onderwerpen vitale bodem en het verminderen van fosfaat emissies. Zie de hoofdstukken 'Vitale en schone bodem' en 'Voldoende en schoon water voor mens, plant en dier' hiervoor.
Bieden van ontwikkelingsruimte via de Programmatiese Aanpak Stikstof (PAS)	Op 1 juli 2015 is de PAS in werking getreden. De PAS brengt economische ontwikkeling en natuurherstel samen, door enerzijds de natuur te herstellen en anderzijds ruimte voor uitbreiding zorgvuldig te berekenen en te verdelen. Om de natuur te beschermen geldt een vergunningplicht voor activiteiten waarbij stikstof wordt uitgestoten. Hierbij is een maximale ontwikkelruimte vastgesteld: wanneer de grens van deze ontwikkelruimte is bereikt, kunnen geen vergunningen meer worden uitgegeven. In geen van de regio's in de provincie Noord-Brabant is deze maximale ontwikkelruimte bereikt. Daarnaast zijn natuurherstelwerkzaamheden belegd bij verschillende partijen (zoals Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer en de waterschappen). Zo is Waterschap De Dommel integraal trekker van twee gebieden en is Aa en Maas trekker in de Peel. De provincie Noord-Brabant kent twaalf natuurherstelgebieden. De PAS-herstelwerkzaamheden moeten voor juli 2021 zijn uitgevoerd. Voordat de natuurherstelmaatregelen uitgevoerd kunnen worden, moet in een aantal PAS-gebieden eerst een

	planologische procedure worden gevolgd, zodat de benodigde gronden de juiste bestemmingen krijgen. Er zijn zes PAS-gebieden waar een planologische procedure loopt of gaat lopen. In de acht andere PAS-gebieden is een planologische procedure niet aan de orde, omdat de provincie daar al eigenaar is van de grond of grond via zelfrealisatie, grondruil of grondverkoop ingericht wordt.
Opzetten 'living labs' vitale bodem	Zie hoofdstuk 'Vitale en schone bodem' hiervoor.

Duurzame benutting ondergrond

Opstellen ondergrond modellen	Er zijn verschillende ondergrondmodellen opgesteld: GeoTop, Hydrologische Gereedschapskist en H3O-model. De eind- of tussenresultaten hiervan zijn in 2017 gepresenteerd.
Bijdrage leveren aan de landelijke structuurvisie ondergrond (STRONG)	De visie op de ondergrond is voorbereid, parallel aan de landelijke opstelling van de STRONG. Er zijn scenariostudies uitgevoerd en er is een voorstel aan PS gedaan voor het verder ontwikkelen van de visie op de ondergrond.
Advisering mijnbouwwet	Advies hierover wordt gegeven indien gevraagd.
Ontwikkelen GEO-park Schelde Delta	Bidbook GeoPark Schelde Delta opgesteld en nieuw rechtsorgaan (een stichting) voor GeoPark opgericht. Er is hard gewerkt aan de gebiedsbegrenzing, het betrekken van burgers, bedrijven, gemeenten en organisaties en het intensiveren van de Vlaams-Nederlandse samenwerking.

Duurzame zoetwatervoorziening

Gebiedsgericht aanpakken via de projecten Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ) en Zuidwestelijke Delta (ZWD)	Voor DHZ zijn een aantal acties ondernomen. Het instrumentarium is vastgesteld om het geld vanuit Deltafonds en het PMWP (in het kader van het programma Wel Goed Water Geven), voor de uitvoering van projecten beschikbaar te stellen. Twee subsidieregelingen zijn opengesteld voor projecten die bijdragen aan de doelstellingen van het DHZ: de subsidieregeling waterschappen en de subsidieregeling overige doelgroepen. In totaal is voor €6,5 miljoen aan projecten uitgekeerd. Een dekkende programmering van de middelen DHZ voor de waterschappen voor de periode 2018-2021 is begin 2018 inzichtelijk gemaakt. Deze programmering zal regelmatig geëvalueerd worden om onderuitputting te voorkomen.
--	---

	Ook voor de ZWD zijn acties ondernomen. In een intensief traject is gewerkt aan de bestuursovereenkomst 'Ontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer'. Uiteindelijk is een Rijksbesluit uitgebleven vanwege onvoldoende middelen. Lobby is opnieuw leven ingeblazen na geld voor Grevelingen.
Uitvoeren provinciale maatregelen (o.a. Roode Vaart)	De Roode Vaart vindt (vertraagd) doorgang en vraagt extra middelen, waaronder van de provincie. De samenwerkingsovereenkomst 'Gebiedsgericht werken in Waterpoort' is getekend. De provincie en partners zetten zich actief in om de doelen te halen. De ingezette activiteiten worden grotendeels conform planning gerealiseerd. Er is een gebiedsovereenkomst voor de winning Gilzerbaan Tilburg ondertekend en daarnaast is het rapport 'Draagkracht van het Watersysteem in Brabant' opgeleverd. De evaluatie van beschermingsbeleid ligt achter op schema vanwege onderschatte complexiteit. De KRW-maatregel bescherming grondwaterlichamen voor menselijke consumptie is nog niet gereed. De pilot grondwaterbescherming Oosterhout loopt en het beleidskader operationeel grondwaterbeleid is nog niet ontwikkeld. Tot slot is een plan van aanpak grondwaterheffing opgesteld.
Opstellen waterbeschikbaarheidsniveau (voorheen voorzieningenniveau)	Er zijn robuustheidskaarten opgesteld die inzicht geven in de waterbeschikbaarheid onder natte en droge omstandigheden. Gedurende de planperiode PMWP zal dit inzicht moeten leiden tot gebiedsgerichte afspraken over waterbeschikbaarheid. In het traject naar een vitale bodem zal waterbeschikbaarheid worden meegenomen en zal het een plaats krijgen in de omgevingsverordening.
Gewenst Grond- en Oppervlaktewater Regime (GGOR) Landbouw	De GGOR-projecten van de waterschappen zijn gericht op het optimaliseren van het waterbeheer door het verbeteren van de waterbeschikbaarheid en (sinds 2016 versterkte aandacht voor) het beperken van wateroverlast. De eerste projecten zijn afgerond.
Berekening	Parallel aan de evaluatie van het milieu- en waterbeleid, waar deze bijlage deel vanuit maakt, is er een evaluatie berekeningsbeleid uitgevoerd. Voor nadere details wordt naar de rapportage van deze evaluatie verwezen.
Kennis ontwikkelen grondwatersysteem met evenwicht tussen benutten en beschermen	Het draagkrachtonderzoek en de trendanalyse grondwater zijn uitgevoerd. Naar aanleiding hiervan is geconstateerd dat het grondwaterlichaam Slenk Diep momenteel niet in goede toestand verkeert en dat de draagkracht van het grondwatersysteem weinig ruimte biedt voor extra grondwateronttrekkingen, rekening houdend met klimaatverandering. Beide studies zijn aan PS aangeboden en vormen de basis om te komen tot een herziening van het grondwateronttrekkingsbeleid.

Verkennen mogelijkheden
herverdeling vergunningsruimte
grondwater

Gezien de resultaten van de hierboven genoemde onderzoeken zal deze verkenning een andere insteek krijgen dan voorzien.
Dit wordt verder opgepakt bij de herziening van het grondwateronttrekkingsbeleid.

Bijlage II. Overzicht geraadpleegde documenten

Auteur	Document
Arcadis Nederland (2017)	Milieu monitoringrapportage 2016 Haven- en Industrierrein Moerdijk
Berenschot (2018)	Concept - Evaluatie verdrogingsbestrijding Noord-Brabant 2012 – 2018
Berenschot (2018)	Concept - Evaluatie Provinciale milieuverordening – onderdeel grondwaterbescherming
Bestuurlijk Platform Omgevingsrecht (2016)	Plan van aanpak Samen tegen Dumpen
Bestuurlijk Platform Omgevingsrecht (2017)	Voortgangsrapportage Samen tegen Dumpen

Bureau Gateway (2016)	Gateway Rapport PMWP Provincie Noord-Brabant
CE Delft (2017)	Tussenevaluatie Uitvoeringsprogramma Energie
Decisio (2018)	Maatschappelijke business case aanpak drugsafvaldumpingen Noord-Brabant
Gedeputeerde Staten van Noord Brabant (2017)	Statenmededeling luchtkwaliteit door verkeer veehouderij en industrie
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2015)	Begroting 2016
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2016)	Begroting 2017
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2017)	Begroting 2018
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2016)	Financiële bijdrage aan waterschap Brabantse Delta in het kader van de Bijdrageverordening Deltafonds Hoge Zandgronden Noord-Brabant 2016-2018

Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2016)	Perspectiefnota 2016
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2017)	Perspectiefnota 2017
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2018)	Perspectiefnota 2018
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2017)	Statenmededeling actieplan geluid en beperken geluidgehinderden door provinciale wegen
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2017)	Statenmededeling Eindrapport taskforce natuurbranden 29 augustus 2017 na GS-dossier
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2017)	Statenmededeling evaluatie nota Handhavingskoers
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2017)	Statenmededeling uitwerking bestuursopdracht sturingsmogelijkheden vitale bodem
Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (2016)	Statenvoorstel 01/16 A: Deltaplan Hoge Zandgronden: Bijdrageverordening en begrotingswijziging

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2018)	Brief aanpassing NSL 2018
Inspectie Leefomgeving en Transport, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2017)	Mededeling rapportage Interbestuurlijk Toezicht door ILT aan Gedeputeerde Staten
KokxDeVoogd (2017)	Definitieve eindrapportage onderzoek VTH-taakuitvoering provincie Noord-Brabant team ORO-VTH
KplusV (2017)	Tussenevaluatie van de uitvoering beleidsnota Brabant Uitnodigend Groen (BrUG) 2012-2022
Lysias Consulting Group (2015)	Evaluatie uitvoering PMP/PWP provincie Noord-Brabant
Lysias Consulting Group (2017)	Rapportage Evaluatie Kaderstellende nota Handhaving Koers 2013-2016 provincie Noord-Brabant
Lysias Consulting Group (2017)	Toegepaste Rollen en instrumenten: Advies Leerervaringen voor de Omgevingsvisie
Metropoolregio Eindhoven (2016)	Versnellingsafspraken Provincie Noord-Brabant – Regio Zuidoost-Brabant.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2017)	Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater (presentatie emissiesymposium 6 april 2017)
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2017)	Zesde Nederlandse actieprogramma betreffende de Nitraatrichtlijn (2018-2021)
Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (2015)	Sedimentatie in sturing. Systeem brengen in netwerkend werken door meervoudig organiseren
Panteia (2013)	Evaluatie Provinciaal Waterplan Noord-Brabant
Politie: Landelijke Eenheid Dienst, Landelijke Recherche, Afdeling Specialistische Ondersteuning (2018)	ERISSP meldingen: Synthetische drugs, Precursoren, Nieuwe Psychoactieve Stoffen 2014, 2015, 2016, 2017. Meldingen omtrent productielocaties, opslaglocaties en dumplocaties in Nederland.
PON (2014)	Resultaten Brabantpanel-onderzoek: Risicobeleving van Brabanders
Provinciale Raad Gezondheid, Provinciale Omgevingscommissie,	Inspraakreactie PMWP 2016-2021

Sociaal-Economische Raad (SER) Brabant (2015)	
Provincie Noord-Brabant (2008)	Brabants Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit Meerjarenprogramma 2008-2014
Provincie Noord-Brabant (2018)	Dynamische UitvoeringsAgenda
Provincie Noord-Brabant (2016)	Provinciaal Milieu- en Waterplan 2016-2021
Provincie Noord-Brabant (2017)	Stand van zaken bodemsanering 2016-2017
Provincie Noord-Brabant (2017)	Uitvoeringsplan vitale bodem 2017-2021
Provincie Noord-Brabant (2016)	Uitvoeringsprogramma Energie
Provincie Noord-Brabant (2016)	Voortgangsrapportage PMWP 2016
Provincie Noord-Brabant (2016, 2017)	Voortgangsrapportage Milieu Q4 2016, Q3 2017 en tweede half jaar 2017
Provincie Noord-Brabant ()	Programmavoortgangsrapportage Water nummer 1 en nummer 2 2017
Provincie Noord-Brabant (2018)	Jaarstukken 2017

Provincie Noord-Brabant (2018)	Concept - Midterm Review Samenwerkingsovereenkomst tot Uitvoering Waterdoelen (STUW)
Provincie Noord-Brabant & Brabantse waterschappen (2017)	Samenwerkingsovereenkomst tot Uitvoering Waterdoelen
Provincie Noord-Brabant & Waterschappen	BrabantInZicht.nl
Provincie Noord-Brabant (2016)	Brabant Health Deal
RIVM (2016)	Monitoringsrapportage NSL 2016
RIVM (2017)	Monitoringsrapportage NSL 2017
Stuurgroep Brabantstad (2017)	Stedelijke Agenda Brabantstad 2018-2022
Telos (2017)	Basismonitor Omgevingsvisie - Foto van Brabant
Telos (2017)	Basismonitor Omgevingsvisie - Kaartenboek
Twynstra Gudde (2016)	Evaluatie Gebiedsgericht Werken Provincie Noord-Brabant

Universiteit Utrecht en Universiteit Tilburg (2016)	Zover het eigen Instrumentarium reikt: Een onderzoek naar de positie van de provincie Noord-Brabant en de Noord-Brabantse Waterschappen bij de realisatie van Kaderrichtlijn waterdoelstellingen, met bijzondere aandacht voor de omgevingswet
Waterschap Aa en Maas (2014)	Evaluatie Waterbeheerplan Aa en Maas 2010-2015
Waterschap Aa en Maas (2017)	Midterm-review Bestuursakkoord 2015-2019 Aa en Maas
Waterschap Aa en Maas (2016)	Waterbeheerplan 2016-2021 Aa en Maas
Waterschap Brabantse Delta (2016)	Waterbeheerplan 2016-2021 Brabantse Delta
Waterschap De Dommel (2015)	De Dommel evaluatie Waterbeheerplan in beeld
Waterschap De Dommel (2016)	Terugblik op het 'Krachtig Water', 2010-2015
Waterschap De Dommel (2016)	Waterbeheerplan 2016-2021 De Dommel
Waterschap Rivierenland (2016)	Waterbeheerplan 2016-2021 Rivierenland

Bijlage III. Overzicht leden kernteam en gesprekspartners

Leden kernteam	
Naam	Rol en organisatie
Lukas Schoenmakers	Kernteamlid, Waterschap Brabantse Delta
Margot de Boer	Kernteamlid, Programma Milieu provincie Noord-Brabant
Masja van de Ven	Kernteamlid, Programma Milieu provincie Noord-Brabant
Matthijs ten Harkel	Kernteamlid, Programma Water provincie Noord-Brabant
Paulien Feimann	Opdrachtnemer, Afdeling Kennis en Onderzoek provincie Noord-Brabant
Pleunie Josseaud	Onafhankelijk opdrachtgever, Ontwikkelbedrijf provincie Noord-Brabant

Ton Bosman	Kernteamlid, Afdeling Kennis en Onderzoek provincie Noord-Brabant
------------	---

Verkennde gesprekken	
Naam	Organisatie
Dick Boland	Waterschap De Dommel
Erik Oomen	Waterschap Aa en Maas
Esther van Beurden	Waterschap Brabantse Delta
Joost van der Cruisen	Waterschap De Dommel
Lukas Schoenmakers	Waterschap Brabantse Delta
Marijanne van den Dries	Provincie Noord-Brabant
Matthijs ten Harkel	Provincie Noord-Brabant
Nancy Wester	Provincie Noord-Brabant
Sara de Boer	Waterschap Aa en Maas
Sas Terpstra	Provincie Noord-Brabant

Gesprekspartners cases	
Naam	Organisatie

Brenda van Waes – van den Aker	Provincie Noord-Brabant
Carolien Hendrix	Provincie Noord-Brabant
Clemens Krämer	Provincie Noord-Brabant
Edwin Arens	Waterschap Brabantse Delta
Edwin Weijtmans	Provincie Noord-Brabant
Hans Verhoeven	Gemeente Eindhoven
Harrie Vissers	Provincie Noord-Brabant
Inge van den Broek	GGD West-Brabant
Jan Duyzer	TNO
Johan Elshof	ZLTO
Johan Geleijns	Waterschap Brabantse Delta
Joost Ossevoort	Waterschap De Dommel
Jordi van der Steen	Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant
Jos van Lent	Provincie Noord-Brabant
Karin Bakker	Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant
Karla Niggebrugge	Provincie Noord-Brabant
Marloes van Sebille	Provincie Noord-Brabant
Martijn Groenleer	Tilburg University
Matthijs ten Harkel	Provincie Noord-Brabant
Peter Ramakers	Provincie Noord-Brabant

René Beijnen	Provincie Noord-Brabant
Rob Toebak	Provincie Noord-Brabant
Sjef van Loon	Provincie Noord-Brabant
Vanessa Mommers	Brabantse Milieufederatie

Bijlage IV.

Caseonderzoek

Toelichting caseselectie

Om antwoord te krijgen op de vraag op welke wijze beleidsintegratie en de nieuwe manier van werken bijdragen aan het bereiken van beleidsinhoudelijke doelen, zijn beleidsinhoudelijke cases geselecteerd. Naar deze cases is verdiepend onderzoek gedaan. De caseselectie is tot stand gekomen in afstemming met het kernteam. Het kernteam heeft ook potentiële gesprekspartners aangedragen. De onderstaande selectiecriteria waren leidend in de caseselectie:

- Hoge mate van (beoogde) integratie;
- Actieve inzet op nieuwe rol provincie (samenwerkend en/of responsief);
- Hoge of lage mate van voortgang;
- Hoge mate van politieke/maatschappelijke gevoeligheid.

Alsmede drie randvoorwaarden:

- Spreiding in beleidsinhoudelijke thema's;
- Spreiding in budget;
- Voldoende cases met betrokkenheid van de waterschappen.

Binnen de geselecteerde cases is onderscheid gemaakt tussen caseonderwerpen die beleidsinhoudelijke onderwerpen belichten of juist organisatorische aspecten. Voor elke case is aanvullend documentonderzoek verricht. Daarnaast zijn voor elke case interviews gehouden met gesprekspartners van binnen en buiten de provincie en de waterschappen. In de volgende paragrafen volgt de beschrijving van elk van de onderzochte cases. De bevindingen die elke case heeft opgeleverd zijn verwerkt in de rapportage en zijn niet apart per case beschreven in deze bijlage.

Beschrijving cases

Case 1 – Drugsafvaldumping

Wat staat er in het PMWP

In het PMWP hoofdstuk 3 'Gezonde fysieke leefomgeving' staat: *Ook is er meer samenwerking om milieucriminaliteit te bestrijden. Denk aan de productie van synthetische drugs en dumping van drugsafval. Juist bij deze nieuwe risico's blijkt dat een gezamenlijke aanpak noodzakelijk is. Om dumping van synthetisch drugsafval te voorkomen, werken wij samen met onder meer het Rijk, terreinbeheerders, gemeenten, politie, Taskforce Brabant-Zeeland, de Regionale Informatie en Expertise Centra en Omgevingsdiensten.*²⁴

Wat hebben we onderzocht?

Deze case focust op het project Samen tegen Dumpen. Samen tegen Dumpen is een projectgroep bestaand uit de provincie, Omgevingsdiensten, gemeenten, de waterschappen, Openbaar Ministerie, Politie en Brabants Landschap. Doel van Samen tegen Dumpen is tweeledig. Ten eerste wil de projectgroep bijdragen aan het voorkomen van schade aan het milieu door het aantal drugsafvaldumpingen in natuur, water en milieu verder te verminderen en het drugsafval milieuverantwoord en tegen de laagst mogelijke kosten op te ruimen. Ten

²⁴ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan.p.32 en 35.

tweede heeft de projectgroep als doel om het dumpen van het afval dat uit de drugslabs vrijkomt te voorkomen door meer gecoördineerde inzet van het beschikbare bestuurlijke en justitiële instrumentarium en middelen, zoals preventief toezicht, opsporing, vervolging, communicatie, financiën en capaciteit. Om deze doelen te bereiken is een plan van aanpak opgesteld met de samenwerkende partijen en is een coördinator van dit plan aangesteld.

Wie hebben we gesproken?

Rene Beijnen – Provincie Noord-Brabant – Projectcoördinator Samen tegen Dumpen

Jordi van der Steen - Omgevingsdienst Midden- en West-Brabant – Adviseur team Metingen en Onderzoek

Johan Geleijns – Waterschap Brabantse Delta - BOA

Case 2 – Vitale bodem

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 3 ‘Gezonde fysieke omgeving’ staat: *‘Als het gaat om het verminderen van de aanvoer van fosfaat, zink en koper op landbouwgronden, dan is het landelijk beleid leidend. Aanvullend daarop nodigen we in Brabant andere partijen uit om samen met ons een aanpak op te stellen om de bodem vitaler en gezonder te maken voor landbouw en natuur (zie voor een vitale bodem in relatie tot landbouw verder paragraaf 5.4).’*²⁵

En in het PMWP hoofdstuk 5 ‘Groene groei’ staat: *‘Wij stimuleren landbouwers om de vitaliteit van de bodem te herstellen en versterken. Wij stellen een pakket van maatregelen beschikbaar. We ondersteunen de landbouwers bij de uitvoering ervan door informatie en kennis uit te wisselen. We bekijken samen met de koplopers van duurzaam bodembeheer hoe we hun kennis kunnen verdiepen en opschalen. Wij zoeken aansluiting bij de aanpak van Veldleeuwerik (in de*

*akkerbouw). Ook bekijken we hoe we kunnen aanhaken bij programma’s als Deltaplan Hoge Zandgronden, Deltaplan Agrarisch Waterbeheer en het project Schoon Water. Daarnaast verkennen we de mogelijkheden voor grensoverschrijdende samenwerking met Vlaanderen, omdat ze daar ook streven naar duurzaam bodembeheer. Samen met de waterschappen, ZLTO en CUMELA (koepel van loonwerkers) voeren we het programma Brabant BEWUST 2015-2020 (Bodem En Waterbeheer om Uitspoeling Samen Tegen te gaan) uit. Doel: boeren, tuinders en loonwerkers bewuster laten omgaan met emissie van nutriënten naar grond- en oppervlaktewater.’*²⁶

Wat hebben we onderzocht?

In deze case hebben we het uitvoeringsplan vitale bodem bestudeerd. Dit uitvoeringsplan is een uitwerking van het onderdeel bodem uit het PMWP. De vitaliteit van de bodem is van belang in het licht van voedselzekerheid op langere termijn, betere regulering van wateroverlast en -tekort, verbetering van de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater en kostenbeheersing van de productie van drinkwater. Het uitvoeringsplan vitale bodem gaat in op de noodzaak, belemmeringen en mogelijkheden om stappen te zetten in de richting van een vitale bodem. Dit vraagt om een transitie van de landbouw in brede zin. Het uitvoeringsplan vitale bodem legt de nadruk op het stimuleren en ondersteunen van agrarische ondernemers om duurzaam bodembeheer een centrale plaats te geven in de agrarische bedrijfsvoering. Wettelijke instrumentaria om eigenaren en gebruikers van grond te verplichten tot duurzaam bodembeheer ontbreekt namelijk en bevorderen doorgaans ook niet de motivatie tot verandering. De uitvoering richt zich voor de korte termijn op het inventariseren van de bodemkwaliteit, het opzetten van netwerken met partners, kennisuitwisseling in combinatie met praktijkprojecten. Dit moet de basis vormen voor het langere termijnproces naar een vitale bodem.

²⁵ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.25.

²⁶ Provincie Noord-Brabant (2016)/ Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.48.

Wie hebben we gesproken?

Harrie Vissers – Provincie Noord-Brabant – Procesleider Vitale bodem en

Natuurinclusieve landbouw

Marloes van Seville – Provincie Noord-Brabant – Beleidsadviseur Vitale bodem

Vanessa Mommers – Brabantse Milieufederatie

Johan Elshof – ZLTO

Case 3 – Fijnstof

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 3 ‘Gezonde fysieke omgeving’ staat: *‘Binnen het Nationaal en het Brabants Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit werken wij aan de verbetering van de luchtkwaliteit. Voor fijnstof richt zich dit op het wegnemen van de overschrijdingen bij veehouderijen in de zes gemeenten waar dit nog optreedt.’*²⁷

En verder: *‘Wij vergroten onze kennis over de schadelijke effecten van roet en ultrafijnstof. Dat doen we met pilotprojecten. We bespreken de resultaten en eventuele vervolgacties in het landelijk platform Luchtkwaliteit en Gezondheid. - Wij ronden het Brabants Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit af per 1 januari 2017 en bekijken welke vervolgacties nodig zijn. - Wij blijven samenwerken met de werkgroep Luchtkwaliteit en Gezondheid, in ieder geval tot 1 januari 2017. Samen met gemeenten, GGD en de regionale Omgevingsdiensten voeren we de acties uit die de werkgroep beschrijft in haar plan van aanpak. - We evalueren het project Aires en bekijken of we dit innovatieve luchtmeetsysteem ook elders kunnen inzetten. - Wij werken mee aan de evaluatie van de agrarische geurregeling en de operationalisering van het endotoxinekader voor veehouderijen. Er loopt onderzoek naar de mogelijke gezondheidseffecten van veehouderijen op omwonenden. We gebruiken de onderzoeksresultaten om ons beleid waar nodig aan te passen. - Via de cumulatieve normen in de Verordening*

²⁷ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.26.

*ruimte 2014 voor geur en fijnstof ondersteunen we de sanering van overbelaste situaties bij veebedrijven. We voorkomen het ontstaan van nieuwe overbelaste situaties.’*²⁸

Wat hebben we onderzocht?

In deze case hebben we de aanpak van fijnstof bestudeerd. In het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL) werken het Rijk, provincies en gemeenten samen aan de verbetering van de luchtkwaliteit. Het NSL wordt gevoed door een aantal regionale samenwerkingsprogramma’s, waaronder het Brabants Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (BSL). In het BSL heeft de provincie afspraken gemaakt met gemeenten en regio’s om de luchtkwaliteit in de provincie Noord-Brabant te verbeteren. In het NSL is destijds afgesproken dat het Rijk en de gemeenten verantwoordelijk zijn voor het saneren van de overschrijdingen van de fijnstof normen door de veehouderij. De provincie is verantwoordelijk voor de luchtkwaliteit rond provinciale wegen en -bedrijven. De luchtkwaliteit is sterk verbeterd in de afgelopen jaren. In de provincie Noord-Brabant wordt bijna overal voldaan de Europese normen voor luchtkwaliteit. Er zijn nog enkele fijnstofknelpunten bij pluimveehouderijen. Geleidelijk aan verschuift de aandacht in het beleid naar de langdurige blootstelling aan lagere concentraties, de zogeheten achtergrondbelasting.

Wie hebben we gesproken?

Sjef van Loon – Provincie Noord-Brabant - Beleidsmedewerker Luchtkwaliteit

Jos van Lent – Provincie Noord-Brabant - Beleidsmedewerker Agrofood

Case 4 – Brabant Health Deal

Wat staat er in het PMWP

In het PMWP hoofdstuk 3 ‘Gezonde fysieke leefomgeving’ staat: *‘Samen met de Brabantse gemeenten (in ieder geval de B5- en de M7-gemeenten) en de waterschappen werken we een aanpak uit voor ‘de gezonde stad en ommeland’.*

²⁸ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.27.

Hierbij zetten we onderwerpen zoals fijnstof, hittestress en Smart and Green Mobility op de agenda. We overleggen met deze gemeenten over hoe ze de effecten van de duurzame fysieke leefomgeving op de gezondheid kunnen meenemen in gemeentelijke gezondheidsplannen. Wij betrekken het thema gezondheid bij de gebiedsgerichte uitwerking van integrale vraagstukken. Daarbij leveren we maatwerk per gebied. We onderzoeken op basis van de gezondheidskaarten waar gezondheidseffecten zich opstapelen. Wij stellen milieu- en gezondheidsinformatie beschikbaar aan burgers en professionals via het landelijke project Atlas Leefomgeving. Daarin werken we samen met andere provincies, het RIVM en gemeenten.²⁹

Wat hebben we onderzocht?

Deze case focust op het project Brabant Health Deal. In 2016 hebben bestuurders van vijftien organisaties, waaronder de provincie Noord-Brabant, de vijf grote Brabantse steden, de waterschappen, de Brabantse GGD'en en de Universiteit van Utrecht en Tilburg/Telos en het RIVM een samenwerkingsovereenkomst (de Brabant Health Deal) getekend. De ambitie van de Health Deal is: ervoor zorgen dat mensen in de toekomst gezond kunnen leven in een gezonde, economische vitale omgeving. Daarbij is het belangrijk om gezondheid en welzijn als uitgangspunt te nemen bij ruimtelijk-economische afwegingen.³⁰ In de samenwerkingsovereenkomst zijn een viertal lijnen benoemd waarlangs wordt gewerkt om de ambitie te bereiken.

Wie hebben we gesproken?

Edwin Weijtmans – Provincie Noord-Brabant - Projectleider Brabants Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit
Inge van den Broek – GGD – Beleidsmedewerker bureau Gezondheid, Milieu en

Veiligheid

Hans Verhoeven – Gemeente Eindhoven – Programmaleider Milieu

Case 5 – Bijdrage verordening Deltafonds Hoge Zandgronden Noord-Brabant 2016-2022

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 5 'Groene groei' staat: 'We werken samen met de waterschappen, terreinbeheerders, ZLTO en gemeenten aan een klimaatbestendige zoetwatervoorziening op de Brabantse hoge zandgronden, in de Zuidwestelijke Delta en in het Rivierengebied. In het programma Deltaplan Hoge Zandgronden stimuleren we innovatieve projecten die ook provinciale doelen dienen. Onze meerwaarde zit in het borgen van een samenhangend programma, dat daadwerkelijk bijdraagt aan de transitie naar een klimaatbestendige zoetwatervoorziening.'³¹

Wat hebben we onderzocht?

In deze case is de bijdrage verordening Deltafonds Hoge Zandgronden (DHZ-fonds) onderzocht. De waterschappen hebben gelden aangevraagd en toegewezen gekregen vanuit het DHZ-fonds van het Rijk. Er is echter geen formele (betalings)relatie tussen het Rijk en de waterschappen. Het geld kon echter wel worden overgemaakt aan de provincie. Door de verordening is het mogelijk om dit vormvrij door te zetten naar de waterschappen zonder dat daarvoor de Algemene subsidieverordening Noord-Brabant (Asv)-procedures voor toekenning en verantwoording gevolgd hoeven te worden. In deze case is onderzocht hoe een en ander in de praktijk is uitpakend, wat er met het geld is gedaan en wat daarvan de resultaten zijn. Er is ook gekeken naar welk effect de

²⁹ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.28.

³⁰ Zie: <https://www.brabant.nl/actueel/nieuws/2016/juli/brabantse-health-deal-impuls-voor-gezondheid-en-welzijn.aspx>. Geraadpleegd op 13-06-18.

³¹ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.49.

inzet van de bijdrage verordening heeft gehad op de samenwerking tussen de provincie en de waterschappen.

Wie hebben we gesproken?

Carla Niggebrugge – Provincie Noord-Brabant - Beleidsmedewerker Water
Joost Ossevoort - Waterschap De Dommel – Senior beleidsadviseur
Watersystemen

Case 6 - Energyweb XL

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 5 'Groene groei' staat: *'Naast onze acties uit de Energieagenda, geven wij binnen biobased economy ook aandacht aan het sluiten van kringlopen. Binnen de Triple helix (samenwerking tussen overheid, onderwijs ondernemers) werken we aan groene grondstoffen, groene bouwstenen en een groene procesindustrie [...]. Naast de productie van groene grondstoffen en bouwstenen kijken we ook naar de energie die nodig is om deze producten te maken. Via energiebesparing in de procesindustrie kunnen kringlopen sluiten. Maar ook door vraag en aanbod slim te koppelen (warmte en reststromen)'.*³²

Wat hebben we onderzocht?

In deze case is het project Energyweb XL bestudeerd. Energyweb XL is een voorbeeld van het slim koppelen van vraag en aanbod van warmte en reststromen. Op het Haven- en Industrieterrein Moerdijk zijn al meerdere netwerken aangelegd om restwarmte te vervoeren. De gemeente Moerdijk, Havenschap Moerdijk en de provincie Noord-Brabant willen deze netwerken fors uitbreiden. Enexis en de provincie onderzoeken momenteel of een verbinding

tussen het glastuinbouwcomplex Nieuw Prinsenland in Dinteloord en het Havenschap mogelijk is. Dit glastuinbouwcomplex heeft een grote behoefte aan warmte en CO₂.³³ De provincie is hier circa 10 jaar bij betrokken. De provincie heeft sinds vorig jaar een andere, meer samenwerkende rol ingenomen. Voorheen was de provincie als regisseur als enige partij op de hoogte van de voortgang en financierde de provincie ook een groot deel van het onderzoek. Nu verbindt de provincie partijen aan elkaar middels onder andere een stuurgroep en zet de provincie in op gezamenlijke financiering van onderzoeken.

Wie hebben we gesproken?

Clemens Krämer – Provincie Noord-Brabant - Senior beleidsmedewerker
Duurzame Energie

Case 7 – Stimulering water- en energiebesparing en milieuefficiënt produceren bij bedrijven

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 5 Groene Groei staat: *'Wij sturen actief op besparing van energie, water en grondstoffen en op milieuefficiënt produceren bij inrichtingen die vallen onder provinciaal bevoegd gezag. We stimuleren gemeenten hetzelfde te doen. Wij gaan met grote bedrijven in gesprek welke bijdrage zij kunnen leveren om het natuurlijk kapitaal zo min mogelijk te belasten. Wij nodigen middelgrote en kleinere Brabantse bedrijven uit om hun productieprocessen verder te verduurzamen. Bijvoorbeeld door de inzet van innovatieve technologieën'.*³⁴

Wat hebben we onderzocht?

³² Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.51.

³³ Zie: <https://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/energie/energieneutrale-industrie/energywebxl.aspx>. Geraadpleegd op 19-06-18.

³⁴ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan.p.51.

In deze case is het stimuleren van bedrijven op het gebied van water- en energiebesparing en milieuefficiënt produceren onderzocht. De inzet van de provincie is op dit gebied niet ondergebracht in een project, maar is onderdeel van verschillende programma's. Zo vallen de acties op het gebied van energiebesparing voor een groot deel onder de Energieagenda en wordt waterbesparing gestimuleerd vanuit het programma Water. We hebben deze acties in kaart gebracht en onderzocht in hoeverre er afstemming plaatsvindt tussen de verschillende programma's en personen die binnen de provincie met dit onderwerp bezig zijn.

Wie hebben we gesproken?

Peter Ramakers – Provincie Noord-Brabant - Beleidsmedewerker Waterkwaliteit en Waterbeschikbaarheid

Marloes van Seville – Provincie Noord-Brabant - Projectleider Circulaire economie en beleidsadviseur Vitale bodem

Carolien Hendrix – Provincie Noord-Brabant - Zelfstandig milieuadviseur (momenteel werkzaam bij Provincie-Noord-Brabant)

Case 8 – Beleidscyclus

Wat staat er in het PMWP

In het PMWP hoofdstuk 2 'Samen werken aan een duurzame fysieke omgeving' staat: *'Het Provinciaal Milieu- en Waterplan 2016-2021 integreert de milieu- en de wateropgave. Het zet de nieuwe koers uit voor de provinciale inzet met betrekking tot water, bodem, lucht en de overige milieuaspecten.'* *'De provincie heeft de koers voor de komende jaren niet alleen bepaald; daaraan werkten veel partijen mee. Tijdens de ontwikkeldialogen deden velen waardevolle suggesties.'* En: *'We staan voor grote transities op het gebied van gezondheid, veiligheid en groene groei. Daar is een langdurige inzet voor nodig. Vooraf is niet te zeggen welke acties in de toekomst nodig zijn. Daarom maken wij een dynamische en*

uitnodigende uitvoeringsagenda. Wij nodigen onze partners uit deze uitvoeringsagenda samen met ons in te vullen. Zo werken we samen aan een duurzame fysieke leefomgeving. Door de uitvoeringsagenda flexibel te houden, kunnen we een lerende organisatie zijn. Zo kunnen we bijsturen als dat nodig is.' En: *'Jaarlijks stellen wij een voortgangsrapportage op. Daarin geven we de voortgang weer van de uitvoering van ons beleid. Deze rapportage kan aanleiding geven om bij te sturen in de uitvoering. Hierbij besteden we ook aandacht aan klachten uit de omgeving. In de planperiode stellen we tweemaal een toestandrapportage op van het milieu en watersysteem. We maken hierbij gebruik van lopende initiatieven zoals de duurzaamheidsbalans van TELOS, de watersysteemrapportage van de waterschappen en brabant.databank.nl. Mede op basis van de voortgang in de uitvoering van het beleid en het bereiken van de doelen evalueren we eveneens tweemaal in de planperiode of ons beleid doelmatig en doeltreffend is. Wij houden onze kennis over nieuwe monitorings- en evaluatietechnieken actueel. Nieuwe technieken passen we toe waar mogelijk.'*³⁵

Wat hebben we onderzocht?

Deze case focust op het doorlopen van de beleidscyclus rondom het PMWP. Het gaat dan om de totstandkoming van het plan (de beleidsvorming), de vertaling van het plan naar de uitvoeringsrealiteit binnen de DUA en de losse programma's Water en Milieu, de monitoring en evaluatie van het plan (zowel binnen de daarvoor aangewezen momenten rondom de voortgangsrapportages en de toestandrapportage, als om de continue monitoring en evaluatie op projectniveau en binnen de P&C-cyclus), en de bijsturing die op basis daarvan plaatsvindt. Ook is expliciet vanuit het perspectief van PS naar het PMWP gekeken en is onderzocht op welke wijze verantwoording is afgelegd aan het PMWP.

³⁵ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p. 8, 10, 14 en 16.

Wie hebben we gesproken?

Matthijs ten Harkel – Provincie Noord-Brabant – Programma Water

Rob Toebak – Provincie Noord-Brabant – Statenadviseur Griffie

Case 9 – Bestrijding nutriënten in water

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 3 ‘Gezonde fysieke omgeving’ staat: *‘Op basis van de Waterwet en Wet milieubeheer beschermen en borgen we de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater als bron voor drinkwaterbereiding. We blijven ons inspannen om uiterlijk 2027 aan de verplichtingen van de Kaderrichtlijn Water te voldoen. Gezien de omvang van de opgave, nemen we hierin een actieve en coördinerende rol. Via monitoring evalueren we of het Rijksbeleid voor stoffen in grond- en oppervlaktewater, bijvoorbeeld het mestbeleid, leidt tot de gewenste waterkwaliteitsverbetering. Als verbeteringen achterblijven dan agenderen we dat bij het Rijk.’*³⁶

Wat hebben we onderzocht?

Deze case focust zich op de inspanningen van de provincie om de waterkwaliteit met betrekking tot nutriënten in de brede te verbeteren. Nutriënten komen met name van meststoffen die via agrarische bedrijven in het water komen. De uitdaging bij het verbeteren van de waterkwaliteit met betrekking tot nutriënten is dat veel van de maatregelen die worden genomen pas veel later (5-10 jaar) in effecten resulteren. Een andere uitdaging is dat het meetnetwerk nog beperkt is. In de KRW en de nitraatrichtlijn zijn doelstellingen opgenomen voor de verbetering van waterkwaliteit in de komende jaren. Het is de afgelopen jaren echter duidelijk geworden dat deze doelstellingen niet zonder meer gehaald zullen worden. Op beide gebieden is er dus een extra plan opgesteld. Voor de grondwaterbeschermingsgebieden (waar de nitraatrichtlijn geldt) is het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW). Voor het oppervlaktewater (waar de KRW geldt)

is een Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater tussen overheden, maatschappelijke organisaties en kennisinstituten opgesteld. Hierbinnen, maar ook hierbuiten, vinden veel losse projecten plaats om de waterkwaliteit te verbeteren.

Wie hebben we gesproken?

Peter Ramakers – Provincie Noord-Brabant – Beleidsmedewerker Waterkwaliteit en Waterbeschikbaarheid

Johan Elshof – ZLTO

Case 10 – GenX

Wat staat er in het PMWP?

In het PMWP hoofdstuk 4 ‘Veilige fysieke omgeving’ staat: *‘Bij risico’s waarvan het beleid nog niet is uitgekristalliseerd, maar waarover wel maatschappelijke onrust ontstaat, bepalen wij in overleg met andere partijen welke acties wij ondernemen.’*³⁷

Wat hebben we onderzocht?

Eind november 2017 zijn er verhoogde concentraties GenX houdende stoffen gevonden in rioolwaterzuiveringen in Eindhoven en Aarle-Rixtel. Bij deze case is onderzocht hoe er door de provincie (en andere actoren) is gereageerd op de vondst van GenX, ten tijde van het incident en ook in de periode daarna. Er is gekeken hoe betrokken partijen hebben samengewerkt en hoe deze samenwerking een meer permanent karakter heeft gekregen.

Wie hebben we gesproken?

Brenda van Waes - van den Aker – Provincie Noord-Brabant – Strategisch adviseur VTH

Karin Bakker – Omgevingsdienst Zuid Oost Brabant – Adviseur/projectleider

³⁶ Provincie Noord-Brabant (2016., Provinciaal Milieu- en Waterplan.p. 25 en 26.

³⁷ Provincie Noord-Brabant (2016). Provinciaal Milieu- en Waterplan. p.35.

Bijlage V. Leidraad case-interviews

Leidraad gesprekspartners provincie en waterschappen

1. Kennismaking

- a. Hoe bent u betrokken bij het onderwerp van de betreffende case?
- b. Zijn er deelonderwerpen binnen de case waarop u geen of minder zicht heeft? Wie zouden we daarvoor moeten spreken?

2. Inhoudelijke stand van zaken

- a. Wat is het probleem dat aanleiding geeft voor beleid van de provincie en/of de waterschappen op dit onderwerp?
- b. In hoeverre is het PMWP leidend voor wat er in de praktijk op dit onderwerp gebeurt?
- c. Wat is de ambitie van de provincie en/of de waterschappen op dit onderwerp?
- d. Wat zijn de belangrijkste maatregelen/acties die worden ondernomen?
- e. Wat is de voortgang op die maatregelen/acties?
 - i. Wat is er concreet gerealiseerd?
 - ii. Wat is (nog) niet gerealiseerd?
- f. Hoe groot is het gat (nog) tussen ambitie en realisatie?
- g. Wat moet er de komende jaren gebeuren om de ambitie te halen?

3. Beleidsintegratie

- a. Met welke domeinen en programma's heeft dit onderwerp raakvlakken? Wordt gestreefd naar integratie met deze domeinen?
- b. Beleidsniveau:
 - i. Hoe werken verschillende domeinen/programma's binnen de provincie/waterschappen op beleidsniveau samen aan dit onderwerp?
 - ii. Wat gaat daarin goed? En wat kan beter?
- c. Uitvoering:
 - i. In hoeverre heeft het geleid tot een meer integrale uitvoering?
 - ii. Wat waren daarvan concrete resultaten?

4. Nieuwe manier van werken

- a. Hoe zien provincie/waterschappen hun rol op dit onderwerp?
- b. Hoe werken provincie/waterschappen op dit thema samen met andere partijen? Wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?
- c. Hoe gaan provincie/waterschappen om met initiatieven van burgers en bedrijven? Wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?
- d. Wordt op dit onderwerp gebiedsgericht gewerkt?
 - i. Zo ja, op welke punten gaat dit goed? En op welke punten kan dit nog beter?
 - ii. Zo nee, zou gebiedsgericht werken van meerwaarde kunnen zijn? Zo ja, hoe?
- e. Speelt VTH een rol bij dit onderwerp? Zo ja, wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?
- f. Hoe vindt monitoring en bijsturing plaats op dit onderwerp? Wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?

5. Concluderend

- a. Wat zijn volgens u succesfactoren voor de voortgang in deze case?
- b. Wat zijn volgens u belemmeringen voor de voortgang in deze case (geweest)?
- c. Welke lessen kunnen hieruit worden getrokken voor het bredere milieu- en waterbeleid en de rol van de provincie en de waterschappen hierbinnen?

- d. Welke specifieke lessen kunnen hieruit worden getrokken voor de Omgevingsvisie?

6. Afsluiting

- a. Wie zouden we nog meer moeten spreken (binnen de provincie/waterschappen of bij partners)?
- b. Welke documenten zouden we nog kunnen bestuderen?

Leidraad externe gesprekspartners

1. Kennismaking

- a. Hoe bent u betrokken bij het onderwerp van de betreffende case?
- b. Zijn er deelonderwerpen binnen de case waarop u geen of minder zicht heeft?
- c. In hoeverre bent u bekend met het beleid van provincie/waterschappen op dit onderwerp?

2. Inhoudelijke stand van zaken

- a. Wat is de ambitie van uw organisatie op dit onderwerp? In hoeverre is deze ambitie in lijn met de ambitie van provincie/waterschappen op dit onderwerp?
- b. Wat zijn de belangrijkste maatregelen/acties die worden ondernomen (door uw organisatie en door de provincie/waterschappen)?
- c. Wat is de voortgang op die maatregelen/acties? Wat is er concreet gerealiseerd? En wat (nog) niet?
- d. Wat moet er de komende jaren gebeuren om de ambitie(s) te halen?

3. Integrale aanpak

- a. Met welke onderwerpen en vraagstukken heeft het onderwerp van de case raakvlakken?

- b. Wordt door provincie/waterschappen en andere organisaties voldoende integraal gewerkt op dit onderwerp? Wat gaat daarin goed? En wat kan beter?
- c. Wat zijn concrete resultaten van de (beoogde) integrale aanpak?

4. Samenwerking

- a. Hoe is de rolverdeling op dit onderwerp tussen provincie/waterschappen, uw eigen organisatie en andere organisaties?
- b. Hoe verloopt de samenwerking? Wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?
- c. Hoe gaan provincie/waterschappen om met initiatieven van burgers en bedrijven? Wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?
- d. Wordt op dit onderwerp gebiedsgericht gewerkt?
 - i. Zo ja, op welke punten gaat dit goed? En op welke punten kan dit nog beter?
 - ii. Zo nee, zou gebiedsgericht werken van meerwaarde kunnen zijn? Zo ja, hoe?
- e. Speelt Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving een rol bij dit onderwerp? Zo ja, wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?
- f. Hoe vindt monitoring en bijsturing plaats op dit onderwerp? Wat gaat daarbij goed? En wat kan beter?

5. Concluderend

- a. Wat zijn volgens u succesfactoren voor de voortgang in deze case?
- b. Wat zijn volgens u belemmeringen voor de voortgang in deze case (geweest)?
- c. Welke lessen kunnen worden getrokken voor de samenwerking en de rol van de provincie en de waterschappen hierin?

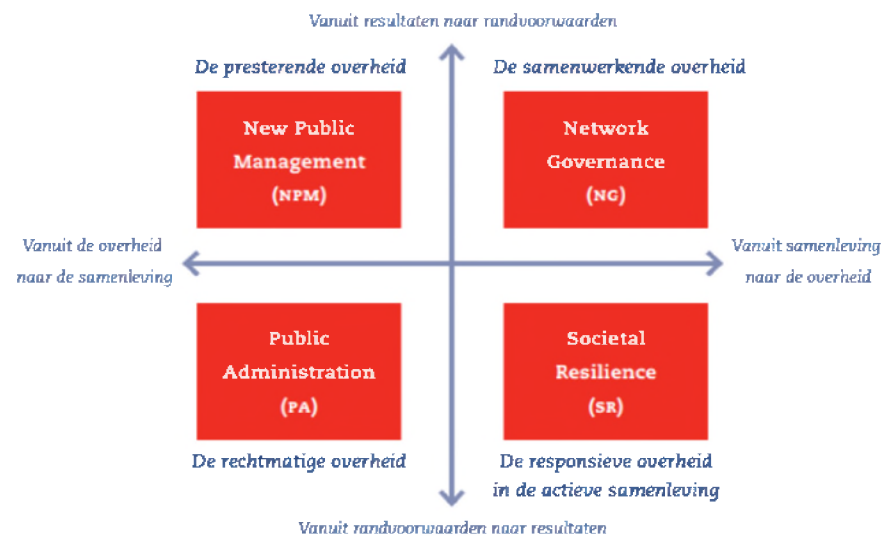
Bijlage VI. Vormen van overheidssturing

Om de ontwikkeling naar een nieuwe rol voor de provincie (en de waterschappen) te duiden wordt bij de provincie gebruik gemaakt van een model van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, waarin vier rollen worden onderscheiden: de rechtmatige overheid, de presterende overheid, de samenwerkende overheid en de responsieve overheid (zie figuur 1).

Dit model maakt onderscheid in vier perspectieven van waaruit kan worden gekeken naar overheidssturing, gebaseerd op twee assen. De verticale as beschrijft de verhouding tussen randvoorwaarden en resultaten en de horizontale as beschrijft de verhouding tussen overheid en samenleving.

Het eerste perspectief is de *rechtmatige overheid*. Dit perspectief stelt de legitimiteit en rechtmatigheid van overheidshandelen centraal. De verhouding met de samenleving en de markt is gericht op het bewaken van rechten en plichten. Het tweede perspectief is dat van de *presterende overheid*. De nadruk ligt hierbij op het realiseren van de afgesproken opbrengsten, binnen de tijd, binnen budget, op de overeengekomen manier en volgens afspraak. Het derde perspectief is de *samenwerkende overheid*. Dit perspectief benadrukt dat resultaten niet door één organisatie alleen gerealiseerd kunnen worden. Als de overheid haar doelen wil realiseren is ook de inzet en/of de middelen van anderen nodig. De overheid zoekt in deze samenwerkende rol daarom naar andere maatschappelijke partners binnen het veld om mee samen te werken. Het

laatste perspectief is die van de *responsieve overheid*, waarbij veerkracht en maatschappelijke energie van de samenleving centraal staan. De overheid wordt in deze rol geconfronteerd met bijvoorbeeld burgers die initiatieven ontplooien. De overheid moet vanuit deze rol zoeken naar manieren om wat er buiten speelt te herkennen en hier betekenisvolle verbindingen mee leggen.³⁸

Figuur 1 Vier vormen van overheidssturing. Bron: NSOB (2015), sedimentatie in sturing: systeem brengen in netwerkend werken door meervoudig organiseren.

³⁸ NSOB (2015). Sedimentatie in sturing. Systeem brengen in netwerkend werken door meervoudig organiseren, p 25-28.

Nassaulaan 1
2514 JS Den Haag

+31 (0)70 359 6955
info@kwinkgroep.nl
www.kwinkgroep.nl

KWINK
GROEP

KWINK
GROEP